

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Π.Μ.Σ. «ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ»

Τίτλος

Στρατηγικές χρήσης λεξικού φοιτητών τμημάτων ανθρωπιστικών σπουδών

Πτυχιακή εργασία της Νοβακίδη Σουζάνα-Ραφαέλα

Επιβλέπων/Επιβλέπουσα: Ζωή Γαβρηλίδου

Μέλη της εξεταστικής επιτροπής: Ιωάννης Γαλαντόμος, Καλομοίρα Νικολού

ΡΟΔΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ Ελλήνων χρηστών λεξικού. Στην έρευνα συμμετείχαν 200 φοιτητές των Τμημάτων Ανθρωπιστικών σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου κατά το ακαδημαϊκό έτος 2015-2016, και για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το Strategy Inventory for Dictionary Use (Gavriilidou, 2013).

Τα δεδομένα μας δείχνουν ότι γενικά υιοθετούν θετικές στρατηγικές όσον αφορά την επιλογή του λεξικού: συχνά γνωρίζουν καλά τις ανάγκες τους πριν αγοράσουν ένα λεξικό και πριν χρησιμοποιήσουν τα λεξικά τους, ενώ πραγματοποιούν και πολλές δοκιμαστικές αναζητήσεις. Σπάνια δε κριτήριο επιλογής ενός λεξικού είναι ο αριθμός των σελίδων του ή η ύπαρξη εικόνων. Από την άλλη πλευρά, βρέθηκε ότι οι χρήστες αντιμετωπίζουν προβλήματα κατά την αναζήτηση στερεότυπων εκφράσεων, αν και γνωρίζουν ότι το να αναζητά κάποιος την πρώτη λέξη μιας στερεότυπης έκφρασης, δε συνιστά θετική στρατηγική. Τα ευρήματα αυτά ίσως δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες μας στην περίπτωση των φράσεων αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα όσον αφορά τον εντοπισμό του λήμματος όπου δίνονται πληροφορίες για τη φράση που αναζητούν. Τέλος, οι χρήστες αναφέρθηκαν σε θετικές στρατηγικές αναζήτησης: σπάνια ή ποτέ δεν αναζητούν κύρια ονόματα στο κυρίως σώμα του λεξικού και σπάνια ή ποτέ, όταν ανοίγουν μια σελίδα όπου το αρχικό γράμμα των λημμάτων είναι το ίδιο με την λέξη την οποία ψάχνουν, διαβάζουν ένα ένα όλα τα λήμματα μέχρι να βρουν τη λέξη που αναζητούν. Επιπλέον, σπάνια ή ποτέ δεν περιορίζουν την αναζήτησή τους μόνο στην πρώτη σημασία μιας πολύσημης λέξης. Από την άλλη πλευρά, οι συμμετέχοντες φαίνεται να αγνοούν αποτελεσματικές στρατηγικές όπως η σωστή κατανομή του όγκου του λεξικού σε σχέση με τα αρχικά γράμματα των λέξεων, κάτι που έρευνες έχουν δείξει πως κάνει λιγότερο χρονοβόρα την αναζήτηση. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι μέχρι πρόσφατα οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας δεν είχαν λάβει οποιαδήποτε διδασκαλία σχετικά με το πώς χρησιμοποιούμε ένα λεξικό. Έτσι, αναζητούν λέξεις χωρίς να εφαρμόζουν ιδιαίτερα κάποιες στρατηγικές. Τα παραπάνω αποτελέσματα αναδεικνύουν σε σημαντικό βαθμό την ανάγκη παιδαγωγικών παρεμβάσεων με σκοπό την ανάπτυξη αποτελεσματικότερων στρατηγικών χρήσης του λεξικού από τους φοιτητές.

ABSTRACT

The aim of the present study was to determine the profile of Greek adult dictionary users. 200 students of the Humanitarian studies departments of the University of the Aegean, Greece of the academic year 2015-2016 were given a survey-questionnaire, the Strategy Inventory for Dictionary Use (Gavriilidou, 2013).

It was found that in general they adopt positive strategies for dictionary selection (they are very often aware of their needs before buying a dictionary, before using their dictionaries, they attempt several practice look up trials and they seldom or never buy a dictionary because of the number of its pages or because it includes images). However it was also found that during lemmatization dictionary users face problems with the look up of frozen expressions such as proverbs even though they know that looking up the first word of the unknown proverb is not a positive strategy. This finding may suggest that when they deal with phraseologies they have a handicap to select the entry under which the expression is treated. This result agrees with previous research of Elola, Rodríguez-García and Winfrey (2008) who studied the kinds of lexical items which are problematic for FL learners using online dictionaries and found that collocations and fixed expressions constitute an obstacle in dictionary look up. Finally, users reported positive look up strategies (they seldom or never look up a proper name in the main body of the dictionary, they seldom or never read one by one all the words until they find the word they need, if they open their dictionary in a page containing words beginning with the same letter as the word they wish to find, they seldom or never keep only the first meaning of a polysemous word). However they ignore effective strategies such as distributing the alphabet letters to the pages of dictionary, strategy which is found to minimize the time needed for looking up words. This is maybe due to the fact that, until recently, Greek dictionary users of our sample had never received dictionary use instruction, so they looked up words in a non-strategic way.

The above findings highlight the need for a pedagogical intervention concerning the teaching and development of more effective strategies for the use of dictionaries by the students.

Πίνακας Περιεχομένων

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	3
ABSTRACT	4
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	7
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑΣ	11
1.1 Τα πρώτα λεξικά	11
1.2 Η άνθηση της πρώιμης λεξικογραφίας	11
1.3 Οι αρχές της σύγχρονης λεξικογραφίας στην Ευρώπη	14
1.4 18ος-19ος αι.	16
1.5 20ος - 21ος αι.	20
1.6 Η εξέλιξη της παιδαγωγικής λεξικογραφίας	24
1.7 Συμπερασματικά	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ	27
2.1 Η λεξικογραφία στην αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο	27
2.2 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 16ο αιώνα	28
2.3 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 17ο αιώνα	29
2.4 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 18ο αιώνα	30
2.5 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 19ο αιώνα	31
2.6 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 20ο αιώνα	32
2.7 Η σύγχρονη ελληνική λεξικογραφία	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ	45
3.1 Λόγοι χρήσης ενός λεξικού	47
3.2 Στρατηγικές χρήσης	48
3.3 Παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχή χρήση του λεξικού	49
3.4 Οι δεξιότητες και οι στρατηγικές του αποτελεσματικού χρήστη	51
3.5 Ερευνητικά δεδομένα	53
3.5.1 Λόγοι και στρατηγικές χρήσης των λεξικών	53
3.5.2 Οι ικανότητες των χρηστών	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΡΕΥΝΑ	63
4.1 Εισαγωγή	63
4.2 Μεθοδολογία	63
4.3 Αποτελέσματα	63
4.4 Συζήτηση	66

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

68

Βιβλιογραφία

70

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική μεταπτυχιακή εργασία στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος << Γλωσσολογία της Νοτιοανατολικής Μεσογείου >> του τμήματος Μεσογειακών σπουδών.

Αισθάνομαι την υποχρέωση να ευχαριστήσω ορισμένους ανθρώπους που γνώρισα και συνεργάστηκα μαζί τους για την διεκπεραίωση της συγκεκριμένης εργασίας.

Πρώτα από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασίας μου , κ. Ζωή Γαβριηλίδου για την εκτίμηση που μου έδειξε και την πολύτιμη καθοδήγηση της .

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω την υπεύθυνη μεταπτυχιακού προγράμματος αναπληρώτρια καθηγήτρια κ. Ελένη Καρατζόλα , καθώς και τους άλλους δύο επιβλέποντες , τον επίκουρο κ. Ιωάννη Γαλαντόμο και την λέκτορα κ. Καλομοίρα Νικολού.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την υπομονή της και την ηθική συμπαράσταση που πρόσφερε για την ολοκλήρωση της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύνταξη λεξικογραφικών εργασιών είναι κάτι που, τουλάχιστον σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες, πρωτοανάγεται στη 2η χιλιετία π.Χ., σε πολιτισμούς όπου όχι μόνο γενικότερα η γραφή έπαιξε σημαντικό ρόλο αλλά είχαν και εκείνη την οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη που καθιστούσε αναγκαία την εκπαίδευση εξειδικευμένων γραφέων, και εξειδίκευση σημαίνει και γνώση ενός συγκεκριμένου, ειδικού λεξιλογίου. Η λεξικογραφία, λοιπόν, αναπτύχθηκε προκειμένου να καλυφθούν όχι μόνο θρησκευτικοί, λογοτεχνικοί ή κοινωνικοί σκοποί αλλά και παιδαγωγικοί. Ίσως μπορούμε να θεωρήσουμε τους καταλόγους με όρους νομικής, τροφίμων και ποτών που προορίζονταν και για την εκμάθηση αυτών των όρων, ως τα πρώτα δείγματα παιδαγωγικής λεξικογραφίας.

Βέβαια, η παιδαγωγική λεξικογραφία δεν αποτέλεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα τον βασικό τομέα της λεξικογραφίας, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις τα λεξικά γράφονταν περισσότερο για την ικανοποίηση θρησκευτικών αναγκών, όπως η βοήθεια για την κατανόηση θρησκευτικών κειμένων ή με κανονιστικές προθέσεις, δηλ. με σκοπό την ανάδειξη εκείνων των λεξιλογικών (και όχι μόνο) χαρακτηριστικών της γλώσσας που ήταν ορθότερο να χρησιμοποιούνται έναντι άλλων, προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι σκοποί ή στόχοι σε επίπεδο κοινωνικοπολιτικής οργάνωσης ή συνύπαρξης.

Η ευρωπαϊκή λεξικογραφία θα εξελιχθεί ιδιαίτερα από την περίοδο της Αναγέννησης. Μαζί της αναπτύσσεται και η παιδαγωγική λεξικογραφία ιδιαίτερα όσον αφορά την εκμάθηση της Λατινικής, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το *Dictionnaire francoislatin* (1539) του Robert Estienne, με πλούσιο λημματολόγιο, παροχή μορφολογικών πληροφοριών, τυπογραφικά στοιχεία τέτοια που να διευκολύνουν τον χρήστη να ξεχωρίζει τις σημασίες κάθε λήμματος, και λογοτεχνικά παραθέματα ως παραδείγματα χρήσης. Στις μέρες μας, η παιδαγωγική λεξικογραφία συμβαδίζει με τη γενικότερη ανάπτυξη της λεξικογραφίας. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η εμφάνιση το 1987 του *Collins Birmingham University International Language Database*, που αποτέλεσε το ορόσημο για έναν ριζικά διαφορετικό τύπο λεξικογραφίας, που βασιζόταν στα δεδομένα των σωμάτων κειμένων (corpus-driven lexicography), με τα παραδείγματα να επιλέγονται με βάση την πραγματική χρήση των λέξεων έτσι όπως αποτυπωνόταν στο COLLINS BIRMINGHAM UNIVERSITY INTERNATIONAL LANGUAGE DATABASE, και όχι να επινοούνται από τον λεξικογράφο ή τον

διδάσκοντα. Σημαντικά παιδαγωγικά λεξικά για τη Γ2 κατά τον 21ο αι. είναι το *Macmillan English dictionary for advanced learners* (2002), το *Oxford advanced learner's dictionary* (2005) και το *Oxford learner's dictionary* (2007).

Στην Ελλάδα πέρα από την ανάπτυξη γενικότερα της νεοελληνικής ιδιαίτερα από το 1998 και μετά με σημαντικότερα έργα αναφοράς όπως το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, το *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη και το *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας* της Ακαδημίας Αθηνών, έχουν εμφανιστεί κατά τον 21ο αι. παιδαγωγικά λεξικά, όπως το *Λεξικό του Δημοτικού* των Α. Βακαλοπούλου και Α. Ιορδανίδου, το *Ορθογραφικό-ερμηνευτικό λεξικό της Δ'-ΣΤ' Δημοτικού*, το *Ερμηνευτικό λεξικό Νέας Ελληνικής Α'-Γ' Γυμνασίου* και το *Λεξικό της Ελληνικής ως ξένης γλώσσας για μαθητές της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης* από το Πρόγραμμα «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων», όπου λαμβάνονται υπόψη οι σύγχρονες τάσεις στο πεδίο της διεθνούς παιδαγωγικής λεξικογραφίας καθώς και οι γλωσσικές ανάγκες των μαθητών. Τα λεξικά αυτά χαρακτηρίζονται από την υιοθέτηση σαφών και συστηματικών προδιαγραφών σχεδιασμού λεξικών, τον εμπλουτισμό του κύριου σώματος του λεξικού με σχόλια που διευκρινίζουν τη χρήση των λέξεων, και τη χρήση ηλεκτρονικών σωμάτων κειμένων για τη διάκριση των σημασιών, την άντληση του λημματολογίου, την εξαγωγή σημασιολογικών και συντακτικών πληροφοριών καθώς και τον εντοπισμό συμφράσεων και στερεότυπων εκφράσεων.

Αυτή η ανάπτυξη της νεοελληνικής παιδαγωγικής (αλλά και γενικότερα) λεξικογραφίας δεν έχει συνοδευτεί σε ικανοποιητικό βαθμό και από έρευνες σχετικά με τη χρήση τους, τα δεδομένα των οποίων θα μπορούσαν να συμβάλουν σε σημαντικό βαθμό τόσο στον καλύτερο σχεδιασμό των μελλοντικών λεξικών όσο και στην αποτελεσματικότερη αξιοποίηση σε επίπεδο διδακτικής πράξης και μαθησιακής διαδικασίας. Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των στρατηγικών χρήσης λεξικού από φοιτητές τμημάτων ανθρωπιστικών σπουδών.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας θα αναφερθούμε στην ιστορία της λεξικογραφίας και στο δεύτερο στην εξέλιξη της νεοελληνικής λεξικογραφίας. Το τρίτο κεφάλαιο θα αφορά την παιδαγωγική λεξικογραφία καθώς και τα δεδομένα που έχουμε τόσο σε θεωρητικό όσο και σε ερευνητικό επίπεδο για τις στρατηγικές χρήσης των λεξικών, τους λόγους για τους οποίους καταφεύγουν οι χρήστες σε αυτά καθώς και τις δεξιότητες και ικανότητες που πρέπει να διαθέτουν προκειμένου για την αποτελεσματική αξιοποίησή τους. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στη

μεθοδολογία της έρευνάς μας και θα παρουσιάσουμε τα αποτελέσματά της. Η εργασία μας θα κλείσει με τα συμπεράσματα καθώς και με προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑΣ

1.1 Τα πρώτα λεξικά

Τα παλαιότερα λεξικά ανάγονται στη 2η χιλιετία π.Χ. και προέρχονται από τους Αιγύπτιους, τους Ασσύριους, τους Βαβυλώνιους, τους Φοίνικες, τους Χετταίους. Κατά την 1η χιλιετία π.Χ. εμφανίζονται και τα πρώτα κινέζικα και ινδικά λεξικά (Hanks, 2012, 506-507· Μότσιου, 1994, 10-11).

Γενικότερα, τα παλαιότερα λεξικά ήταν συνήθως μονόγλωσσα και δεν ήταν τίποτα περισσότερο από απλούς καταλόγους λέξεων που αποσκοπούσαν στην ικανοποίηση θρησκευτικών, κοινωνικών και παιδαγωγικών αναγκών και κυρίως για την εκμάθηση της γραφής (Μότσιου, 1994, 10). Σε θρησκευτικό επίπεδο, οι Άραβες τα χρησιμοποιούσαν για να κατανοήσουν ή να μελετήσουν καλύτερα το Κοράνι, οι Ινδοί τη Σανσκριτική, δηλ. τη γλώσσα των ιερών τους κειμένων, και οι Κινέζοι τα έργα του Κομφούκιου. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή είναι το πρώτο συστηματικό λεξικό της Κινεζικής, το *Shouwen jiezi* «Η προέλευση των κινέζικων χαρακτήρων» του Xu Shen στην Κίνα του 1ου ή 2ου αι. μ.Χ., που αποτέλεσε τη βάση όχι μόνο των μεταγενέστερων κινεζικών λεξικών αλλά και της κινεζικής γλωσσολογίας. Περιλαμβάνει 10.000 λήμματα σχετικά με τα κινεζικά ιδεογράμματα, την προέλευσή τους, τη σημασία τους και την προφορά τους, και είναι οργανωμένο με βάση τις ρίζες των λέξεων. Φαίνεται ότι τα κίνητρα του Xu Shen ήταν περισσότερο πραγματολογικά-πολιτικά και λιγότερο επικοινωνιακά, δεδομένου πως είχε υιοθετήσει την άποψη του Κομφούκιου ότι το να χρησιμοποιηθείς τους σωστούς όρους για να αναφέρεσαι στα πράγματα ήταν ουσιώδες προκειμένου να κυβερνάς κατάλληλα. Από την άποψη αυτή θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι το *Shouwen jiezi* ήταν περισσότερο ένα κανονιστικό λεξικό και λιγότερο ένα περιγραφικό (Ξυδόπουλος, 2008, 317· Hanks, 2012, 506· van Sterkenburg, 2003, 9).

Δεν έλειπαν και τα δίγλωσσα ή και τρίγλωσσα λεξικά, που και αυτά πρωτοεμφανίστηκαν κατά τη 2η χιλιετία π.Χ. στη Μεσοποταμία (σουμεροακκαδικά, ακκαδοχεττιτικά, σουμεροακκαδοχεττιτικά) και περιλάμβαναν όρους νομικής, ποτών, τροφίμων κλπ. (Μότσιου, 1994, 11)

1.2 Η άνθηση της πρώιμης λεξικογραφίας

Ιδιαίτερα σημαντική για την ανάπτυξη της λεξικογραφίας είναι η περίοδος από τον 3ο π.Χ. μέχρι και τον 13ο αι. μ.Χ. Πέρα από τα ελληνικά επιτεύγματα στον τομέα αυτό

(στα οποία θα αναφερθούμε στο κεφ. για την ιστορία της ελληνικής λεξικογραφίας), έχουμε σημαντικές εξελίξεις σε διάφορες περιοχές του κόσμου. Έτσι, τον 3ο ή 2ο αι. π.Χ. συντάσσεται στην Κίνα το *Erya* «Που προσεγγίζει την τελειότητα», ένα εγκυκλοπαιδικό λεξικό με ερμηνεία λέξεων, φράσεων και χωρίων από κλασικά κινεζικά κείμενα. Την ίδια περίοδο στην Ινδία εμφανίζονται λεξικά με τα οποία ερμηνεύονται οι δύσκολες λέξεις των βεδικών κειμένων, ενώ ο λόγιος Yaska θα συντάξει και το πρώτο ετυμολογικό λεξικό αυτών των λέξεων. Στη Ρώμη ο δάσκαλος των γιων του αυτοκράτορα Αύγουστου Μάρκος Βέρριος Φλάκκος συνέταξε το πρώτο λεξικό της Λατινικής, το *Libri de significatu verborum* «Για τη σημασία των λέξεων» τον 1ο αι. π.Χ. (με τα λήμματά του να συνοδεύονται από λογοτεχνικά χωρία), και δύο αιώνες αργότερα ο Βαλέριος Αρποκρατίων συνέταξε λεξικό των Αττικών ρητόρων (Hanks, 2012, 506· Μότσιου, 1994, 11-12· Kramer, 2013, 623).

Κατά τον 5ο και 6ο αι. εμφανίζονται ανώνυμα γλωσσάρια με καθαρά παιδαγωγικό σκοπό, την ερμηνεία δύσκολων λέξεων της Λατινικής που διδασκόταν στα σχολεία. Τον 11ο αι. ο Παπίας θα συντάξει το *Elementarium* του, ουσιαστικά ένα συμπίλημα παλαιότερων γλωσσάρων του 8ου αι. (Kramer, 2013, 623).

Κατά τον Μεσαίωνα ξεκινά και μια ανάπτυξη της ευρωπαϊκής λεξικογραφίας μέσω της σύνταξης καταλόγων με λέξεις της καθομιλουμένης των ευρωπαϊκών γλωσσών, οι οποίοι εμφανίζονται σε λατινικά χειρόγραφα. Οι «γλώσσες» αυτές στη συνέχεια συγκεντρώθηκαν ως ξεχωριστά έργα, καταταγμένες με αλφαβητική σειρά. Επρόκειτο ουσιαστικά για χειρόγραφα λεξικά ή γλωσσάρια της Λατινικής τα οποία χρησιμοποιούνταν από τους ευγενείς κατά την εκμάθηση της συγκεκριμένης γλώσσας, της *lingua franca* της λογιόσυνης, της φιλοσοφίας και της χριστιανικής θρησκείας ιδιαίτερα στη Δυτική Ευρώπη. Το πιο γνωστό παράδειγμα τέτοιου έργου είναι οι «Γλώσσες» του Reichenau, που βρέθηκε σε ένα βενεδικτικό μοναστήρι στο ομόνυμο νησί της λίμνης Κωνσταντίας, και αποτελείται από 5.000 λήμματα με λέξεις της Λαϊκής Λατινικής και της Γαλατορωμαϊκής Μεσαιωνικής Λατινικής, μιας προδρόμου της Παλαιάς Γαλλικής. Το πιο γνωστό παράδειγμα στη Μ. Βρετανία είναι το *Promptorium parvulorum* («Η αποθήκη των νέων»), που συντάχθηκε περίπου το 1440 από τον Δομινικανό μοναχό και γραμματικό Galfridus Anglicus στο Νόρφολκ, και γνώρισε πλήθος χειρόγραφων «επανεκδόσεων», ενώ το 1499 τυπώθηκε (Hanks, 2012, 511-512· Kramer, 2013, 623-624).

Στη δε Ινδία τον 6ο αι. μ.Χ. ο Βουδιστής γραμματικός Amarasimha γίνεται συντάκτης ενός σημαντικότερου λεξικού της Σανσκριτικής. Πρόκειται ουσιαστικά

για έναν θησαυρό ουσιαστικών και επιθέτων προς χρήση των ποιητών. Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι το συγκεκριμένο λεξικό είναι γραμμένο σε στίχους. Τον 8ο αι. ο Παύλος Διάκονος θα συντάξει μια επιτομή του λεξικού του Φλάκκου, προσπαθώντας στα λήμματα να δώσει μεγαλύτερη έμφαση σε πολιτιστικές πληροφορίες και λιγότερο στη λειτουργία των λέξεων και της γραμματικής (Hanks, 2012, 507).

Τον 8ο αι. μ.Χ. θα εμφανιστεί και το πρώτο γενικό λεξικό της Αραβικής, το *Kitab al-ayn*, έργο του Al-Khalil Ibn Ahmad. Γενικότερα, η αραβική λεξικογραφία, τουλάχιστον μέχρι και την Αναγέννηση ήταν μαζί με την κινεζική η σημαντικότερη παγκοσμίως, Κάτι που σχετίζεται με τη γενικότερη άνθηση του αραβικού πολιτισμού ήδη από τον 7ο αι. μέχρι και τον 15ο αι., σε συνδυασμό και με τη διακυβέρνηση από «φωτισμένα» καθεστώτα που πριμοδοτούσαν τις πνευματικές δραστηριότητες και την πολιτισμική ανάπτυξη σε μια τεράστια περιοχή που εκτεινόταν από τη Βαγδάτη στη Μεσοποταμία μέχρι τη Γρανάδα και την Κόρδοβα στην Ισπανία. Ένα από τα χαρακτηριστικά της αραβικής λεξικογραφίας ήταν οι πειραματισμοί των λεξικογράφων σχετικά με την κατάταξη των λημμάτων, π.χ. ο Al-Jawhariyy στο *As-sihah* (10ος αι.) και ο Ίμπν Μανσούρ στο *Η γλώσσα των Αράβων* (13ος αι.) συνέταζαν αντίστροφα λεξικά με βάση το τελικό σύμφωνο των λέξεων (Haywood, 1965, 23-24· Hanks, 2012, 510).

Τον 10 αι. αναπτύσσεται και η εβραϊκή λεξικογραφία με έργα που ουσιαστικά αφορούσαν μια γλώσσα σχεδόν νεκρή ήδη από την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στην Αίγυπτο ο Saadiah ben Josef θα συντάξει το *Sefer ha-Egron*, ένα λεξικό περίπου χιλίων ποιητικών λέξεων, που κατατάσσονται με δύο τρόπους: αλφαβητικά (με βασικό σκοπό να βοηθηθούν οι ποιητές που συνέτασσαν ακροστιχίδες) και με βάση το τελικό τους σύμφωνο, για εκείνους που ήθελαν να γράψουν με ομοιοκαταληξία. Στα μέσα του αιώνα συντάσσεται στο Μαρόκο το εβραϊοαραβικό λεξικό της Βίβλου από τον David ben-Abraham El-Fasi. Η εβραϊκή λεξικογραφία θα φτάσει στο αποκορύφωμα της τους δύο επόμενους αιώνες με το *Βιβλίο των ριζών* του γλωσσολόγου και γραμματικού Yonah ibn-Janah, που έζησε τον 11ο αι. στην Κόρδοβα. Στο λεξικό αυτό τα λήμματα είναι καταταγμένα με βάση το σημειτικό σύστημα ριζών με τα τρία γράμματα. Τον επόμενο ή μεθεπόμενο αιώνα κυκλοφόρησε το *Sefer Hashorashim* του λόγιου και φιλόσοφου Rabbi David Qimhi, που βασίστηκε στο *Βιβλίο των ριζών* και αξιοποιήθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό από τους λόγιους που ασχολούνταν με την Παλαιά Διαθήκη (Hanks, 2012, 511).

Στη δε Ιαπωνία τον 11ο αι.ο Minamoto no Shitago θα συντάξει το πρώτο κινεζοϊαπωνικό εγκυκλοπαιδικό λεξικό. Την ίδια περίοδο συντάσσεται στην Περσία το *Λεξικό της Περσικής* από τον επικό ποιητή Abu Mansur Ali ibn Ahmad Asadi Tusi. Σε κάθε λήμμα υπάρχουν ποιητικά χωρία, και το εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι πως το λεξικό είναι αντίστροφο, με την έννοια ότι τα λήμματα είναι καταταγμένα με βάση το τελευταίο γράμμα τους επειδή έτσι θα ήταν ευκολότερο για τους ποιητές να τα χρησιμοποιήσουν στην προσπάθειά τους να πετύχουν ομοιοκαταληξία. Η πρακτική αυτή υιοθετήθηκε και στα μεταγενέστερα μεσαιωνικά λεξικά της Αραβικής και της Εβραϊκής. Προς το τέλος του επόμενου αιώνα συντάσσεται στην Ινδία από τον Πέρση Faxr-e-Qavas Qazvani το *Fahrang-e-Panj Baxsi* «Πολιτισμός σε πέντε κεφάλαια». Η ονομασία του λεξικού οφείλεται στο ότι είναι σημασιολογικό, με την έννοια ότι τα λήμματα είναι καταταγμένα σε σημασιολογικά πεδία (π.χ. λέξεις για τους ανθρώπους, για τα ζώα κλπ.). Κάθε λήμμα συνοδεύεται από ένα έμμετρο ερμήνευμα. Γενικά, η περσική λεξικογραφική παράδοση συνεχίστηκε στην Ινδία, όπου για διάφορους ιστορικούς λόγους είχαν μεταναστεύσει πολλοί Πέρσες συγγραφείς (Ξυδόπουλος, 2008, 318· Hanks, 2012, 507-508).

Ορόσημα του τέλους αυτής της περιόδου αποτελούν το *Catholicon* του Johannes Balbus Januensis και ιδιαίτερα το 6τομο αραβικό *Al-Qamus*, που ως επιτομή μεταφράστηκε στην Περσική και την Τουρκική (Ξυδόπουλος, 2008, 318· Μότσιου, 1994, 17).

1.3 Οι αρχές της σύγχρονης λεξικογραφίας στην Ευρώπη

Η ευρωπαϊκή λεξικογραφία εξελίχθηκε ιδιαίτερα κατά την Αναγέννηση, αποκτώντας επιστημονικά χαρακτηριστικά. Αν και επρόκειτο για μια περίοδο κατά την οποία παρατηρείται μια στροφή προς τη γνώση και τη λογοτεχνία της αρχαίας Ελλάδας και της Ρώμης, εμφανίζονται πολλά δίγλωσσα λεξικά των νεότερων γλωσσών χωρίς να λείπουν και τα μονόγλωσσα ή δίγλωσσα λεξικά της Λατινικής (Hanks, 2012, 515).

Ο δε 15ος αι. είναι ιδιαίτερα σημαντικός επειδή κατά τη διάρκειά του εμφανίζονται τα πρώτα λεξικά και εφαρμόζονται κάποιες αρχές της σύγχρονης λεξικογραφίας. Έτσι, το 1447 τυπώνεται στη Βενετία το πρώτο δίγλωσσο λεξικό, το ιταλογερμανικό *Vocabolista italiano-tedesco* ενώ όπως είδαμε το 1449 τυπώνεται στο Λονδίνο το πρώτο λατινοαγγλικό λεξικό, το *Promptuorium parvulorum*, το οποίο μάλιστα είχε συνταχτεί με βασικό σκοπό την παροχή βοήθειας σε αυτούς που ήθελαν να μάθουν Λατινικά (Ξυδόπουλος, 2008, 318· Hanks, 2012, 513, 515).

Στις αρχές του επόμενου αιώνα ο Αυγουστίνος μοναχός Ambrogio Calepino συντάσσει στο Bergamo ένα λατινικό γλωσσάριο, με λατινικές «γλώσσες» συνοδευόμενες από παραθέματα και μυθολογικά λήμματα από την κλασική αρχαιότητα. Στις επόμενες εκδόσεις του *Dictionarium* προστίθονταν σταδιακά «γλώσσες» από άλλες γλώσσες (Ιταλική, Γαλλική, Ελληνική, Εβραϊκή), κάτι που κατέστησε το *Dictionarium* ένα ουσιαστικά πολύγλωσσο λεξικό. Μάλιστα, προς το τέλος αυτού του αιώνα εμφανίστηκε και μια έκδοση με πορτογαλικές και ιαπωνικές «γλώσσες» προς χρήση των Πορτογάλων Ιησουιτών που προσπαθούσαν να εκχριστιανίσουν τους Ιάπωνες (Hanks, 2012, 513, 515-516).

Τον ίδιο αιώνα κάνει την εμφάνισή του το πρώτο έντυπο λεξικό της Ολλανδικής, από τον Noel de Berlaimont, καθώς και το πρώτο γαλλολατινικό λεξικό, το *Dictionnaire francoislatin*, το 1539 από τον πατέρα της γαλλικής λεξικογραφίας, τον Robert Estienne. Επρόκειτο για ένα παιδαγωγικό λεξικό, αφού σκοπό του Estienne ήταν να βοηθήσει εκείνους που μαθαίνουν Λατινικά. Το γαλλολατινικό λεξικό προηγήθηκε το μονόγλωσσο λατινικό *Dictionarium* με βασικά χαρακτηριστικά: 1) το πλούσιο λημματολόγιό του, 2) η παροχή μορφολογικών πληροφοριών όσον αφορά την κλίση των λέξεων, 3) ο με τα κατάλληλα τυπογραφικά στοιχεία διαχωρισμός των σημασιών κάθε λήμματος, και 4) λογοτεχνικά παραθέματα με τα οποία υποστηριζόταν κάθε ορισμός. Ουσιαστικά, βλέπουμε ότι στο συγκεκριμένο λεξικό εμφανίζονται βασικά στοιχεία που στις μέρες μας περιμένουν να βρουν οι μέσοι χρήστες των σύγχρονων μονόγλωσσων λεξικών. Εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε ότι τόσο στο *Dictionarium* όσο και στο γαλλολατινικό λεξικό υπήρχαν και πολλά λήμματα με φρασεολογισμούς. Το 1552 ο Estienne θα εκδώσει και το *Dictionarium Latino-Gallicum*, με σκοπό και πάλι να βοηθήσει τους φοιτητές στην προσπάθειά τους να κατανοούν τα λατινικά κείμενα που χρησιμοποιούσαν στις σπουδές τους (Ξυδόπουλος, 2008, 318· Μότσιου, 1994, 16· Crystal, 1997, 109· Hanks, 2012, 513-514).

Το 1530 κυκλοφορεί το *Lesclaircissement de la langue francoyse* του John Palsgrave, που ήταν ο δάσκαλος Γαλλιών της Μαρίας Τυδώρ, αδελφής του Ερρίκου Ζ', που επρόκειτο να παντρευτεί τον βασιλιά της Γαλλίας. Μέσα σε αυτή την παρουσίαση της Γαλλικής περιλαμβάνεται ένα εξαίσιο γαλλοαγγλικό λεξικό (Hanks, 2012, 516).

Προς τα τέλη του 16ου αι. κυκλοφορεί και το πρώτο δίγλωσσο σλαβικό λεξικό, το σλοβενωρικό του Lavrentii Zizanii. Στις αρχές του επόμενου αιώνα κυκλοφορούν σημαντικά μονόγλωσσα λεξικά ευρωπαϊκών γλωσσών της Δύσης: 1) ο *Θησαυρός της γαλλικής γλώσσας* του Jean Nicot, το πρώτο συστηματικό γαλλικό λεξικό, 2) το

πρώτο μονόγλωσσο λεξικό της Αγγλικής, το *A table alphabeticall* του Robert Cawdrey, όπου δινόταν έμφαση στα δυσκολονόητα δάνεια της Αγγλικής από τη Γαλλική, τη Λατινική, την Εβραϊκή και την Ελληνική, και 3) ο ισπανικός *Θησαυρός της καστιλιάνικης και ισπανικής γλώσσας* του Sebastian de Covarrubias, όπου περιλαμβάνονται όχι μόνο ορισμοί και λατινικά έτυμα αλλά και τοπωνύμια καθώς και σχόλια για τη χρήση των λέξεων (Ξυδόπουλος, 2008, 318-319· Μότσιου, 1994, 16-17· Crystal, 1997, 109· Hanks, 2012, 514).

1.4 18ος-19ος αι.

Κατά τον Διαφωτισμό αυξάνουν οι κανονιστικές τάσεις όσον αφορά τη γλώσσα και τα σχετικά γλωσσικά πρότυπα προσδιορίζονται με βάση την άποψη ότι οι παλαιότερες γλωσσικές μορφές είναι «πιο σωστές» και έτσι η ετυμολογία είναι αυτή που πρέπει να εξασφαλίζει την ορθή σημασία των λέξεων. Παρά το γεγονός ότι η άποψη αυτή είναι λανθασμένη, οδήγησε στην εμφάνιση μερικών σημαντικών λεξικών. Έτσι, το 1726 η Βασιλική Ακαδημία της Ισπανίας θα εκδώσει το *Diccionario de autoridades* που ήταν ρητά κανονιστικό (άλλωστε και η ίδια η ισπανική Ακαδημία είχε ιδρυθεί με σκοπό να τυποποιήσει την Ισπανική) και ονομαζόταν έτσι επειδή οι ορισμοί του υποστηρίζονταν από λογοτεχνικά χωρία (Hanks, 2012, 517).

Σημαντικό όσον αφορά τη λεξικογραφία της Λατινικής ήταν το 4τομο *Totius latinitatis lexicon* (1761) του Egidio Forcellini. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα τρίγλωσσο λεξικό, αφού τα ερμηνεύματα δίνονται στην Ιταλική και την Αρχαία Ελληνική, ακολουθούμενα και από ορισμό στη Λατινική, όπου δίνονται και στιλιστικού τύπου πληροφορίες περί «ορθής» χρήσης. Στο συγκεκριμένο λεξικό εμφανίζονται κάποιες σύγχρονες λεξικογραφικές αρχές: οι σημασίες δίνονται ξεκινώντας από τη βασική ή βασικότερη και μετά ακολουθούν οι μεταφορικές χρήσεις. Το 1783 εκδίδεται το λατινογερμανικό *Handlexicon* του Immanuel Johann Gerhard Scheller με σκοπό την παρουσίαση του λεξιλογίου των αρχαίων συγγραφέων μέχρι και την εποχή του Παύλου Διακόνου καθώς και της ιστορικής εξέλιξης της σημασίας των λέξεων. Η ποιότητα του *Handlexicon* το κατέστησε σταθμό στην ιστορία της γερμανικής λεξικογραφίας, αφού αποτέλεσε τη βάση για διάφορα λατινογερμανικά λεξικά του 18ου και 19ου αιώνα καθώς και του *Ausführlicher lateinisch-deutsches und deutsches-lateinisches Handwörterbuch* των Georg Heinrich Lunemann και Karl Ernst Georges (1828) που η 8η και αναθεωρημένη έκδοσή του σε

δυο τόμους (1913-1918) αποτελεί ακόμα και σήμερα ένα επιστημονικό έργο αναφοράς για όλους τους λατινιστές του γερμανόφωνου κόσμου (Palmer, 2013, 627). Τον 18ο και 19ο αι. θεμελιωτές της ευρωπαϊκής και ιδιαίτερα της βρετανικής λεξικογραφίας είναι ο Αμερικανός Noah Webster και οι Άγγλοι Samuel Johnson και James Murray. Ο πρώτος είχε ως σκοπό του να δείξει τη διαφοροποίηση των αμερικανικών από τα βρετανικά Αγγλικά, και έτσι το 1806 εξέδωσε το πρώτο λεξικό που είχε ως αντικείμενό του την Αμερικανική Αγγλική, με τίτλο *A compendious dictionary of the English language*. Το συγκεκριμένο λεξικό βασιζόταν από τη μια πλευρά στο *New Latin and English Dictionary* του John Entick (1771) αλλά σε αυτό είχαν προστεθεί και 5.000 λέξεις της Αμερικανικής Αγγλικής. Το σημαντικότερο έργο του Webster θα εκδοθεί το 1828 με τίτλο *American dictionary of the English language* και 70.000 λήμματα από τα οποία μόνο ένας μικρός αριθμός ήταν λέξεις που απαντούσαν μόνο στην Αμερικανική Αγγλική (π.χ. τα *caucus* και *wigwam*) αλλά υπήρχαν αρκετά λογοτεχνικά χωρία, κυρίως από έργα Αμερικανών συγγραφέων. Ιδιαίτερη έμφαση δινόταν στην επιστημονική και τεχνική ορολογία, ενώ υπήρχε και ετυμολογικό μέρος, το οποίο όμως ήταν προβληματικό εξαιτίας της εσφαλμένης άποψης του Webster ότι οι σύγχρονες γλώσσες προέρχονται από τη «Χαλδαϊκή», τη γλώσσα των Πρωτόπλαστων και υποτιθέμενη πρόδρομο της Εβραϊκής, με αποτέλεσμα να μη λαμβάνει υπόψη του τις εξελίξεις στον τομέα της Ινδοευρωπαϊκής Γλωσσολογίας. Επιπλέον, ο Webster εισήγαγε και ορθογραφικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με τα λεξικά ης Βρετανικής Αγγλικής (Ξυδόπουλος, 2008, 321· Crystal, 1997, 109· Hanks, 2012, 522).

Το βασικό θετικό χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου λεξικού ήταν η ακρίβεια και η περιεκτικότητα των ορισμών του. Αν και αρχικά το συγκεκριμένο λεξικό αντιμετωπίστηκε πολύ αρνητικά από δημοσιογράφους και ορισμένα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας ως ανεπαρκώς κανονιστικό, γνώρισε συνεχείς επανεκδόσεις και επεκτάσεις και το 1961 είχε φτάσει τα 450.000 λήμματα (Ξυδόπουλος, 2008, 321· Crystal, 1997, 109· Hanks, 2012, 521).

Ο Samuel Johnson υπήρξε ο θεμελιωτής της σύγχρονης αγγλικής λεξικογραφίας, με την έννοια ότι προτού αρχίσει τη σύνταξη του λεξικού του, που τελικά εκδόθηκε το 1755 με τον τίτλο *A dictionary of the English language*, είχε εκπονήσει το σχετικό σχέδιο ανάπτυξης, που το εξέδωσε το 1747 ως *The plan of an English dictionary*. Σε αυτό εξετάζονταν διάφορα μεθοδολογικά ζητήματα (Ξυδόπουλος, 2008, 319· Crystal, 1997, 109).

Σύμφωνα με τον Ξυδόπουλο (2008, 320), το λεξικό του Johnson είναι ρυθμιστικό, προβάλλοντας τη «σωστή» χρήση της γλώσσας καθώς και την «ορθή» ορθογραφία των λέξεων. Από την πλευρά του, ο Hanks (2012, 518), επισημαίνει ότι στον πρόλογο του συγκεκριμένου λεξικού είναι σαφές ότι ο συντάκτης του είχε επίγνωση του ότι η γλωσσική αλλαγή είναι κάτι το αναπόφευκτο, κάτι που φαίνεται και στα βασικά χαρακτηριστικά του λεξικού, που είναι: 1) η αποτύπωση του τρόπου τονισμού των λέξεων, 2) η διαφορετική ετυμολόγηση των απλών και των σύνθετων λέξεων, 3) ο διαχωρισμός μεταξύ δάνειων και κληρονομημένων λέξεων, 4) το ότι δίνονται οι κατηγορίες και οι κλίσεις των λέξεων όταν έχουμε ανώμαλους τύπους, 5) το ότι δίνονται ορισμοί και παραδείγματα χρήσης από σώματα κειμένων, καθώς και παραθέματα από τη λογοτεχνία, έτσι ώστε να αναδεικνύεται η «κομψή» χρήση των λέξεων, και 6) η παρουσίαση των σημασιών των λέξεων με μια λογική σειρά (ξεκινώντας από τη γενικότερη σημασία) και με τρόπο τέτοιο ώστε να αναδεικνύεται η σημασιολογική τους εξέλιξη χωρίς να κυριαρχεί απόλυτα το ετυμολογικό κριτήριο, π.χ. παρατηρεί ότι στην περίπτωση του αγγλικού *ardent* δεν υπάρχει η σημασία «κάψιμο» που υπήρχε στον λατινικό πρόδρομο, και συνεπώς είναι λάθος να αποδίδεται στην αγγλική λέξη αυτή η σημασία, όπως γινόταν σε παλαιότερα λεξικά της Αγγλικής με βάση το ετυμολογικό κριτήριο. Μάλιστα, ο Johnson φαίνεται να προσπαθεί να αποτυπώσει τις σημασίες των λέξεων έτσι όπως τις συναντούσε στην καθημερινή ομιλία και όχι όπως αυτός ο ίδιος θα ήθελε να είναι. Το λεξικό του Johnson ξεπεράστηκε μόνο τον επόμενο αιώνα με το *New English dictionary on historical principles* (1884-1928) του James Murray.

Ο Murray ήταν ο σημαντικότερος άγγλος λεξικογράφος του 19ου, και συνέδεσε το όνομά του με το *Oxford English Dictionary* (OED), που ακόμα και σήμερα θεωρείται ένα από τα κορυφαία λεξικά παγκοσμίως και ουσιαστικά αποτελεί την εξέλιξη του *New English dictionary on historical principles*. Χαρακτηριστικό από την άποψη αυτή είναι ότι όπως και στην περίπτωση του προδρόμου, στο OED οι σημασίες παρουσιάζονται με βάση την ιστορική τους εξέλιξη, ξεκινώντας από την παλαιότερη. Το 1989 το OED περιελάμβανε 59.000.000 λέξεις και το 1992 πρωτοεκδόθηκε σε cd-rom. Τα βασικότερα χαρακτηριστικά του OED είναι τα εξής: 1) η καταγραφή της ιστορικής εξέλιξης της σημασίας κάθε λέξης με ακριβέστατους ορισμούς και λογοτεχνικά παραθέματα, 2) η καταγραφή της ορθογραφικής εξέλιξης των τύπων των λέξεων, 3) η λεπτομερής εικόνα των εννοιακών σχέσεων κάθε λήμματος, και 4) η πλήρης και τεκμηριωμένη ετυμολόγηση. Μειονεκτήματα του OED είναι ο μικρός

αριθμός λημμάτων για επιστημονικούς και τεχνικούς όρους καθώς και για την Αμερικανική Αγγλική, καθώς και το ότι δεν περιέχει άσεμνο λεξιλόγιο. Σήμερα το OED έχει εξελιχθεί και σε ένα από τα καλύτερα παραδείγματα διαδικτυακών λεξικών που διαθέτουμε, βασισμένο σε τεχνικές ανάκλησης και παρουσίασης πληροφοριών που ανήκουν στην αιχμή της σύγχρονης λεξικογραφικής τεχνολογίας (Ξυδόπουλος, 2008, 320-321· Crystal, 1997, 109· Hanks, 2012, 520, 533).

Προς τα τέλη του 19ου αι. εμφανίζεται και το πρώτο λεξικό όπου ευθέως αμφισβητήθηκε η κυριαρχία της ιστορίας της γλώσσας ή της ετυμολογίας όσον αφορά τη σύνταξη των λημμάτων. Πρόκειται για το *Standard dictionary of the English language* (1894-1897) των Adam Willis Wagnal και Isaac Kauffman Funk, όπου σύμφωνα με τους ίδιους τους συντάκτες του δόθηκε έμφαση στο γεγονός ότι οι χρήστες ενός λεξικού ενδιαφέρονται πολύ περισσότερο για τη σύγχρονη σημασία των λέξεων και λιγότερο για την ετυμολογία τους ή τις παλαιότερες χρήσεις τους (Hanks, 2012, 526).

Στην ηπειρωτική Ευρώπη τον 18ο αι. αναπτύχθηκε και η γαλλική λεξικογραφία και σε αυτό συνέβαλαν ιδιαίτερα οι Γάλλοι εγκυκλοπαιδιστές Denis Diderot και Jean le Rond D'Alembert με το μνημειώδες *Encyclopedie ou Dictionnaire raisonne des sciences, des arts et des metiers* (1777) με 72.000 λήμματα και συμβολές μεγάλων προσωπικοτήτων του γαλλικού Διαφωτισμού όπως ο Βολτέρος και ο Μαρμοντέλ. Ορόσημο για τη γαλλική λεξικογραφία του 19ου αι αποτέλεσε αναμφίβολα το *Le grand dictionnaire universel du XIX siecle* του Piere Larousse, που ήταν και γλωσσικό και εγκυκλοπαιδικό λεξικό. Τέλος, στη Γερμανία εκδόθηκε το 1838 το *Deutsches Worterbuch* των αδελφών Grimm, ενώ στην Ολλανδία το *Woordenboek den neerlansche taal*. Και τα δύο τους χαρακτηρίζονται από τη μεγάλη ποικιλία των λημμάτων τους και μάλιστα από διάφορα επίπεδα ύφους, την τεκμηριωμένη ετυμολόγηση και το πλήθος των παραδειγμάτων και λογοτεχνικών παραθεμάτων (Ξυδόπουλος, 2008, 321-322· van Sterkenburg, 2003, 13-15).

Στη δε ρωσική λεξικογραφία χαρακτηρίστηκε από τη σύμπλευση μεταξύ γλωσσολογικής θεωρίας και λεξικογραφίας. Έτσι, ο Vladimir Ivanovich Dal, ένας συγκριτικός γλωσσολόγος που έκανε πρωτογενή έρευνα σε τουλάχιστον τέσσερις τουρανικές γλώσσες της Ρωσικής Αυτοκρατορίας, εξέδωσε μεταξύ του 1862 και 1866 το τετράτομο *Ερμηνευτικό λεξικό της ζωντανής Μεγαλορωσικής*, που γνώρισε πάμπολλες επανεκδόσεις και ανατυπώσεις και το 2007 εκδόθηκε και ως εικονογραφημένο. Ο Dal δεν ενδιαφερόταν μόνο για τη γλώσσα αλλά και για τον

πολιτισμό, τη λογοτεχνία και το φολκλόρ, έτσι όπως αυτά εκφράζονται μέσα από τη γλώσσα, κάτι που είναι εμφανές και στο λεξικό του. Ακολουθώντας δε τις γλωσσικές στάσεις της εποχής του, εισήγαγε στο λεξικό νεολογισμούς που είχαν σχηματιστεί με ρωσικά γλωσσικά στοιχεία στη θέση δανείων από τη Λατινική, την Ελληνική και άλλες γλώσσες (Hanks, 2012, 523).

1.5 20ος - 21ος αι.

Στις μέρες μας η λεξικογραφία έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα με βασικό χαρακτηριστικό την εμφάνιση ηλεκτρονικών λεξικών και την αξιοποίηση σωμάτων κειμένων. Για την Αγγλική, πέρα από τις σύγχρονες εκδόσεις του OED και του λεξικού του Webster έχουμε και τα μεσαίου μεγέθους λεξικά όπως το *Longman dictionary of English language* (1991), το *Merriam Webster's collegiate dictionary* (1995), το *Collins English dictionary* (1998) και το *American heritage dictionary of the English language* (2000). Σημαντικά παιδαγωγικά λεξικά ειδικά σχεδιασμένα για την εκμάθηση της Αγγλικής είναι το *Macmillan English dictionary for advanced learners* (2002), το *Oxford advanced learner's dictionary* (2005) και το *Oxford learner's dictionary* (2007). Σε επίπεδο ηλεκτρονικής λεξικογραφίας, εκτός από το OED που ήδη αναφέραμε, έχουμε το *Oxford advanced learner's dictionary*, το *Concise Oxford dictionary* και το *Random House dictionary* (Ξυδόπουλος, 2008, 322-323· Sterkenburg, 2003, 16-17).

Βασικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης αγγλοαμερικανικής λεξικογραφίας είναι η προσπάθεια περιγραφής των σύγχρονων συμβάσεων που έχουν να κάνουν με τη σημασία και τη χρήση των λέξεων. Έτσι, η πιο συνηθισμένη και σύγχρονη σημασία της λέξης εμφανίζεται πρώτη, ακολουθούμενη από άλλες λιγότερο συχνές (εδώ τηρείται και μια μορφή λογικής σειράς παράθεσης), ενώ το ετυμολογικό τμήμα εμφανίζεται κατά κανόνα στο τέλος του λήμματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το *American college dictionary* (1947) του Clarence Barnhart, όπου προς τα μέσα του 20ου αι. αντιπροσωπεύτηκαν οι καλές πρακτικές της σύγχρονης λεξικογραφίας του 20αι. αι. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Barnhart στον πρόλογο του λεξικού του: «Το λεξικό αυτό καταγράφει τη χρήση της γλώσσας μας από τους ομιλητές και τους συγγραφείς· κανένα λεξικό που βασίζεται σε σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους δεν μπορεί να είναι κανονιστικό ως προς τη χρήση των λέξεων· μπορεί μόνο να δίνει πληροφορίες με βάση τα δεδομένα της χρήσης των λέξεων. Ένα καλό λεξικό είναι ένας οδηγός χρήσης όπως ένας καλός χάρτης μας δίνει πληροφορίες για τη φύση

του εδάφους στο οποίο θα θέλαμε να κινηθούμε. Η λειτουργία ενός λεξικογράφου δεν είναι να σου πει πώς να μιλάς, όπως ακριβώς και η λειτουργία ενός χαρτογράφου δεν είναι το να μετακινεί ποτάμια ή να αναδιατάσσει τα βουνά ή να γεμίζει τις λίμνες [...] Προκειμένου να κάνουμε τις απαραίτητες για τον μέσο χρήστη επιλογές όσον αφορά τις λέξεις και τις σημασίες τους, αξιοποιήσαμε το *Lorge-Thorndike Semantic Count*, όπου υπολογίζονται οι εμφανίσεις των διαφόρων σημασιών του γενικού λεξιλογίου [...] μπορέσαμε να συγκεντρώσουμε τις πιο σημαντικές σημασίες που ο σύγχρονος χρειάζεται [...] Επιπλέον, ο τρόπος αυτός έχει μεγάλη σημασία για την κατάταξη των σημασιών, καθώς μας έδωσε τη δυνατότητα να καθορίσουμε με κάποια βεβαιότητα ποιες είναι οι πιο κοινές σημασίες και να τις παρουσιάσουμε πρώτες». Σημαντική στην εξέλιξη της λεξικογραφίας ήταν και η έκδοση στη Μ. Βρετανία του *Hamlyn encyclopedic world dictionary* (1971) και του *Collins English dictionary* (1979) στο λημματολόγιο των οποίων περιλαμβάνονται πολύ περισσότεροι επιστημονικοί και τεχνικοί όροι απ'ό,τι στα λεξικά του παρελθόντος (Hanks, 2012, 526, 528).

Στην περίπτωση της Γαλλικής τα σημαντικότερα λεξικά είναι το *Le nouveau petit Robert de la langue française* (2007) και το *Le petit Parousse illustre* (2007), που είναι και διαθέσιμα και σε ηλεκτρονική μορφή, ενώ για τη Γερμανική σημαντικά είναι τα λεξικά της σειράς Duden, όπως το *Bedeutungsworterbuch* και το *Ausspracheworterbuch*. Η σειρά ξεκίνησε το 1880 όταν ο Γερμανός δάσκαλος Konrad Duden εξέδωσε το ορθογραφικό *Die deutsche Rechtschreibung*, που έγινε de facto αποδεκτό ως η βάση αναφοράς για την ορθογραφία στις γερμανόφωνες χώρες. Το σημαντικότερο λεξικό της σειράς είναι το *Deutsches Universalworterbuch* (2011) που βασίζεται στις πιο σύγχρονες αρχές της περιγραφικής λεξικογραφίας (Ξυδόπουλος, 2008, 323· Hanks, 2012, 522, 529, 531).

Ένα σημαντικό προϊόν της λεξικογραφίας στη Λαοκρατική Δημοκρατία της Γερμανίας ήταν το *Worterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (1964-1977) των Ruth Klappenbach και Wolfgang Steinitz. Πρόκειται για ένα λεξικό βασισμένο στις σύγχρονες αρχές της περιγραφικής λεξικογραφίας, στο οποίο καταβάλλεται μια αξιόπαινη προσπάθεια να δίνονται και οι κυριότερες φράσεις στις οποίες απαντά η κάθε λέξη. Σίγουρα στον τομέα αυτόν υπήρχαν κάποιες αδυναμίες, δεδομένου ότι κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70 η συντριπτική πλειοψηφία των λεξικογράφων εκατέρωθεν του «Σιδηρούν Παραπετάσματος» δεν είχε στη διάθεσή της τα μεγάλα ηλεκτρονικά σώματα δεδομένων της εποχής μας, αλλά σε κάθε περίπτωση, με δεδομένους τους πόρους δεδομένων που είχαν οι Klappenbach και Steinitz πρόκειται

για μια ιδιαίτερα αξιομνημόνευτη λεξικογραφική δουλειά. Στην κομμουνιστική Ευρώπη σημαντικό ήταν και το τσέχικο κανονιστικό λεξικό της επίσημης Τσεχικής (*Slovník spisovného jazyka českého*, 1960-1971), που αφορούσε μια σχετικά πρόσφατα τυποποιημένη γλώσσα. Είναι σαφές ότι βασικός σκοπός του λεξικού είναι ο προσδιορισμός της ορθής και της λάθος χρήσης καθώς και η κάλυψη λεξιλογικών κενών της Τσεχικής. Ουσιαστικά επρόκειτο για ένα πρόγραμμα γλωσσικού προγραμματισμού που διάρκεσε τουλάχιστον όσο υπήρχε η κομμουνιστική Τσεχοσλοβακία, ενώ σήμερα φαίνεται να έχει διακοπεί. Ενδιαφέρον είναι στο άλλο μέλος της τότε Τσεχοσλοβακίας δεν εμφανίστηκε ένα παρόμοιο λεξικό αλλά ένα εξαιρετικό ιστορικό και διαλεκτικό λεξικό καθώς και ένα πλήρως περιγραφικό λεξικό της σύγχρονης Σλοβακικής (*Slovník súčasného slovenského jazyka*) από το οποίο μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί δύο τόμοι, που φτάνουν μέχρι το L (Hanks, 2012, 529).

Στη νότια ρομανόφωνη Ευρώπη, όσον αφορά την Ιταλική θα πρέπει να αναφέρουμε το *Grande dizionario della lingua italiana* (1960) του Salvatore Battaglia, το *Grande dizionario italiano dell'uso* (1999-2000) του Tullio Mauro και το *Il grande dizionario di italiano* (2006), όλα τους συνταγμένα με βάση τις αρχές της σύγχρονης λεξικογραφίας. Για τη δε Ισπανική το *Diccionario del español actual* (1999) των Manuel Seco, Olimpia Andres και Gabino Ramos καθώς και το *Diccionario de la lengua española* (2001) της Βασιλικής Ακαδημίας της Ισπανίας, που κυκλοφορεί και σε διαδικτυακή μορφή. Στο πρώτο (που επανεκδόθηκε το 2011) έχει γίνει εκτεταμένη αξιοποίηση διαδικτυακών πόρων προκειμένου να συγκεντρωθούν στοιχεία για τη σύγχρονη χρήση των λέξεων. Από την άποψη αυτή σημαντικό είναι και το *Diccionario de uso del español* (1966-1967, που επανεκδόθηκε το 2007) της Maria Moliner, που αρχικά σχεδιάστηκε προκειμένου να καλύψει τα κενά του *Diccionario de la lengua española*. Στη δε εξαιρετικά ευαίσθητη (και) γλωσσικά ισπανική Καταλονία σημαντικό ήταν το όχι μόνο περιγραφικό αλλά και κανονιστικό *Diccionari catala-valencia-balear: inventari lexicografic i etimologic de la llengua catalana* των Antoni Alcover και Francesc de Borja, στο οποίο περιλαμβάνεται και το λεξιλόγιο και άλλων γλωσσών της Ισπανίας οι οποίες σχετίζονται στενά με την Καταλανική. Ενδιαφέρον είναι και το *Diccionario panhispanico de dudas* (2005, <http://buscon.rae.es>), στο οποίο δίνονται πληροφορίες σχετικά με συγκεκριμένα γλωσσικά ζητήματα. Περιλαμβάνει θεματικά άρθρα καθώς και ένα γλωσσάρι γλωσσολογικών όρων (Ξυδόπουλος, 2008, 324· Hanks, 2012, 522, 530· Kiesler, 2013, 648).

Στη προπολεμική Σοβιετική Ένωση σημαντική ήταν η συμβολή του Sergei Ozezon, του πρώτου επιμελητή του σοβιετικού *Λεξικό και πολιτισμός του ρωσικού λόγου*, που ήταν επί μεγάλο χρονικό διάστημα ιδιαίτερα δημοφιλές. Μεταπολεμικά σημαντική στην εξέλιξη της λεξικογραφίας ήταν η συμβολή των Jurij Apresjan και Igor Melcuk. Ο πρώτος ήταν λεξικογράφος στη Ρωσική Ακαδημία Επιστημών στη Μόσχα και συνέταξε κατά τη δεκαετία του '70 ένα αγγλωρωσικό λεξικό συνωνύμων, ενώ στη μετασοβιετική Ρωσία εκδόθηκε το 2000 το έργο του *Συστηματική λεξικογραφία*. Οι σημαντικότερες απόψεις του ήταν ότι: 1) οι λεξικογράφοι πρέπει να παρουσιάζουν την ιδιαίτερη για κάθε γλώσσα οπτική του κόσμου, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται στο λεξιλόγιο κάθε γλώσσας, 2) το να κατέχει κάποιος καλά τα συνώνυμα μιας γλώσσας και τις μεταξύ τους διαφορές, ιδιαίτερα σε συμφραστικό επίπεδο, παίζει βασικό ρόλο στο να μπορεί να εκφράζει τις σκέψεις του ανεξαρτήτως της γλώσσας του ή του πολιτισμού στον οποίο ανήκει (Hanks, 2012, 524).

Ο Melcuk πρωτοστάτησε στη σύνταξη ενός τμήματος του *Ερμηνευτικού συνδυαστικού λεξικού* της Ρωσικής, προτού εγκαταλείψει την τότε Σοβιετική Ένωση το 1976 για πολιτικούς λόγους και ενταχθεί στο ερευνητικό και διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου του Μόντρεαλ όπου συνέταξε το γαλλικό *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain* (1984-1993), που βασίστηκε στην άποψη ότι μια φυσική γλώσσα είναι ένα συγκεκριμένο σύνολο αντιστοιχιών μεταξύ ενός απεριόριστου συνόλου σημασιών και ενός απεριόριστου συνόλου κειμένων. Ο Melcuk ήταν ένας από τους γλωσσολόγους που ανέδειξαν τον βασικό ρόλο του λεξιλογίου όσον αφορά την κατανόηση της φύσης της γλώσσας σε μια εποχή όπου η έμφαση δινόταν ιδιαίτερα στη σύνταξη. Όπως γράφει χαρακτηριστικά: «Οι περισσότερες σύγχρονες γλωσσολογικές θεωρίες βλέπουν την περιγραφή μιας γλώσσας ως γραμματική· το λεξικό θεωρείται ως ένα απαραίτητο αλλά κάπως λιγότερο ενδιαφέρον προσάρτημα της γραμματικής στο οποίο περιλαμβάνονται οι ιδιαιτερότητες και οι μη κανονικότητες που δεν μπορούν να καλυφθούν με επιτυχία από τη γραμματική περιγραφή. Αντίθετα, η θεωρία Σημασία-Κείμενο βλέπει το λεξιλόγιο ως το κεντρικό, καθοδηγητικό συστατικό της γλωσσικής περιγραφής· η γραμματική δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα σύνολο γενικεύσεων με βάση το λεξιλόγιο, και συνεπώς είναι κάτι το δευτερεύον σε σχέση με αυτό» (Melcuk, 2006, όπ. αναφ. στο Hanks, 2012, 525).

1.6 Η εξέλιξη της παιδαγωγικής λεξικογραφίας

Κατά τη δεκαετία του 1930 μια ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη στον τομέα αυτό έλαβε χώρα στην Ιαπωνία σε σχέση με τη διδασκαλία και εκμάθηση της Αγγλικής ως Γ2, όταν ο γλωσσολόγος Harold Palmer (ιδρυτής του Institute for Research in English Teaching) παρατήρησε μαζί με κάποιους δασκάλους της Αγγλικής ότι τα τότε διαθέσιμα λεξικά της Αγγλικής δεν ήταν κατάλληλα για την εκμάθησή της ως Γ2. Το αποτέλεσμα ήταν η σύνταξη του *Idiomatic and syntactic dictionary* (ISD), το οποίο πριν την έκδοσή του δοκιμάστηκε σε τάξεις με Ιάπωνες μαθητές και τελικά εκδόθηκε λίγο μετά την έναρξη του Β'ΠΠ. Το λεξιλόγιο του ISD ήταν περιορισμένο και αποτελούταν κυρίως από λέξεις που ήταν σε χρήση κατά το πρώτο μισό του 20ου αι. και τις οποίες έπρεπε να γνωρίζουν ή να μάθουν οι χρήστες-μαθητές και να μπορούν να τις χρησιμοποιούν σωστά. Δινόταν δε ένα μεγάλο πλήθος πληροφοριών όσον αφορά τη σύνταξη κάθε λέξης. Το ISD επανεκδόθηκε μετά τον πόλεμο από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και τελικά εξελίχθηκε στο *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (OALDCE). Το 2000 κυκλοφόρησε η 6η έκδοση του λεξικού, η οποία βασίστηκε και στο British National Corpus, εξακολουθώντας βέβαια να στηρίζεται στο ότι το λημματολόγιο, οι ορισμοί και τα παραδείγματα χρήσης σε ένα τέτοιο λεξικό θα πρέπει να διαμορφώνονται περισσότερο με βάση της ανάγκες της τάξης και λιγότερο με βάση τα δεδομένα ενός σώματος κειμένων. Η ίδια λογική ακολουθήθηκε και στο *The Longman Dictionary of Contemporary English*, που το 1978 αμφισβήτησε την πρωτοκαθεδρία του OALDCE, δίνοντας μεγάλη έμφαση στην καθομιλουμένη Αγγλική (Hanks, 2012, 532).

Το 1987 κυκλοφόρησε το λεξικό που βασίστηκε στο *Collins Birmingham University International Language Database* και αποτέλεσε το ορόσημο για έναν ριζικά διαφορετικό τύπο λεξικογραφίας, που βασιζόταν στα δεδομένα των σωμάτων κειμένων (corpus-driven lexicography), με τα παραδείγματα να επιλέγονται με βάση την πραγματική χρήση των λέξεων έτσι όπως αποτυπωνόταν στο *Collins Birmingham University International Language Database*, και όχι να επινοούνται από τον λεξικογράφο ή τον διδάσκοντα. Γενικότερα, το *Collins Birmingham University International Language Database* ήταν το πρώτο μεγάλης κλίμακας λεξικογραφικό πρόγραμμα που βασιζόταν σε σώμα κειμένων. Οι δε αρχές του δημοσιεύτηκαν σε έναν τόμο του John Sinclair το 1991 (Sinclair, 1991).

Ένα άλλο σημαντικό λεξικό βασισμένο σε σώματα κειμένων ήταν το *Cambridge international dictionary of English* (1995, 2003, 2005, 2008), ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο <http://dictionary.cambridge.org> και με διάφορα σετ δεδομένων όπως λίστες με τα

συμπληρώματα των ρημάτων, σημασιολογικές κατηγοριοποιήσεις των ουσιαστικών και κατηγορίες σημασιολογικών πεδίων. Το πιο πρόσφατο λεξικό που βασίζεται σε σώματα κειμένων είναι το *Macmillan English dictionary for advanced learners*. Η διαφορά με τα δύο προηγούμενα είναι ότι δεν προσδιορίζεται από τα δεδομένα των σωμάτων κειμένων (απλώς βασίζεται σε αυτά) και αξιοποιεί επιλεκτικά ορισμένες από τις αρχές που αναπτύχθηκαν για άλλα σημαντικά λεξικογραφικά προγράμματα και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις μεταφορές και στη φρασεολογία, αξιοποιώντας το Sketch Engine, ένα πρόγραμμα πληροφορικής που τα στατιστικώς σημαντικά συμφραζόμενα κάθε λέξης, κάτι που δίνει στη συνέχεια στον λεξικογράφο τη δυνατότητα να συνδέσει συγκεκριμένα συμφραζόμενα με συγκεκριμένες σημασίες του λήμματος (Hanks, 2012, 532-533).

1.7 Συμπερασματικά

Από όσα αναφέρθηκαν σε αυτή την ενότητα προκύπτει ότι:

- 1) κάθε λεξικό βασίζεται σε κάποια άλλα προγενέστερα. Αυτό, βέβαια, δεν αποκλείει κάποιες εντυπωσιακές καινοτομίες, όπως στις περιπτώσεις των *Standard dictionary of the English language* και του COLLINS BIRMINGHAM UNIVERSITY INTERNATIONAL LANGUAGE DATABASE,
- 2) υπάρχει μια ποικιλία λόγων για τη σύνταξη ενός λεξικού: α) κατά τους τελευταίους αιώνες είδαμε ότι η λεξικογραφία είναι κατά κανόνα περιγραφική, αποσκοπώντας στη σύνταξη του καταλόγου των λέξεων μιας γλώσσας και των σημασιών τους σε συνδυασμό και με την παροχή πληροφοριών σχετικά με τις χρήσεις κάθε λέξης, β) σε προηγούμενες περιόδους η λεξικογραφία ήταν πιο κανονιστική, προσπαθώντας σε ορισμένες περιπτώσεις να διαμορφώσει συγκεκριμένες στάσεις των ομιλητών απέναντι στη γλώσσα όπως είδαμε στην περίπτωση του *A dictionary of the English language*, γ) σε άλλες περιπτώσεις η ικανοποίηση των αναγκών της λογοτεχνίας και ιδιαίτερα της ποίησης έπαιξε βασικό ρόλο, όπως είδαμε ιδιαίτερα στην περίπτωση αραβικών, εβραϊκών, ινδικών και περσικών λεξικών, ενώ στις μέρες μας χαρακτηριστικά από αυτή την περίπτωση είναι τα λεξικά ομοιοκαταληξίας, δ) κατά την Αναγέννηση ένα βασικό κίνητρο για τη σύνταξη λεξικών ήταν η κατανόηση και διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, ιδιαίτερα όσον αφορά την Αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη, ε) σε διάφορες εποχές είδαμε ότι η ικανοποίηση παιδαγωγικών σκοπών έπαιξε ρόλο στη σύνταξη λεξικών, αφού στην παιδαγωγική λεξικογραφία θα μπορούσαν να ενταχθούν όχι μόνο λεξικά του 20ου και 21ου αι. στα οποία

αναφερθήκαμε αλλά και λεξικά της 2ης χιλιετίας π.Χ. (όπως είδαμε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου), ενώ και κατά τον Μεσαίωνα είδαμε να συντάσσονται λεξικά με βασικό σκοπό την εκμάθηση της Λατινικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

2.1 Η λεξικογραφία στην αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο

Οι αρχές της ελληνικής λεξικογραφίας θα μπορούσαν να αναχθούν στις προσπάθειες των ελλήνων αντιγραφέων από τον 5ο αι. π.Χ. και μετά να εισάγουν «γλώσσες» σε χειρόγραφα του Ομήρου και άλλων συγγραφέων, σε μια προσπάθεια να ερμηνεύσουν λέξεις που δε χρησιμοποιούνταν πια ή ήταν ασυνήθιστες. Η ελληνική λεξικογραφία γνωρίζει ιδιαίτερη ανάπτυξη κατά την ελληνιστική περίοδο. Τον 3ο αι. π.Χ. οι «γλώσσες» συγκεντρώνονταν σε γλωσσάρια από τους γραμματικούς της Βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, ενώ τον 2ο αι. π.Χ. αναπτύσσεται ένα άλλο είδος λεξικογραφίας στα πλαίσια του Αττικισμού (Hanks, 2013, 508), που ήταν μια προσπάθεια αναβίωσης της αττικής διαλέκτου στη λογοτεχνία και τη λογογραφία, εις βάρος της Ελληνιστικής Κοινής, με βάση τα πρότυπα του κανόνα των δέκα Αττικών ρητόρων (που τα έργα τους θεωρήθηκαν ως η επιτομή του «κλασικού» ύφους) καθώς και της παλαιάς κωμωδίας (με βασικό εκπρόσωπο τον Αριστοφάνη), που τα έργα της θεωρήθηκε ότι είχαν συντεθεί σε μια πιο «καθαρή» Αττική. Έτσι, η ζωντανή λαϊκή Ελληνική της εποχής (η Κοινή) περιφρονήθηκε και αντιμετωπίστηκε ακόμα και ως χυδαία τόσο από διάφορους γραμματικούς όσο και από εκείνους που είχαν την (οικονομική) δυνατότητα (μέσω διδασκαλίας, αναγνωσμάτων κλπ.) να αποκτήσουν την ικανότητα επαρκούς χειρισμού της γλωσσικής μορφής που ευνοούσε ο Αττικισμός (Καζάζης, 2001, 901-903· Browning, 2008, σ. 64-65).

Δεδομένου, λοιπόν, ότι στα πλαίσια του Αττικισμού «σωστά» ήταν μόνο τα Ελληνικά των κλασικών συγγραφέων, ενώ η Κοινή ήταν το προϊόν ξεπεσμού και άγνοιας, ήταν απαραίτητη η σύνταξη έργων που θα παρουσίαζαν και θα προσδιόριζαν τις «σωστές» λέξεις. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά ήταν η *Εκλογή ρημάτων και ονομάτων αττικών* του Φρόνιχου (έζησε το 2ο μισό του 2ου αι. μ.Χ.), όπου ο Αττικιστής γραμματικός, σχολιάζοντας τα «λάθη» που έκαναν οι μαθητές του επηρεασμένοι βέβαια από την Ελληνιστική Κοινή που χρησιμοποιούσαν στην καθημερινότητά τους, τους δίνει οδηγίες όπως *Εὐχαριστεῖν οὐδείς τῶν δοκίμων εἶπεν, ἀλλὰ χάριν εἰδέναι «Κανείς από τους δόκιμους συγγραφείς δεν είπε εὐχαριστεῖν ἀλλὰ χάριν εἰδέναι», Φάγομαι βάρβαρον. Λέγε οὖν ἔδομαι καὶ κατέδομαι «Το φάγομαι εἶναι βάρβαρο. Να λες, λοιπόν, ἔδομαι καὶ κατέδομαι»* (Browning, 2008, 38, 69-70). Ουσιαστικά ο Φρόνιχος συνέταξε έναν κατάλογο όπου αντιπαραβάλλονταν οι «σωστές» κατά τους Αττικιστές λέξεις και φράσεις με εκείνες της Ελληνιστικής

Κοινής, που κατά τους Αττικιστές θα έπρεπε να αποφεύγονται στον γραπτό λόγο (Hanks, 2013, 508).

Στο μεταίχμιο μεταξύ ελληνιστικής και μεσαιωνικής (δηλ. βυζαντινής) περιόδου θα μπορούσε να τοποθετηθεί το γνωστό λεξικό του Ησυχίου από την Αλεξάνδρεια, που συντάχθηκε τον 5ο αι. μ.Χ., και το οποίο βασίστηκε σε λεξικογραφικά έργα ακόμα και του 1ου και 2ου αι. μ.Χ. και αποσκοπούσε στο να συγκεντρώσει αξιοσημείωτες λέξεις που απαντούν στον Όμηρο καθώς και στους τραγικούς ποιητές, τους κωμωδιογράφους, τους ρήτορες, τους γιατρούς και τους ιστορικούς. Οι *Λέξεις* του Ησυχίου είναι το πιο εκτεταμένο λεξικό που έχουμε από τη συγκεκριμένη περίοδο και αποτελούν μια ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών όχι μόνο για αρχαϊκές και διαλεκτικές λέξεις αλλά και για λέξεις που ανήκαν στο λεξιλόγιο της καθημερινότητας της εποχής του συντάκτη τους (Kramer, 2013, 622-623).

Μια βασική πηγή του Ησυχίου αποτέλεσε το λεξικό του Διογενιανού από την Ηράκλεια (2ος αι. μ.Χ.), όπως και στην περίπτωση των δύο γνωστότερων λεξικών της βυζαντινής περιόδου, του *Λεξικού* του πατριάρχη Φώτιου (9ος αι.) και της *Σούδας* (10ος αι.). Το πρώτο περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, τη *Συναγωγή λέξεων χρησίμων* (8ος-9ος αι.), το λεξικό του Αρποκρατίωνα, τα αττικιστικά λεξικά του Αιλίου Διονυσίου του Αλικαρνασέως και του Πausανία, το πλατωνικό λεξικό του Βοηθού και εκείνο του Τίμαιου και το ομηρικό λεξικό του Απολλωνίου του Σοφιστή. Στο λεξικό του Φώτιου περιλαμβάνονται και πολλές λέξεις της καθημερινής ομιλίας, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις τα λήμματά του αποτελούνται από ολόκληρες παραγράφους, όπου γίνεται αναφορά σε παλαιότερους συγγραφείς και παρατίθενται χωρία από τα έργα τους. Η δε *Σούδα* είναι το σημαντικότερο εγκυκλοπαιδικό λεξικό που μας έχει σωθεί από την ελληνιστική και τη μεσαιωνική περίοδο, με ιδιαίτερη έμφαση στην ιστορία, τη γλώσσα, και τη λογοτεχνία. Τα περίπου 30.000 λήμματά του είναι αλφαβητικά καταταγμένα και το υλικό τους προέρχεται από βιογραφίες, θεολογικές πηγές, ιστορικά έργα, λεξικογραφικές πηγές, παροιμίες, υπομνήματα και συλλογές αρχαίων σχολίων, φιλοσοφικά κείμενα και λογοτεχνικά έργα (Kramer, 2013, 623· Ματθαίος, 2003, 6).

2.2 Η ελληνική λεξικογραφία κατά τον 16ο αιώνα

Είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο ότι στον ελληνόφωνο χώρο είχε υπάρξει στο παρελθόν μακρά λεξικογραφική παράδοση τόσο κατά την ελληνιστική περίοδο (ιδιαίτερα με τους Αλεξανδρινούς γραμματικούς) όσο και κατά τη βυζαντινή περίοδο,

αλλά τελικά η κατάκτηση του Βυζαντίου από τους Οθωμανούς οδήγησε στο σταμάτημα αυτής της δραστηριότητας (Μπαμπινιώτης, 2012, 37). Το παλαιότερο μεταβυζαντινό λεξικό της Αρχαίας και Μεσαιωνικής Ελληνικής είναι το *Μέγα και πάνυ ωφέλιμον λεξικόν* του επισκόπου Νουκαρίας Guarino Favorino, που εκδόθηκε στη Ρώμη το 1523. Περιλαμβάνει ερμηνεύματα σε αρχαϊζουσα ελληνική γλώσσα και έχει τη μορφή γλωσσάριου, αφού σε κάθε λήμμα δίνεται ερμηνεύμα κυρίως με την παράθεση συνωνύμων (Στάικος, 1989, 404-405).

2.3 Η ελληνική λεξικογραφία τον 17ο αιώνα

Το πρώτο πραγματικό λεξικό της νεότερης Ελληνικής ή της Ελληνικής του 17ου αιώνα είναι το *Glossarium Graeco-Barbarum* του Ολλανδού φιλόλογου Ioannis Meursi, που εκδόθηκε στη Λυών το 1610. Τα ερμηνεύματα δίνονται στη Λατινική, ενώ παρατίθενται και ελληνικά συνώνυμα (Μπαμπινιώτης, 2012, 37-38). Τον ίδιο αιώνα εκδίδονται άλλα 4 λεξικά της νεότερης Ελληνικής. Το γνωστότερο κατά την εποχή του ήταν ο *Θησαυρός της εγκυκλοπαιδικής βάσεως τετράγλωσσος* του καθηγουμένου της Μονής του Μεγάλου Γεωργίου Σκαλωτού, του Γερασίμου Βλάχου του Κρητός, που εκδόθηκε στη Βενετία το 1659 και γνώρισε πολλές επανεκδόσεις. Στο σημασιολογικό τμήμα τα ερμηνεύματα είναι αρχαίες ελληνικές, ιταλικές και λατινικές λέξεις, που κάποτε συνοδεύονται και από φράσεις. Το 1622 ο Girolamo Germano εκδίδει το πρώτο δίγλωσσο λεξικό Νέας Ελληνικής-Ιταλικής, το *Vocabolario italiano et greco*, στο οποίο περιλαμβάνεται και η τυπωμένη γραμματική της Νέας Ελληνικής, ενώ το 1635 ο Simon Portius εξέδωσε στο Παρίσι το *Λεξικόν Λατινικόν, Ρωμαϊκόν και Ελληνικόν*. Το σημαντικότερο λεξικογραφικό έργο του 17ου αιώνα ήταν το *Glossarium ad scriptores mediae et infimae Graecitatis* του Charles du Fresne, Domini du Cange ή Δουκάγγιου (όπως εξελληνίστηκε το όνομα τού Du Cange), που εκδόθηκε το 1688 στη Λυών. Ήταν συνταγμένο στη Νέα Ελληνική και στη Λατινική, και στα λήμματά του περιλαμβάνονται και λόγιες και δημώδεις ελληνικές λέξεις μέχρι και τον 17ο αιώνα, ενώ δίνονται διαφωτιστικά χωρία από συγγραφείς όπου απαντά η χρήση των λέξεων. Μάλιστα, ο Δουκάγγιος, προκειμένου να βοηθήσει ακόμη περισσότερο αυτόν που θα ήθελε να χρησιμοποιήσει το λεξικό και να κατανοήσει τη γλώσσα των παρατιθέμενων χωρίων, περιέλαβε στα Προλεγόμενα του έργου του τη συνταγμένη στη Λατινική *Grammatica linguae graecae vulgaris* του Simon Portius, την πρώτη γραμματική της Νέας Ελληνικής, που είχε εκδοθεί στο Παρίσι το 1638. Ο Κοραής (1829, ιε'-ιστ'), επαινώντας το έργο του

Δουκάγγιου έγραψε «*Το δίκαιον απαιτεί να ομολογήσω, ότι χρεωστούμεν εις αυτόν [ενν. τον Δουκάγγιο] διά την βαρβαρωθείσαν γλώσσαν, πλειότερον ίσως όσου χρέους έχομεν εις τον λεξικογράφον της καθαρής ελληνικής γλώσσης Ερρίκον Στέφανον [...] του Δουκαγγιανού Λεξικού η πλειοτέρα ύλη, ηρανίσθη από ποιητάς και συγγραφείς βαρβάρους, ανεκδότους ακόμη και καταφρονημένους διά την βαρβαρότητά των. Λεξικόν παρόμοιον άλλο προ αυτού δεν είχε παρά το συντομώτατον του Μεϋρσίου [ενν. τον Meursi] γλωσσάριον και το πτωχόν λεξικόν του Βλάχου*» (Μπαμπινιώτης, 2012, 37-38).

2.4 Η ελληνική λεξικογραφία τον 18ο αιώνα

Τον 18ο αι. η σύνταξη λεξικών της Νέας Ελληνικής συνδέεται με 1) τον Νεοελληνικό Διαφωτισμό και τη μόρφωση των υπόδουλων Ελλήνων, 2) την προσπάθεια προσηλυτισμού των Ορθόδοξων στον Καθολικισμό, 3) την εξυπηρέτηση της γλωσσικής επικοινωνίας μεταξύ ελληνόφωνων και αλλόγλωσσων, και 4) την εξυπηρέτηση εμπορικών συναλλαγών μεταξύ Γάλλων, Ελλήνων, Ιταλών, Ρώσων κλπ. (Περάκης, 1994, 121).

Το σημαντικότερο λεξικό του 18ου αι. είναι ο πρωτοποριακός για την εποχή του *Θησαυρός της Ρωμαϊκής και της Φράγκικης γλώσσας, ήγουν λεξικόν Ρωμαϊκόν και Φράγκικόν* του Ρωμαιοκαθολικού μοναχού και ιεραποστόλου Alessio da Somavera, που εκδόθηκε το 1709 στο Παρίσι. Πρόκειται για ένα ιταλοελληνικό και ελληνοϊταλικό λεξικό, που χάρη στο πλούσιο νεοελληνικό του λημματολόγιο απετέλεσε πηγή υλικού και σημείο αναφοράς και για τους μετέπειτα λεξικογράφους και μελετητές της Νέας Ελληνικής, καθώς περιλαμβάνει ιδιωτισμούς, διαλεκτικές λέξεις, λέξεις της απλής προφορικής γλώσσας της εποχής του, λέξεις-όρους από τα πεδία της γραμματικής, της θεολογίας και της φιλοσοφίας καθώς και χρήσεις των λέξεων σε φράσεις. Συχνά εκτός από την ιταλική απόδοση ο da Somavera μας δίνει και συνώνυμα, π.χ. *ιερέας, ό, ιερέυς, ό, παπάς, ό, λειτουργός, ό, sacerdote, prete*. Ιδιαίτερα σημαντικό στοιχείο του συγκεκριμένου λεξικού είναι η πληθώρα των φράσεων με τη μορφή υπολημμάτων ενταγμένων στο ανάλογο λήμμα, με τις οποίες ο χρήστης μπορεί να έρθει σε επαφή με τον πλούτο χρήσεων του κυρίως λήμματος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το λήμμα ΘΩΡΙΑ, όπου δίνονται περισσότερες από 84 χρήσεις-φράσεις με ερμηνεύματα στην Ιταλική και παραδείγματα, π.χ. *αναμμένη θωριά, φευγάτη, γεμάτη, καθαροφωτερή, φυσική, αιμάτου θωριά, άσπρη σαν το γάλα, άσπρη σαν το χιόνι, βαθυά θωριά, το γερανιόν, το γαλαμπί, καπνερή,*

καρβούνου, κοράκου θωριά, λαφιού, μελανή, ζαθή, σμαραγδιού, ψαρή θωριά (Μπαμπινιώτης, 2012, 39).

Τον ίδιο αιώνα εκδίδονται και άλλα λεξικά που σίγουρα έπαιξαν ρόλο στη διαμόρφωση της νεοελληνικής λεξικογραφίας, π.χ. το τετράγλωσσο (Αρχαία Ελληνική – Νέα Ελληνική – Λατινική – Ιταλική) λεξικό του Γ. Κωνσταντίνου (1757) και το τρίγλωσσο (Νέα Ελληνική - Γερμανική - Ιταλική) του Karl Weigel (1796). Πρόκειται για λεξικά που έχουν περισσότερο χρηστικό χαρακτήρα, για κάθε ελληνική λέξη δίνουν και την αντίστοιχη λέξη σε σύγχρονες ευρωπαϊκές γλώσσες καθώς και σε κάποιες από τις κλασικές (Αρχαία Ελληνική, Λατινική) (βλ. αναλυτικότερα, Περάκης, 1994, 76-87).

2.5 Η ελληνική λεξικογραφία τον 19ο αιώνα

Τον 19ο αι. έχουμε την άνθηση της νεοελληνικής λεξικογραφίας. Δεδομένου ότι πρόκειται για μια περίοδο κατά την οποία η Ελλάδα έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων είτε ως ένα επαναστατημένο έθνος που αγωνίζεται για την ελευθερία του είτε, στη συνέχεια, ως κράτος που συνδέεται με τους Ευρωπαίους με ποικίλα συμφέροντα (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτιστικά), αυξάνει η ζήτηση για λεξικογραφικές περιγραφές της Νέας Ελληνικής, δηλ. της γλώσσας που χρησιμοποιούν ως προφορικό και γραπτό όργανο επικοινωνίας οι περισσότεροι κάτοικοι της Ελλάδας. Τέλος, είναι λογικό ότι σε μια περίοδο κατά την οποία είχε τεθεί το Γλωσσικό Ζήτημα, όλα τα λεξικά που γράφονταν, άμεσα ή έμμεσα, ακούσια ή εκούσια έπαιρναν θέση και σε ζητήματα όπως ο καθαρισμός της γλώσσας από ξένες λέξεις και γενικότερα η διαμόρφωση του νεοελληνικού λεξιλογίου μέσω της εισαγωγής λέξεων από την Αρχαία Ελληνική (Μπαμπινιώτης, 2012, 39, 40).

Το 1829 ο Κοραής γίνεται ο πρώτος εισηγητής της σύνταξης ενός ιστορικού λεξικού της νεοελληνικής γλώσσας, θεωρώντας το ως ένα βασικό εργαλείο προκειμένου οι Έλληνες να οδηγηθούν στη συνειδητοποίηση της ιστορίας και του πολιτισμού τους. Έτσι, από το 1829 έως το 1835 θα εκδώσει τα *Άτακτά* του, το πρώτο ερμηνευτικό και ετυμολογικό λεξικό της Ελληνικής με αφετηρία τη Νέα Ελληνική. Το 1835 ο Σκαρλάτος Βυζάντιος εκδίδει το *λεξικόν της καθ'ημάς ελληνικής διαλέκτου*, δηλ. της Νέας Ελληνικής, με περισσότερες από 10.000 λέξεις. Χαρακτηριστικό της καθαρευουσιάνικης ιδεολογίας του λεξικού ήταν ότι τα ερμηνεύματα των λέξεων ήταν στην Αρχαία Ελληνική, ενώ τα δάνεια παρουσιάζονταν διαχωρισμένα από το κύριο σώμα του λεξικού σε παράρτημα με τον τίτλο *Παράρτημα περιέχον τας*

εκφυλλοφορητέας ετερογλώσσους λέξεις, δηλ. ως ξένες λέξεις που έπρεπε να αποβληθούν από τη Νέα Ελληνική (βλ. αναλυτικότερα Περάκης, 1994, 104-107, 129-136).

Εκτός από αυτά τα δύο σημαντικότερα έργα, τα περισσότερα από τα λεξικά αυτής της περιόδου δεν είναι τίποτα περισσότερο από δίγλωσσα ή τρίγλωσσα γλωσσάρια με την απόδοση ελληνικών λέξεων σε μία ή περισσότερες ξένες γλώσσες (Αγγλική, Γαλλική, Γερμανική, Ιταλική, Τουρκική και κάποιες σλαβικές γλώσσες). Σε ορισμένες περιπτώσεις η απόδοση των νεοελληνικών λέξεων γίνεται και στην Αρχαία Ελληνική ή στη λόγια Ελληνική της εποχής (Μπαμπινιώτης, 2012, 39).

Παράλληλα, οι ανάγκες να δηλωθούν στην Ελληνική του νεοϊδρυμένου κράτους ποικίλες έννοιες διοίκησης, επιστήμης, θεσμών, Παιδείας, τεχνολογίας κ.λπ., σε συνδυασμό και με την εισαγωγή στην Ελλάδα των πνευματικών επιτευγμάτων της Δύσης οδήγησαν στη σύνταξη δίγλωσσων ή τρίγλωσσων λεξικών είτε από διδάσκοντες ξένων γλωσσών, όπως το *Ελληνογαλλικόν λεξικόν* του καθηγητή της Γαλλικής Νικόλαου Κοντόπουλου (1889), είτε Έλληνες ή ξένους λογίους και ελληνιστές όπως το *Ονομαστικόν τετράγλωσσον γαλλοαγγλογραικικόν* (1834), το *Λεξικόν ελληνικόν και γαλλικόν* του Σκαρλάτου Βυζάντιου (1846), το *Λεξικόν ελληνογαλλικόν* του Άγγελου Βλάχου (1871) και το *Nouveau dictionnaire grec moderne-français* του Γάλλου É. Legrand (1882) (Μπαμπινιώτης, 2012, 40, Περάκης, 1994, 144-152).

Ο 19ος κλείνει με την έκδοση το 1900 της *Συναγωγής νέων λέξεων υπό των λογίων πλασθεισών από της Αλώσεως μέχρι των καθ'ημάς χρόνων* του καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Στέφανου Κουμανούδη. Πρόκειται για ένα αμιγώς ιστορικό λεξικό της Νέας Ελληνικής (με 60.000 λήμματα) όπου δεν περιλαμβάνονται ερμηνεύματα αλλά οι πρώτες μαρτυρίες των νεολογισμών λόγιας προέλευσης που χρησιμοποιούνταν κατά το δεύτερο μισό του 18ου αι. (όταν και συντασσόταν η *Συναγωγή*), και αυτό προκειμένου να καταστεί φανερό ότι η Νέα Ελληνική της εποχής του ήταν μια γλώσσα που με δικά της λεξικά δημιουργήματα και όχι με δάνεια, μπορούσε να καλύπτει τις εκάστοτε ανάγκες της (Μπαμπινιώτης, 2012, 45-47).

2.6 Η ελληνική λεξικογραφία τον 20ο αιώνα

Ιδιαίτερα η δεκαετία του 1930 αποτελεί τη χρυσή εποχή της νεοελληνικής λεξικογραφίας, καθώς κάνουν την εμφάνισή τους το *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας*

Ελληνικής της τε κοινής ομιλουμένης και των ιδιωμάτων (1933), το *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της «Πρωίας»* και το *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης* του Δημήτριου Δημητράκου (1936). Ο 1ος τόμος του *Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής της τε κοινής ομιλουμένης και των ιδιωμάτων* εκδόθηκε 1933 και το 1989 ολοκληρώθηκε η έκδοση του 5ου τόμου (που περιλαμβάνει μέχρι και το λήμμα ΔΑΧΤΥΛΩΤΟΣ). Αυτή τη στιγμή είναι υπό εκτύπωση ο 6ος τόμος του λεξικού, με τον οποίο θα καλύπτεται όλα τα λήμματα που αρχίζουν από Δ (βλ. αναλυτικότερα, Μανωλέσσου, 2016). Το *Ιστορικό Λεξικόν της Νέας Ελληνικής της τε κοινής ομιλουμένης και των ιδιωμάτων* αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής λεξικογραφίας, καθώς ήταν το πρώτο νεοελληνικό λεξικό όπου 1) αντιμετωπίστηκε συστηματικά η λεξικογραφική αξιοποίηση συνωνύμων και αντωνύμων, 2) έγινε συστηματική προσπάθεια για επιστημονική ετυμολόγηση των νεοελληνικών λέξεων, και 3) οργανώθηκαν εξαντλητικά τα ερμηνεύματα κάθε λήμματος με παράλληλη χρήση παραδειγμάτων. Γενικότερα, οι προκλήσεις που αντιμετωπίστηκαν κατά τη σύνταξη του λεξικού κατέστησαν σαφές ότι η σύνταξη λεξικού πρέπει να γίνεται με τρόπο επιστημονικό και προϋποθέτει ειδική μέθοδο και ειδικές γνώσεις (Μπαμπινιώτης, 2012, 49-50).

Το Λεξικό της «Πρωίας» αποτέλεσε το πρώτο ολοκληρωμένο λεξικό της Νέας Ελληνικής που συντάχθηκε με λεξικογραφικές προδιαγραφές. Μάλιστα, με ειδικά σύμβολα διακρίνονται για πρώτη φορά με συστηματικότητα οι λέξεις της Δημοτικής, αυτές της λόγιας χρήσης και προέλευσης, οι ιδιωματικές και ξένες λέξεις καθώς και οι αρχαϊζουσες και σπάνιες, κάτι που συνιστά σαφή πρόοδο στη νεοελληνική λεξικογραφία. Με έναν ξεχωριστό τόμο, που επιμελήθηκε ο καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας Ιωάννης Σταματάκος, προστέθηκαν στο (αρχικά δίτομο) Λεξικό της «Πρωίας» νεότερες λέξεις από τον χώρο της επιστήμης και της τεχνολογίας. Το δε *Μέγα λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης* του Δημήτριου Δημητράκου εκδόθηκε κατά το διάστημα 1936-1950. Σκοπός ήταν η παρουσίαση όλων των λέξεων της Ελληνικής, από την αρχαιότητα μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Έτσι, υιοθετήθηκε μια ενιαία μορφή λήμματος μέσω της οποίας γινόταν προσπάθεια να καταδειχθεί ο κατά τον Δημητράκο ενιαίος χαρακτήρας της Ελληνικής σε μορφολογικό, σημασιολογικό και φωνολογικό επίπεδο. Τόσο το Λεξικό της «Πρωίας» όσο και αυτό του «Δημητράκου», με το εξαιρετικά πλούσιο ληματολόγιό τους και τα πολλά παραδείγματά τους αποτέλεσαν τα πρώτα πλήρη λεξικά της Νέας Ελληνικής, από τα

οποία άντλησαν σε σημαντικό βαθμό πολλά από τα μεταγενέστερα λεξικά (Μπαμπινιώτης 2012, 50-52· Παπαναστασίου, 2001).

Κατά το διάστημα 1952-1955 εκδίδεται και το τρίτομο *Λεξικόν της Νέας Ελληνικής γλώσσας, καθαρευούσης και δημοτικής, και εκ της Νέας Ελληνικής εις την Αρχαίαν* (1952-1955) του Ι. Σταματάκου, όπου ο συντάκτης αξιοποίησε δημιουργικά όλη την εμπειρία που είχε αποκτήσει συμμετέχοντας στη σύνταξη τόσο του *Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής της τε κοινής ομιλουμένης και των ιδιωμάτων* όσο και του Λεξικού του «Δημητράκου». Η δομή του λεξικού ακολουθεί τα σύγχρονά του ξένα λεξικά, ενώ βασικό θετικό χαρακτηριστικό του είναι τα πλούσια παραδείγματα χρήσης των λέξεων και η πληθώρα παράθεσης συνωνύμων και αντωνύμων. Αν και τα ερμηνεύματα είναι γραμμένα στην Καθαρεύουσα, στο λεξικό περιλαμβάνεται πλήθος λημμάτων και φράσεων από τη Δημοτική με εύστοχες περιγραφές της σημασίας τους, αναδεικνύοντας έτσι τον πλούτο της προφορικής Ελληνικής κατά τη μεταπολεμική περίοδο (Μπαμπινιώτης 2012, 52).

Το 1962 εκδόθηκε και το *Αντιλεξικόν ή Ονομαστικόν της νεοελληνικής γλώσσας*, όπου τα λήμματα κατατάσσονται με βάση εννοιολογικές κατηγορίες (π.χ. η έννοια του «χώρου» διακρίνεται σε έννοιες όπως «έκταση», «μέρος», «περίληψη», «διαμονή», «χωριό» κλπ.) με βάση το *Thesaurus of English words and phrases* του Ρ. Μ. Ρότζερ (1852). Στο *Αντιλεξικόν* κατατάσσεται όλο το λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής σε 1.500 εννοιολογικές κατηγορίες και κάθε κατηγορία υποδιαιρείται με βάση τα μέρη του λόγου. Όπου υπάρχουν αντίθετες έννοιες, παρουσιάζονται αντιθετικά στην ίδια σελίδα (π.χ. στη σελ. 492 αντιπαρατίθενται τα ΚΑΜΑΤΟΣ και ΑΝΑΠΑΥΣΙΣ). Ερμηνεύματα δεν υπάρχουν παρά μόνο ως σχόλια ή επεξηγήσεις στη χρήση των συγγενικών ή συνωνύμων λέξεων (Μπαμπινιώτης 2012, 54-55· Παπαναστασίου, 2001).

Το 1967 εκδόθηκε το *Αντίστροφον λεξικόν της Νέας Ελληνικής* του καθηγητή Γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γεώργιου Κουρμούλη. Περιλαμβάνει όλο τον λεξιλογικό πλούτο της τότε Καθαρεύουσας και Δημοτικής καταταγμένο σε αντίστροφη σειρά, δηλ. με βάση το ληκτικό γράμμα των λέξεων, και αποτελεί το πρώτο λεξικογραφικό έργο της Ελληνικής όπου χρησιμοποιήθηκαν ηλεκτρονικοί υπολογιστές για την επεξεργασία των δεδομένων. Έτσι, μας δίνονται και στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη συχνότητα των ληκτικών δομών της Νέας Ελληνικής (Μπαμπινιώτης, 2012, 59-60). Με το *Αντίστροφον* του Κουρμούλη μας παρέχεται μια πλούσια εικόνα της μορφολογικής δομής της Νέας Ελληνικής, δεδομένου ότι, όπως

παρατηρεί ο ίδιος ο Κουρμούλης «η κατ'αντίστροφον τάξιν διάταξις του λημματολογίου δύναται να θεωρηθή ως το βάθρον της γραμματικής θεωρήσεως της γλώσσης» (σ. ix).

Σε επίπεδο ετυμολογίας σημαντικότερη είναι η έκδοση το 1951 του *Ετυμολογικού λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* του καθηγητή Γλωσσολογίας στο ΑΠΘ Νικόλαου Ανδριώτη, του πρώτου αμιγώς ετυμολογικού λεξικού της Νέας Ελληνικής, όπου για πρώτη φορά κωδικοποιήθηκε η ετυμολογία της Νέας Ελληνικής μέσα από ένα αξιόπιστο επιστημονικό έργο που δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να γνωρίζει ποιες ετυμολογίες έχουν αξιολογηθεί από τον συντάκτη του και έχουν γίνει αποδεκτές ή έχουν απορριφθεί από αυτόν (με επιστημονικά κριτήρια). Βασικό θετικό χαρακτηριστικό του λεξικού είναι ότι παρέχονται βιβλιογραφικές ενδείξεις για κάθε ετυμολογία προερχόμενη από δημοσιευμένες μελέτες. Πρόκειται για ένα έργο που αποτέλεσε βασική πηγή ετυμολογικών πληροφοριών για όλα τα μετέπειτα λεξικά που είχαν και ετυμολογικό μέρος (Μπαμπινιώτης 2012, 58· Παπαναστασίου, 2001).

Έργο ορόσημο για το κλείσιμο αυτής της περιόδου και για την αρχή της επόμενης, αυτήν της σύγχρονης νεοελληνικής λεξικογραφίας, αποτελεί αναμφίβολα το *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)* καθηγητή Ε. Κριαρά. Όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Περάκης (1994, 261-262), «Από τα νεοελληνικά ερμηνευτικά λεξικά που εκδόθηκαν μέχρι το 1974, στο λεξικό του Κριαρά βρίσκουμε την εφαρμογή όλων σχεδόν των βασικών αρχών της σύγχρονης λεξικογραφίας (καταγραφή όλων των τύπων των λέξεων, συνδυασμοί λέξεων-ιδιωματικές φράσεις, ετυμολογία των λημμάτων, τεκμηρίωση της σημασίας τους, κλπ.), και διαπιστώνουμε ότι είναι σεβαστές και εφαρμόζονται οι αρχές που έχουν τεθεί ως βάση στον πρόλογο του έργου για τη σύνταξη του».

Το *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)* είναι ένα εκτενές και με επιστημονικές προδιαγραφές συνταγμένο λεξικό που καλύπτει ένα σημαντικότατο και για την ιστορία της Ελληνικής τμήμα της Μεσαιωνικής και Νέας Ελληνικής, προσφέροντας μας μια πολύ καλή εικόνα για τις δύο μορφές της Ελληνικής στη δημόδη εκδοχή τους από τον 12ο και μέχρι τον 17ο αι. (Μπαμπινιώτης, 2012, 53). Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί 18 τόμοι (που φτάνουν μέχρι το λήμμα PABENTI). Όλοι οι τόμοι του Λεξικού της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669) είναι ελεύθερα διαθέσιμοι στο διαδίκτυο σε μορφή αρχείων εικόνας μέσω της ιστοσελίδας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας ([35](http://www.greek-</p></div><div data-bbox=)

language.gr/greekLang/medieval_greek/em_kriaras/bibliography.html?start=0&g=1). Η δε ηλεκτρονική μορφή της επιτομής των πρώτων δεκατεσσάρων τόμων (που φτάνει μέχρι και το λήμμα ΠΑΡΑΘΗΚΗ) είναι ελεύθερα προσβάσιμη στο διαδίκτυο (http://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/index.html), με μια μεγάλη πληθώρα δυνατοτήτων αναζήτησης και μάλιστα και με τη δυνατότητα σύνθετης αναζήτησης με άλλα σημαντικά λεξικογραφικά προϊόντα της σύγχρονης ελληνικής λεξικογραφίας και υπολογιστικής γλωσσολογίας και πιο συγκεκριμένα τον Α' τόμο του *Ελληνο-αγγλικού λεξικού* του Δ. Γεωργακά, το *Αντίστροφο Λεξικό* της Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη και το *Σώμα νέων ελληνικών κειμένων* του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.

2.7 Η σύγχρονη ελληνική λεξικογραφία

Η περίοδος αυτή ξεκινά από τη Μεταπολίτευση ή, καλύτερα, από την καθιέρωση της Δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του ελληνικού κράτους το (1976), με την έννοια ότι από το 1976 αρχίζει η συστηματική παραγωγή ερμηνευτικών λεξικών που κύριος σκοπός τους είναι η λεξικογραφική περιγραφή της Δημοτικής. Τώρα η γλώσσα των ορισμών είναι η Δημοτική, ενώ προηγουμένως ήταν η Καθαρεύουσα. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι κατά τη συγκεκριμένη περίοδο και ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του '80, κάνουν την εμφάνισή τους λεξικογραφικά έργα που συντάσσονται με βάση αρχές και πρακτικές της διεθνούς λεξικογραφίας, αποσκοπώντας σε μια πιστότερη, ποιοτικότερη και συστηματικότερη περιγραφή της σύγχρονης τους γλωσσικής πραγματικότητας (Τράπαλης, 2008, 1149-1150).

Γενικά, την περίοδο αυτή εκδίδονται πολλά λεξικά, όπως το *Μεγάλο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* του Γεωργοπαπαδάκου (1978) και το *Σύγχρονο Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας* των εκδόσεων Πατάκη (1991). Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για έργα με περιορισμένο λημματολόγιο, που εστιάζουν κυρίως στον ερμηνευτικό τομέα, αν και στο δεύτερο δίνονται ορθογραφικές και μορφολογικές πληροφορίες για επιλεγμένα λήμματα στο τέλος του λεξικού (Τράπαλης, 2008, 1150-1151· Μπαμπινιώτης, 2012, 53).

Το 1988 εκδίδεται το *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* των εκδόσεων Τεγόπουλου-Φυτράκη, που αποτέλεσε το πρώτο λεξικό της μεταπολιτευτικής περιόδου όπου επιχειρήθηκε η εκκαθάριση του λημματολογίου από στοιχεία που είχαν από καιρού πάψει να χρησιμοποιούνται, και ο εμπλουτισμός του με πολλές λέξεις από τη

σύγχρονη γλωσσική πραγματικότητα και μάλιστα στους τομείς της τεχνολογίας και του δημοσιογραφικού λόγου (Τράπαλης, 2008, 1150-1151· Μπαμπινιώτης, 2012, 53). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στις πρώτες σελίδες του, το *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* «φιλοδοξεί να καλύψει τις ανάγκες του σύγχρονου Έλληνα ο οποίος κάθε μέρα βρίσκεται αντιμέτωπος με τις καινούριες λέξεις που δημιουργούν η πρόοδος της τεχνολογίας και των επιστημών και οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες. Η οικολογία, η πληροφορική, η διαστημική, το δίκαιο και οι άλλες επιστήμες, οι διεθνείς σχέσεις (ΕΟΚ, τα ελληνοτουρκικά κλπ.) και η κοινωνική ζωή (ισότητα των φύλων κλπ.) επισσωρεύουν στον καθημερινό λόγο νέους όρους και λέξεις. Ακόμη, εκτός από τη δημιουργία νέων λέξεων η πρόοδος των επιστημών δίνει νέες έννοιες σε λέξεις ήδη γνωστές. Η αγγειοπλαστική, π.χ. εκτός από την τέχνη του αγγειοπλάστη, σήμερα σημαίνει και τη σύγχρονη μέθοδο διάνοιξης των αρτηριών».

Στο *Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* δίνεται έμφαση στη μακροδομή, δηλ. στη συγκρότηση ενός πλούσιου λημματολογίου. Τα δε μειονεκτήματά του ήταν η αξιοποίηση της αντωνυμίας και της συνωνυμίας όχι ως αυτοτελών τεμαχίων της μικροδομής αλλά ως υποκατάστατων του ορισμού, η έλλειψη αναλυτικής και συστηματικής σημασιολογικής ανάλυσης, η χρήση παραδειγμάτων με εμφανή την απουσία κριτηρίων επιλογής και οι βραχυλογικοί ορισμοί. Από την άλλη πλευρά, επρόκειτο για ένα έργο 1.000 περίπου σελίδων, συνταγμένο με επιμέλεια, που αποτέλεσε το πρώτο λεξικό–μπεστσέλερ κατά την περίοδο που εξετάζουμε (Τράπαλης, 2008, 1152).

Το 1995 κυκλοφόρησε το *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας* του Εμμανουήλ Κριαρά. Το *Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας* χαρακτηρίζεται από την πολύ καλή σημασιολογική ανάλυση κάθε λήμματος με ενδείξεις για την προφορά και την κλίση των λέξεων, ετυμολογικές πληροφορίες, παραδείγματα χρήσης καθώς και πλήθος εκφράσεων και φράσεων (Παπαναστασίου, 2001).

Με το λημματολόγιο του *Νέου Ελληνικού Λεξικού της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας* ο Κριαράς προσπαθεί ουσιαστικά να απαντήσει στο ερώτημα «*Ποια είναι η σύγχρονη δημοτική γλώσσα;*». Όπως γράφει χαρακτηριστικά στην εισαγωγή του *Νέου Ελληνικού Λεξικού της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας*, «*Ζητήσαμε, δηλαδή, να παρουσιάσουμε τη δημοτική γλώσσα όπως την αντιλαμβάνεται ο σύγχρονος καλώς νοούμενος δημοτικισμός. Αυτό σημαίνει ότι στο λεξικό μας έγινε δεκτό, κοντά στα γνήσια δημοτικά στοιχεία, και ένα πλούσιο λόγιο λεξιλόγιο. Αποφύγαμε να περιλάβουμε*

στο λεξικό νεόπλαστες λέξεις και τύπους που ο παλαιότερος μαχητικός και συχνά αδιάλλαχτος δημοτικισμός είχε επιδιώξει να ενοφθαλμίσει στη γλώσσα μας [...] Παραθέσαμε, στο βαθμό που ήταν πραγματοποιήσιμο, και λαϊκότερες αποστεωμένες, χυμώδεις όμως εκφράσεις, αλλά και αρχαϊστικά κατάλοιπα (αποστεωμένα και αυτά σε πολλές περιπτώσεις) που απαντούν συχνά στα γραπτά και στο στόμα των λογιότερων [...] Καμιά φορά μάλιστα καταγράψαμε και ερμηνεύσαμε λόγιες λέξεις που ίσως δεν θα τις χρησιμοποιούσαν χωρίς δισταγμό ορισμένοι δημοτικιστές [...] Αποφύγαμε να καταγράψουμε ακραία λαϊκά στοιχεία που θα αλλοίωναν το επίπεδο του λεξικού μας».

(σελ. θ'-ι').

Αναφορικά δε με το ζήτημα των πηγών του ο Κριαράς σημειώνει, περιγράφοντας και την κατάσταση που επικρατούσε την εποχή της σύνταξης του Νέου Ελληνικού Λεξικού της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας, ότι «το έργο του σημερινού λεξικογράφου της νέας ελληνικής δεν είναι καθόλου εύκολο και για το λόγο ότι δεν έχουμε στη διάθεσή μας συγκεντρωμένο τον πλούτο της νέας ελληνικής γλώσσας, πολύ λιγότερο βέβαια ένα εκτενέστερο λεξικό της που θα μπορούσε να διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τη συγκρότηση επίτομων νεοελληνικών λεξικών. Εξάλλου, δε διαθέτουμε επαρκή γλωσσάρια σύγχρονων Νεοελλήνων λογοτεχνών και άλλων συγγραφέων, ούτε σχετικές λεξικογραφικές εργασίες, που πολύ θα βοηθούσαν το λεξικογραφικό μας έργο. Για τους λόγους αυτούς ακροβατούν όσοι σήμερα επιχειρούν να συντάξουν λεξικό της νέας ελληνικής για γενικότερη χρήση. Εύκολα διαπιστώνει κανείς ότι τα ποικίλα νεοελληνικά λεξικά που κυκλοφορούν σήμερα, ακόμη και τα καλύτερα ανάμεσά τους δεν ξεκινούν πάντοτε από τη γνώση των πραγματικών δεδομένων της σύγχρονης δημοτικής μας γλώσσας στη γραπτή και την προφορική της εμφάνιση».

Σε κάθε περίπτωση ένα σημαντικό χαρακτηριστικό του λεξικού είναι η συστηματική δήλωση των λόγιων και λαϊκών στοιχείων. Βέβαια, σύμφωνα με τον Τράπαλη (2008, 1163), είναι λίγο προβληματικό το κριτήριο του «καλώς εννοούμενου δημοτικισμού», βάσει του οποίου εμφανίζονται στο Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας λόγιες λέξεις όπως *συνονθυλεύω* και *ορνεοσόφιο* μαζί με λαϊκούς τύπους όπως *Γελλώ*, *Γιλλού*, *Εξάστρα*, *μετασαλεύω* και *ξεφουκαρώνω*, που αποτελούν περισσότερο διαλεκτικά ή ιδιωματικά στοιχεία, που ναι μεν εμφανίζονται σε ιδιωματικά ή λογοτεχνικά κείμενα αλλά δε θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανήκουν στη σύγχρονη Νέα Ελληνική.

Σε επίπεδο μικροδομής το Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας είναι το πρώτο από τα νεότερα λεξικά της Νέας Ελληνικής στο οποίο εφαρμόζεται

ένα ολοκληρωμένο σύστημα σημασιολογικής ανάλυσης με αρίθμηση των σημασιών για ευκολότερη προσπέλασή τους αλλά και για να φαίνεται ευκολότερα η σημασιολογική ποικιλία του λήμματος, διάκριση σημασιών υποστηριζόμενων από παράδειγμα, παραδείγματα χρήσεων και εκφράσεις με ερμηνευμα και συνώνυμες εκφράσεις. Η σημασιολογική ανάλυση είναι εκτενής και αντανακλά το εύρος χρήσης κάθε λέξης, και αυτό προσδίδει ισορροπία στη σημασιολογική ανάλυση των λέξεων, ενώ ήταν και η απόρροια ενός συγκροτημένου σώματος πηγών το οποίο προϋπήρξε της σύνταξης του Νέου Ελληνικού Λεξικού της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας. Οι δε σημασίες στα ρήματα οργανώνονται σε ομάδες αμετάβατων και μεταβατικών, κάτι που αποτελεί μια χρήσιμη συντακτική πληροφορία. Όσον αφορά το σύστημα λεξικογραφικών χαρακτηρισμών, στο Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας έχουμε για πρώτη φορά τη συστηματική εφαρμογή ενός τέτοιου συστήματος. Στο Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας εμφανίζεται για πρώτη φορά και ένα σύστημα απόδοσης της προφοράς των λέξεων, καθώς επισημαίνονται η συνίζηση και η έρρινη προφορά, π.χ. *γυαλί (συνίζ.)*, *δημοσιονομία (ασυνίζ.)*, *διάγγελμα (ασυνίζ., έρρ.)*. Σύμφωνα με τον Τράπαλη (2008, 1153), για τη Νέα Ελληνική οι πληροφορίες αυτές είναι επαρκείς για την ορθή προφορά των λέξεων και έτσι έχουμε ένα εξαιρετικά οικονομικό αλλά και αποτελεσματικό σύστημα απόδοσης της προφοράς των λέξεων.

Σε ετυμολογικό επίπεδο στο Νέο Ελληνικό Λεξικό της Σύγχρονης Δημοτικής Γλώσσας περιλαμβάνονται πληροφορίες μόνο όπου «*δημιουργείται πραγματική απορία στο χρήστη του λεξικού [...] χωρίς περαιτέρω ετυμολογικά στοιχεία*» (σ. ιβ΄) με ιδιαίτερη έμφαση στην παράθεση του ξένου τύπου στις λέξεις ξένης προέλευσης. Εδώ έχουμε μια αδυναμία του λεξικού, καθώς το κριτήριο «*όπου δημιουργείται πραγματική απορία στο χρήστη του λεξικού*» είναι εξαιρετικά υποκειμενικό, αφού την πιθανότητα ύπαρξης απορίας την αποτιμά μόνο ο λεξικογράφος (Τράπαλης, 2008, 1153).

Το 1997 εκδόθηκε το *Μείζον Ελληνικό Λεξικό* των Τεγόπουλου-Φυτράκη, που ουσιαστικά αποτελούσε την εξέλιξη του Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας. Όπως δηλώνεται στην εισαγωγή «*Τα ποικίλα νεοελληνικά λεξικά που κυκλοφορούν σήμερα, ακόμη και τα καλύτερά ανάμεσά τους, δεν ξεκινούν πάντοτε από τη γνώση των πραγματικών δεδομένων της σύγχρονης δημοτικής μας γλώσσας στη γραπτή και την προφορική της εμφάνιση [...] Το λημματολόγιο του ΜΕΛ συγκροτήθηκε χωρίς καμιά απολύτως γλωσσική προκατάληψη. Βασική αρχή της συγκρότησής του είναι η χρήση της λέξης στον νεοελληνικό λόγο, γραπτό και προφορικό. Στόχος της σύνταξής του είναι*

να καταγράψει το γλωσσικό υλικό στο σύνολό του και όχι να το διαμορφώσει ή να το παρουσιάσει ως αποτέλεσμα επιστημονικής σχολαστικότητας, άσχετης προς το κοινωνικό περιβάλλον» (σ. VII-VIII). Έτσι, σε κάθε λήμμα του λεξικού δίνεται και ο αντίστοιχος τύπος της Καθαρεύουσας (εφόσον υπάρχει διαφορά), π.χ. βασιλιάς (*K βασιλεύς, -έως*), εβένινος (*K -ίνη, -ινον*). Άλλωστε, υποστηρίζεται ότι «Στόχος της σύνταξης του είναι να καταγράψει το γλωσσικό υλικό στο σύνολό του και όχι να το διαμορφώσει ή να το παρουσιάσει ως αποτέλεσμα επιστημονικής σχολαστικότητας, άσχετης προς το κοινωνικό περιβάλλον», ενώ γίνεται λόγος και για την ύπαρξη «*corpus αποδελτίωσης*» (σ. VIII).

Στη σημασιολογική ανάλυση ακολουθείται «*λογική σειρά, ξεκινά από το γενικό επίπεδο χρήσης της λέξης και προχωρεί προς το ειδικό*», ενώ παρατηρείται και μια μορφή ενδολημματοποίησης των «*δίλεξων ή τρίγλωσσων επιστημονικών όρων*», που αναφέρονται με ευδιάκριτα διαφορετικά στοιχεία εντός του λήμματος στο οποίο κρίνεται προτιμότερο, π.χ. το *οικογενειακή μερίδα* καταχωρίζεται στο λήμμα *μερίδα*. Δεν υπάρχει αρίθμηση σημασιών και υποσημασιών, κάτι που δεν επιτρέπει τη σύνδεση σημασιών ενδολημματικά. Το λεξικό περιλαμβάνει πολλά παραρτήματα με εγκυκλοπαιδικά στοιχεία, λατινικούς και ξένους όρους, συντομογραφίες κ.ά. Σύμφωνα με τον Τράπαλη (2008, 1153) πρόκειται για ένα λεξικό που ανταποκρίνεται επιτυχώς στις απαιτήσεις του μέσου χρήστη που ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για την ορθογραφία, τις κύριες σημασίες των λέξεων της Νέας Ελληνικής και τους περιεκτικούς ορισμούς της σημασίας τους.

Το 1998 εκδόθηκε το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη, με 2.064 σελίδες, αναλυτική δομή του λεξικού με θεωρητικό υπόβαθρο και παραδείγματα εφαρμογής, εισαγωγή στην ιστορία της Ελληνικής και εκτενές επίμετρο για τα λεξικά της Νέας Ελληνικής. Το ληματολόγιό του ήταν το πιο πλούσιο μέχρι τότε, και στα λήμματά του οι σημασίες αριθμούνται, τα ρηματικά λήμματα οργανώνονται με βάση τη μεταβατικότητα ενώ οι σημασίες τους οργανώνονται με βάση τις συντακτικές ομοιότητες, και υπάρχουν ενδολήμματα, τμήμα γραμματικών πληροφοριών και φρασεολογισμοί που προβάλλονται με έντονα στοιχεία, έτσι ώστε να διακρίνονται εύκολα στη μικροδομή. Οι δε χαρακτηρισμοί χρήσης είναι οργανωμένοι σε σύστημα που παρουσιάζεται στο τμήμα *Δομή του Λεξικού*. Η έμφαση στην προβολή της χρήσιμης πληροφορίας με κατάλληλους τυπογραφικούς τρόπους, η σημασιολογική ανάλυση, ο πλούτος των παραδειγμάτων και των φρασεολογισμών και οι χιλιάδες πρωτότυποι ορισμοί ήταν τα βασικά

στοιχεία που έκαναν το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας να ξεχωρίσει. Καινοτόμα στοιχεία του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας είναι 1) η υιοθέτηση της διεθνούς λεξικογραφικής πρακτικής του ενιαίου λημματολογίου χωρίς παραρτήματα, δηλ. με τα αρκτικόλεξα, τα κύρια ονόματα, τις γεωγραφικές περιοχές κ.λπ. να ενσωματώνονται στο κυρίως λημματολόγιο, 2) η εφαρμογή της διεθνούς πρακτικής να συνοδεύονται τα λήμματα από περισσότερα από 1.000 γλωσσικά σχόλια για τη χρήση, την ιστορία των λέξεων, τις λεπτές διαφορές συνωνύμων κ.λπ., 3) το πλήθος των εποπτικών πινάκων με γλωσσικό υλικό (ανώμαλα ρήματα, ιεραρχίες στις Ένοπλες Δυνάμεις και τη Δικαιοσύνη, λέξεις με «δύσκολη» ορθογραφία, ομόηχα, παρώνυμα, προσφωνήσεις των κληρικών κ.ά.), 4) η ύπαρξη υποσελίδιων γλωσσικών πινάκων με λέξεις που η σημασία τους προκύπτει εύκολα από τα συνθετικά τους μέρη, π.χ. ο πίνακας με το *αντι-* ως *α'* συνθετικό, και 5) η παράθεση της χρονολόγησης της πρώτης γραπτής μαρτυρίας πολλών λέξεων με βάση τη *Συναγωγή Νέων Λέξεων* του Κουμανούδη (Τράπαλης, 2008, 1155, 1156· Παπαναστασίου, 2001).

Στο ετυμολογικό τμήμα του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας παρέχονται πληροφορίες που αφορούν και τα αντιδάνεια, την ιστορική διαδρομή των λέξεων, τον δανεισμό και τους διεθνισμούς, ενώ όσον αφορά το λεξιλόγιο αρχαιοελληνικής προέλευσης παρέχεται η ετυμολογία των αρχαίων ελληνικών προδρόμων, φτάνοντας μάλιστα μέχρι την παράθεση συγγενών ινδοευρωπαϊκών τύπων (Τράπαλης, 2008, 1155, 1156· Παπαναστασίου, 2001).

Μια ιδιαιτερότητα του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας για την οποία ασκήθηκε έντονη κριτική ήταν η επιλογή να ορθογραφούνται οι λέξεις με βάση την ετυμολογική τους ορθογραφία (π.χ. *αβγό*, *καρώτο*) με παράθεση ωστόσο και της γραφής της καθιερωμένης (ή «σχολικής») ορθογραφίας. Σε κάθε περίπτωση, το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας αποτέλεσε μια νέα λεξικογραφική πρόταση για την εποχή του και η πληθώρα των νέων χαρακτηριστικών του αποτιμήθηκε θετικά από το αναγνωστικό κοινό, με αποτέλεσμα να αποτελέσει το επόμενο μετά το Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας λεξικογραφικό μπεστσέλερ (Τράπαλης, 2008, 1156).

Το 2002 κυκλοφόρησε η αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση του Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, όπου εκτός από τις αναμενόμενες διορθώσεις, προσθήκες και συμπληρώσεις, περιλαμβάνονταν και πολλά αναθεωρημένα ή καινούργια λήμματα συνταγμένα από 45 αναγνωρισμένους επιστήμονες διαφορετικών ειδικοτήτων. Επιπλέον, μετά από στοχευμένη αποδελτίωση γλωσσικού υλικού

καλύφθηκαν διάφορες περιοχές του νεοελληνικού λεξιλογίου (αθησαύριστοι όροι, νέες σημασίες, νεολογισμοί, ορολογία, φρασεολογισμοί). Επιπλέον, αξιοποιήθηκε γλωσσικό υλικό από ευρεία χρήση του ΕΘΕΓ/ΙΕΛ, ενώ σε επιλεγμένα λήμματα ακολουθήθηκε εν μέρει η πρακτική του ΝΕΛ με την απόδοση στοιχείων προφοράς, ιδιαίτερα όσον αφορά τη συνίζηση, π.χ. *ά-δει-α, ά-δεια* (Τράπαλης, 2008, 1157).

Την ίδια χρονιά με το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας εκδόθηκε και το *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* (ΛΚΝ) του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, ένα καλαίσθητο ογκώδες λεξικό 1532 σελίδων και με μια αναλυτική εισαγωγή με παραδείγματα χρήσης καθώς και τη θεωρία σύνταξης του λεξικού σε όλα τα επίπεδα. Μία από τις καινοτομίες του ΛΚΝ είναι η παράθεση της προφοράς όλων των λέξεων βάσει μιας τροποποιημένης μορφής του Διεθνούς Φωνητικού Αλφαβήτου, κάτι ιδιαίτερα χρήσιμο για τους ξένους που μαθαίνουν τη Νέα Ελληνική. Επιπλέον, το ΛΚΝ περιέχει πίνακες κλιτικών παραδειγμάτων για όλες τις κλιτές λέξεις και κωδικούς κλίσεως που παραπέμπουν σε αυτούς σε όλα τα λήμματα με κλιτές λέξεις. Με τον τρόπο αυτό καλύπτονται τα κενά σε γραμματικές πληροφορίες τα οποία εμφανίζονται σε άλλα λεξικά λόγω περιορισμών χώρου (Τράπαλης, 2008, 1156· Παπαναστασίου, 2001).

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του ΛΚΝ είναι η αναλυτική ετυμολόγηση της μορφολογικής και της σημασιολογικής μεταβολής όλων των λέξεων, ενώ για πρώτη φορά σε λεξικό της Νέας Ελληνικής γίνεται διάκριση μεταξύ λόγιας παραγωγής και λόγιας χρήσης, κάτι ιδιαίτερα σημαντικό, αν σκεφτούμε, για παράδειγμα, ότι η λέξη *λεωφορείο*, είναι λόγιας προέλευσης αλλά τώρα πια μη λόγια στη χρήση. Επιπλέον, το ετυμολογικό μέρος χαρακτηρίζεται από τη συστηματική προσπάθεια εντοπισμού της γλώσσας προέλευσης των δανείων, και, πάνω απ'όλα μας παρέχει πλήθος νέων ετυμολογήσεων σε βαθμό αξεπέραστο για οποιοδήποτε λεξικό της Νέας Ελληνικής. Ένα άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό του ΛΚΝ είναι η παράθεση παραδειγμάτων και σε υπολήμματα, κάτι που αναδεικνύει και τα συνήθως (μέχρι και την εποχή του ΛΚΝ) «παραμελημένα» στα λεξικά υπολήμματα. Το ΛΚΝ ξεχώρισε και από όλα τα λεξικά της Νέας Ελληνικής και εξαιτίας της συστηματικής και πλήρους λημματοποίησης-παρουσίασης των παραγωγικών προθημάτων και επιθημάτων, στα οποία αναδεικνύεται όλος ο πλούτος της παραγωγικότητάς, φέρνοντας έτσι σε αμεσότερη επαφή τους χρήστες του με την πλούσια παραγωγικότητα της γλώσσας μας (Τράπαλης, 2008, 1156-1157).

Τέλος, ιδιαίτερα σημαντικό για τη χρηστικότητα του ΛΚΝ, και μάλιστα σε μια εποχή όπου βασικό ρόλο στη ζωή όλων μας παίζουν οι ΤΠΕ είναι πως το ΛΚΝ (σε συνεργασία με το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας), με όλη την ποιότητα που αναφέραμε είναι ελεύθερα προσβάσιμο στο διαδίκτυο (www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html), με μια μεγάλη πληθώρα δυνατοτήτων αναζήτησης και μάλιστα και με τη δυνατότητα σύνθετης αναζήτησης με άλλα σημαντικά λεξικογραφικά προϊόντα της σύγχρονης ελληνικής λεξικογραφίας και υπολογιστικής γλωσσολογίας και πιο συγκεκριμένα τον Α' τόμο του *Ελληνο-αγγλικού λεξικού* του Δ. Γεωργακά, το *Αντίστροφο Λεξικό* της Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, την *Επιτομή των τόμων Α'-ΙΔ' του Λεξικού της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας* του Ε. Κριαρά και το *Σώμα νέων ελληνικών κειμένων* του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.

Το 2004 εκδόθηκε το *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο* (ΛΣΓ) του Γ. Μπαμπινιώτη. Σύμφωνα με τον Τράπαλη (2008, 1158) πρόκειται για το πρώτο λεξικό της Μεταπολίτευσης που αποσκοπεί στο να αξιοποιήσει τις αρετές ενός γενικού λεξικού προκειμένου για την ικανοποίηση των αναγκών των εργαζομένων σε γραφείο και των μαθητών/σπουδαστών. Εδώ, βέβαια, τίθεται το ερώτημα, δεδομένου ότι ζούμε σε μια εποχή όπου η συνεχής πρόσβαση στο διαδίκτυο είναι σχετικά εύκολη σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού της Ελλάδας, γιατί να μη θεωρηθεί ότι κάτι τέτοιο ισχύει και για την ηλεκτρονική έκδοση του ΛΚΝ, δεδομένου ότι μέσω της δημοσίευσής του στο διαδίκτυο αντιμετωπίζεται το μειονέκτημα του μεγάλου όγκου της έντυπης έκδοσης, ενώ μέσω των δυνατοτήτων ηλεκτρονικής αναζήτησης και των υπερσυνδέσμων με τους οποίους είναι συνδεδεμένο κάθε λήμμα, μπορεί να ικανοποιεί άμεσα τις ανάγκες εργαζομένων και μαθητών, και μάλιστα όχι μόνο μέσω των σαφώς λιγότερο λημμάτων του ΛΣΓ. Εδώ, βέβαια, θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο τελευταίο περιλαμβάνονται και 3.275 σύντομα εύληπτα σχόλια που αφορούν θέματα ετυμολογίας, μορφολογίας, σύνταξης, συνωνυμίας-αντωνυμίας και χρήσης της γλώσσας. Επιπλέον, υπάρχουν πίνακες με ομαδοποίηση χρήσιμης γλωσσικής ύλης από το σύγχρονο λεξιλόγιο (π.χ. όρους κινητής τηλεφωνίας). Πολλά από τα λήμματα του ΛΣΓ επιλέχθηκαν ή συντάχθηκαν από ένα επιτελείο εμπειρών εκπαιδευτικών με βάση τη διδασκόμενη ύλη στη Μέση Εκπαίδευση. Μια καινοτομία του ΛΣΓ είναι ότι περιλαμβάνει και μια συνοπτική γραμματική συνταγμένη από γλωσσολόγους με μεγάλη διδακτική εμπειρία, και με βάση ερωτήματα που θεωρείται ότι απασχολούν τον μαθητή και γενικότερα τον μέσο ομιλητή, και τα οποία συχνά

μένουν αναπάντητα στη σχολική γραμματική. Επιπλέον, ακολουθώντας τη λογική του ΛΚΝ στο ΛΣΓ υπάρχει και ένας ειδικός πίνακας κλιτικών υποδειγμάτων στον οποίο παραπέμπονται με κωδικό κλίσης όλες οι κλιτές λέξεις του λημματολογίου. Τέλος, στο ΛΣΓ περιλαμβάνονται και σύντομα λήμματα εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα για ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα, με κριτήριο το τι ενδιαφέρει τον Έλληνα αναγνώστη (Τράπαλης, 2008, 1158· Μπαμπινιώτης, 2012, 54). Το ζήτημα, βέβαια, που τίθεται είναι το κατά πόσο το ΛΣΓ είναι γλωσσικό ή εγκυκλοπαιδικό λεξικό, και τι είδους στάσεις απέναντι στη χρήση των λεξικών ή στο πώς θα έπρεπε αυτά να είναι, καλλιεργεί η συνύπαρξη γλωσσικών και εγκυκλοπαιδικών λημμάτων.

Συνολικά, θα λέγαμε ότι ένας τομέας στον οποίο, παρά την σχετική σε σύγχρονα σώματα κειμένων κατά την εποχή της σύνταξής τους, σημείωσαν μεγάλη επιτυχία τα λεξικά της εποχής της σύγχρονης ελληνικής λεξικογραφίας είναι η πιστότητα στην περιγραφή της λεξιλογικής συγχρονίας της Νέας Ελληνικής, τόσο σε επίπεδο σημασιολογικής ανάλυσης όσο και σε επίπεδο λεξικών σχηματισμών. Έτσι, το 1997, στο ΜΕΛ αποθησαυρίστηκαν λεξικογραφικά λέξεις όπως *καρτοτηλέφωνο*, *τηλεμαραθώνιος*, και *ίματζ*, ενώ το 1998 καταγράφηκαν στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* και στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* για πρώτη φορά σε λεξικό οι λέξεις *πάλκο* και *παρενέργεια*. Στη δε 2η έκδοση του *Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* το 2002 καταχωρίστηκαν για πρώτη φορά λέξεις όπως *καρτοκινητό* και *αξιεπίσκεπτος* (Τράπαλης, 2003, 180· 2008, 1165).

Στην καλύτερη περιγραφή της Κοινής Νεοελληνικής συνέβαλαν αναμφίβολα και τα λεξικά συνωνύμων που εκδόθηκαν κατά τον 21ο αι. Το 2005 εκδόθηκε ο *Θησαυρός συνωνύμων και αντιθέτων της Νέας Ελληνικής* της καθηγήτριας γλωσσολογίας Άννας Ιορδανίδου. Περιλαμβάνει 22.000 κύρια λήμματα και για τη σύνταξή του αξιοποιήθηκε μια ηλεκτρονική βάση δεδομένων. Στο συγκεκριμένο λεξικό καταγράφεται το σύγχρονο νεοελληνικό λεξιλόγιο, ενώ τα συνώνυμα και τα αντώνυμα οργανώνονται ανάλογα με τις σημασίες τους. Σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η χρήση υφολογικών στοιχείων που δείχνουν το επίπεδο χρήσεως. Το 2011 εκδόθηκε το *Λεξικό συνωνύμων και αντωνύμων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Λεξιλογικός Θησαυρός* του Γ. Μπαμπινιώτη, που περιλαμβάνει 250.000 συνώνυμα και αντώνυμα, που δεν εμφανίζονται με απλή αλφαβητική σειρά αλλά με βασικό κριτήριο τη σημασιολογική εγγύτητα που τα συνδέει με το εκάστοτε λήμμα, ουσιαστικά διατεταγμένα όχι κατά εννοιολογικές κατηγορίες αλλά κατά τα σημασιολογικά συστήματα ομοιοτήτων (συνώνυμα και συναφή) και διαφορών

(αντώνυμα). Παρά τον αναπόφευκτα υποκειμενικό της χαρακτήρα, η παρουσίαση αυτή έχει το πλεονέκτημα ότι αναδεικνύει την κλιμάκωση που χαρακτηρίζει τις σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ συνωνύμων (και αντωνύμων) (Μπαμπινιώτης, 2012, 56).

Τον ίδιο αιώνα στον τομέα της ετυμολογίας έχουμε το *Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής. Ιστορία των λέξεων* του Γ. Μπαμπινιώτη, που εκδόθηκε το 2010, ενώ στον τομέα της ορθογραφίας το 2008 εκδίδεται το 2008 το *Ορθογραφικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας* του Γ. Μπαμπινιώτη, με βασική καινοτομία την παροχή πληροφοριών και εξηγήσεων για την ορθογραφία των λέξεων με μεγαλύτερο ενδιαφέρον για το κοινό (Μπαμπινιώτης, 2012, 57, 59).

Τέλος, στον τομέα των αντίστροφων λεξικών θα πρέπει να αναφέρουμε το *Αντίστροφο λεξικό της Νέας Ελληνικής* που εκδόθηκε το 2001 και αποτελεί βασικό έργο αναφοράς για όσους ασχολούνται με τη μελέτη και την περιγραφή της παραγωγικής μορφολογίας της Νέας Ελληνικής. Δίπλα σε κάθε λέξη δίνεται επιπλέον η μορφολογική κατηγορία στην οποία αυτή ανήκει (Παπαναστασίου, 2001).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΑ

Ο όρος *παιδαγωγική λεξικογραφία* (pedagogical lexicography) εμφανίζεται στη σχετική βιβλιογραφία σχετικά πρόσφατα, κατά τη δεκαετία του 1980 (βλ., ενδεικτικά, Pison 1985). Τόσο οι Hartmann & James (1998, 107) όσο και οι Dolezal & McCreary (1999, VIII) τον προσδιορίζουν ως εκείνο τον υποτομέα της λεξικογραφίας που έχει ως αντικείμενό του αφενός τον σχεδιασμό και τη δημιουργία λεξικών που υποστηρίζουν την εκμάθηση της μητρικής και ξένης γλώσσας, αφετέρου τη μελέτη της χρήσης των λεξικών από διδάσκοντες και διδασκόμενους σε τυπικά και άτυπα περιβάλλοντα μάθησης. Τα δε σχετικά λεξικά ονομάζονται *παιδαγωγικά λεξικά* (pedagogical dictionaries) και σύμφωνα με τους Dolezal & McCreary (1999, VIII) και Swanepoel (2003, 56) εδώ περιλαμβάνονται 1) τα δίγλωσσα και μονόγλωσσα λεξικά εκμάθησης (learner's dictionaries) της ξένης γλώσσας, που απευθύνονται σε χρήστες διαφόρων επιπέδων γλωσσικής επάρκειας και ηλικιών, 2) τα κολεγιακά λεξικά (college dictionaries), που είναι μονόγλωσσα και απευθύνονται σε μαθητές λυκείου ή φοιτητές, 3) τα παιδικά λεξικά (children's dictionaries), που απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής ή πρώτης σχολικής ηλικίας και περιλαμβάνουν περιορισμένο αριθμό ορισμών, πολλές εικόνες και ιστορίες και πολύ περιορισμένο λεξιλόγιο, και 4) τα σχολικά λεξικά (school dictionaries), που είναι μονόγλωσσα και απευθύνονται σε μαθητές που είναι φυσικοί ομιλητές της Γ1.

Η σημασία των παιδαγωγικών λεξικών στις μέρες μας είναι γενικά αναγνωρισμένη, καθώς είναι από πολλούς αποδεκτό ότι αυτά αποτελούν τη βασική πηγή πληροφοριών για τις λέξεις μιας γλώσσας, καθώς θεωρείται ως βασικός παράγοντας για την κατανόηση του λόγου, δεδομένου ότι σε έρευνες όπως αυτές του Ludwig (1982) φάνηκε ότι τα λάθη στο λεξιλόγιο έχουν μεγαλύτερη επίδραση στην κατανόηση του λόγου απ'ό,τι τα λάθη στη μορφολογία και την προφορά. Επιπλέον, σε επίπεδο προφορικής παραγωγής λόγου φάνηκε ότι η συμβολή του λεξιλογίου είναι κατά πολύ σημαντικότερη από τη γραμματική, την προφορά κλπ. (Higgs & Clifford, 1982).

Γενικά, από παιδαγωγική άποψη, σύμφωνα με την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1997, 175) η χρήση του λεξικού μνεί το άτομο στη διαδικασία της συνεχούς αυτόνομης μάθησης, καθώς συνιστά μια πηγή γνώσης και πληροφοριών, την οποία θα πρέπει κάποιος να αξιοποιεί κριτικά και αποτελεσματικά. Μέσα από τη χρήση του λεξικού το άτομο αυτονομείται κατά τη διαδικασία μάθησης και σταδιακά αναπτύσσει την

ικανότητα να λύνει μόνο του τις απορίες του, αφού πρώτα θα έχει εντοπίσει το πρόβλημα, θα έχει συγκεντρώσει τις απαραίτητες πληροφορίες και θα τις έχει αξιολογήσει κριτικά (Βιτσιλάκη, 2006, 109).

Επιπλέον, το λεξικό μπορεί να λειτουργήσει και ως μέσω αυτοαξιολόγησης, αφού με τη χρήση του το άτομο μαθαίνει να ελέγχει από μόνο του τις ατομικές του γνώσεις, κάτι που θα μπορούσε να το ωθήσει σε μια προσπάθεια κάλυψης των αδυναμιών του και μάλιστα όχι μόνο όσον αφορά το λεξιλόγιο αλλά και άλλους τομείς της γλώσσας όπως η ορθογραφία, σημασία, σύνταξη και (ιδιαίτερα αν πρόκειται για τη Γ2) την προφορά (Herbst & Stein, 1987, 125).

Ο δε Μπαμπινιώτης (2004) επισημαίνει ότι εφόσον για τη διδασκαλία της γλώσσας απαιτείται μια πολλαπλή προσέγγιση, με την έννοια ότι θα πρέπει να διδάξουμε μορφολογία, σύνταξη και πραγματολογία, αυτό μπορεί να γίνει μέσα από το λεξιλόγιο της γλώσσας, έτσι όπως περιγράφεται και από τα λεξικά, και ιδιαίτερα στην περίπτωση μας τα παιδαγωγικά λεξικά.

Η δε έρευνα σχετικά με τη χρήση των λεξικών συνδέεται ιδιαίτερα με τον ισχυρισμό ότι η μελέτη των χρηστών θα μπορούσε να βελτιώσει την ποιότητα των λεξικών, ο οποίος υιοθετήθηκε μόλις τη δεκαετία του '60. Σύμφωνα με τον Bejoint (1994, 140), παλαιότερα οι λεξικογράφοι θεωρούσαν ότι αρκούσε που γνώριζαν οι ίδιοι τι είναι το καλύτερο για το κοινό τους, και συνεπώς το τελευταίο έπρεπε να αποδεχτεί το λεξικό όπως του προσφερόταν. Αντίθετα κατά τη δεκαετία του '60 εμφανίζονται απόψεις όπως αυτές του (Barnhart, 1962, 161), ότι ένα δημοφιλές λεξικό οφείλει να απαντά στα ερωτήματα που θέτουν οι χρήστες. Έτσι, τα λεξικά θα είναι επιτυχημένα εμπορικά ανάλογα με τον αριθμό των απαντήσεων που δίνουν στα ερωτήματα των αγοραστών τους (βλ., ενδεικτικά, την έρευνα αγοράς που πραγματοποίησαν οι εκδόσεις Duden στη Γερμανία το 2009, στα πλαίσια του σχεδιασμού ενός ηλεκτρονικού λεξικού τους (Rautman, 2014, 49-50)). Στις μέρες μας είναι γενικά αποδεκτό ότι τα λεξικά θα πρέπει να συντάσσονται με βάση τις ανάγκες των χρηστών τους και οι απόψεις τους θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όσον αφορά διάφορα στοιχεία του σχεδιασμού ενός λεξικού, π.χ. στο πώς θα πρέπει να παρουσιάζεται η μακροδομή και η μικροδομή τους, ιδιαίτερα στην περίπτωση των ηλεκτρονικών λεξικών (Lew, 2011a, 1· Lew & de Schryver, 2014, 5).

Ένας άλλος λόγος για να μελετήσουμε τη χρήση των λεξικών είναι ότι, όπως παρατηρούν οι Chesterfield & Chesterfield (1985, 45), η μελέτη του πώς κάποιος και ιδιαίτερα οι μαθητές, μαθαίνουν μια γλώσσα δε θα πρέπει να περιορίζεται στη μελέτη

της τυπικής σχολικής εμπειρίας αλλά να επεκτείνεται και στις άλλες μαθησιακές εμπειρίες με τις οποίες κάποιος κατακτά τις σημασιολογικές, επικοινωνιακές και πραγματολογικές λειτουργίες των διαφόρων στοιχείων της υπό εκμάθηση γλώσσας, και σίγουρα τέτοιες εμπειρίες προσφέρει η χρήση ενός λεξικού. Μια τέτοιου είδους έρευνα θα μπορούσε, ιδιαίτερα στην περίπτωση των παιδαγωγικών λεξικών, να ενταχθεί και στη γενικότερη ερευνητική δραστηριότητα για τη μελέτη των τακτικών και στρατηγικών χρήσης που υιοθετούν οι μαθητές ή φοιτητές στα πλαίσια διαφόρων μαθησιακών δραστηριοτήτων όπως η παραγωγή και κατανόηση λόγου (Derry & Murphy, 1986, 2· Gavriilidou, 2013, 1-2). Άλλωστε, είναι δεδομένο ότι γενικότερα η χρήση του λεξικού είναι μια στρατηγική που σχετίζεται με τη χρήση του λεξιλογίου (Gu & Johnson, 1996, 647).

3.1 Λόγοι χρήσης ενός λεξικού

Ένα βασικό ερώτημα στο πεδίο της παιδαγωγικής λεξικογραφίας είναι το πότε καταφεύγει ο μαθητής ή ο φοιτητής στο λεξικό. Γενικότερα, οι χρήστες καταφεύγουν στο λεξικό κυρίως κατά τη διαδικασία κατανόησης κειμένων (προσληπτική χρήση) και λιγότερο κατά την παραγωγή κειμένων (παραγωγική χρήση). Η πρώτη αφορά τη χρήση του λεξικού σε περιπτώσεις όπως η επίλυση ασκήσεων με επιλογή συνωνύμων. Έτσι, η αναζήτηση μιας μη οικείας λέξης ή φράσης κινητοποιεί τη διαδικασία αναζήτησης στο λεξικό με ουσιαστικό στόχο την εύρεση της σημασίας και όχι της ορθογραφία ή των μορφολογικών χαρακτηριστικών της λέξης (Scholfield, 1999,13· Béjoint 1989, 208-209· Walz, 1990, 82). Επιπλέον, ο Nesi (1996) επισημαίνει ότι ο έμπειρος χρήστης κατά την προσληπτική χρήση λεξικού επιλέγει ορθά πότε να χρησιμοποιήσει το λεξικό του, αφού όμως πρώτα έχει επιχειρήσει να μαντέψει τη σημασία μιας λέξης. Και στην έρευνα των Gu & Johnson (1996) φάνηκε ότι οι φοιτητές συνδύαζαν το μάντεμα με την αναζήτηση στο λεξιλόγιο. Στη δε έρευνα του Kelly (1990) φάνηκε ότι η χρήση του λεξικού αποτελούσε ένα εκ των ων ουκ άνευ συμπλήρωμα του μαντέματος κατά τη διαδικασία εκμάθησης του λεξιλογίου.

Άλλοι ερευνητές, όπως ο Ranalli (2003) έχουν διαπιστώσει μια υπερεξάρτηση από το λεξικό ή τη συχνά άσκοπη χρησιμοποίησή του ακόμη και σε περιπτώσεις όπου θα μπορούσε αυτό να αποφευχθεί. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και παλαιότερες μελέτες όπως αυτή του Twaddell (1973, 76), που δείχνουν ότι οι διδασκόμενοι καταφεύγουν κατά την κατανόηση του λόγου στα λεξικά μόνο ως την τελευταία τους

λύση, δηλ. αφού πρώτα έχουν διαβάσει ολόκληρο το απόσπασμα ή την πρόταση που θα ήθελαν να κατανοήσουν. Τέλος, έχουμε και έρευνες όπως αυτή του Laufer (2011), που έδειξαν ότι, ακόμα και σε περιπτώσεις όπου οι χρήστες είχαν βοηθηθεί από το λεξικό πριν από ένα σχετικά μικρό χρονικό διάστημα, όταν αντιμετώπισαν ξανά το ίδιο είδος δυσκολιών ως προς το να βρουν τη λέξη που τους χρειαζόταν, δε φάνηκε να θεωρούν αναγκαίο να συμβουλευτούν το λεξικό.

3.2 Στρατηγικές χρήσης

Η Oxford (1990, 46) και οι Gu & Johnson (1996, 654-655) θεωρούν ότι η χρήση λεξικού είναι μία γνωστική στρατηγική που συνδυάζεται με άλλες στρατηγικές όπως οι σημειώσεις του μαθητή και το μάντεμα. Ο δε Nation (2001, 199-200) περιλαμβάνει τη χρήση του λεξικού στις στρατηγικές αναζήτησης πληροφοριών που επιδρούν θετικά στην εκμάθηση λεξιλογίου. Υπάρχουν, βέβαια, και οι λανθασμένες στρατηγικές χρήσης ενός λεξικού, όπως το να διαβάζει κάποιος μόνο τον πρώτο ορισμό του λήμματος (Neubach & Cohen, 1988, 4).

3.3 Παράγοντες που επηρεάζουν την επιτυχή χρήση του λεξικού

Σύμφωνα με τους Hartmann (1987, 12-13) και Williams & Burdens (1997, 24-25), ο τύπος των ασκήσεων, οι προσωπικές προτιμήσεις του μαθητή, τα χαρακτηριστικά και το πλαίσιο της εκμάθησης καθώς και το προσωπικό του στυλ επηρεάζουν όχι μόνο το αν ένας μαθητής θα καταφύγει στο λεξικό αλλά και αν το κάνει αποτελεσματικά. Σημαντικό ρόλο παίζουν και οι ανάγκες του χρήστη. Για παράδειγμα, κατά την παραγωγή γραπτού λόγου ιδιαίτερα σε επίπεδο Γ2 οι μαθητές ή φοιτητές χρειάζονται πληροφορίες που αφορούν τη σημασία των λέξεων, τη σύνταξή τους, τη φρασεολογία και τους συνδυαστικούς τους περιορισμούς, την πραγματολογία καθώς και την υφολογική και κοινωνιογλωσσολογική ποικιλία (Rundell, 1999, 37).

Σημαντικό ρόλο παίζουν τόσο οι επιδόσεις των μαθητών όσο και το επίπεδο κατάκτησης της γλώσσας, καθώς οι μαθητές με υψηλές επιδόσεις χρησιμοποιούν περισσότερο το λεξικό και εμφανίζουν μεγαλύτερη εμπειρία ως προς το τι είδους πληροφορία να αναζητήσουν σε κάθε τύπου λεξικό (Ahmed 1988, 13-14· Wen & Johnson 1997, 39-40· Gu & Johnson, 1996, 664).

Τέλος, σε έρευνες όπως αυτή του Nakamura (2000) φάνηκε και ο ρόλος που παίζει το φύλο, καθώς βρέθηκε ότι κορίτσια με υψηλές επιδόσεις στη γλώσσα χρησιμοποιούσαν περισσότερο το λεξικό από ό,τι τα αγόρια με υψηλές επιδόσεις. Αν

μάλιστα λάβουμε υπόψη μας ότι η χρήση του λεξικού επηρεάζεται και από τις γλωσσικές γνώσεις, ενδιαφέροντα είναι τα ευρήματα από τεστ γλωσσικής εκμάθησης (verbal learning tests) που έδειξαν ότι το φύλο φαίνεται να παίζει ρόλο στις επιδόσεις των μαθητών σε αυτά (Vlahou κ.ά., 2013, 53).

Ως παράγοντες που επηρεάζουν τη χρήση του λεξικού είναι και τα τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χρήστες, όπως κατά την αναζήτηση γραμματικών λέξεων και παγιωμένων εκφράσεων (όταν ο χρήστης δεν μπορεί να εντοπίσει το λήμμα στο οποίο έχει ενσωματωθεί η παγιωμένη έκφραση) και κλιτών λέξεων (όταν ο χρήστης δεν έχει αποκτήσει τη δεξιότητα να κάνει υποθέσεις σχετικά με τον τύπο της κλιτής λέξης που αποτελεί το λήμμα του λεξικού). Πέρα από το ότι η μη αναζήτηση λέξεων που ο χρήστης θεωρεί γνωστές ή οικείες, μπορεί να οδηγήσει σε παρανόηση του κειμένου, υπάρχουν και περιπτώσεις, ιδιαίτερα κατά την αξιοποίηση των λεξικών σε επίπεδο διδασκαλίας, όπου λέξεις με παραπλήσιο ή όμοιο σημαίνουν (π.χ. *πένθιμος/πενθήμερος, κλίμα/κλήμα*), λέξεις που σε παγιωμένες εκφράσεις αποκτούν διαφορετική σημασία (π.χ. *βλέπω τα ραδίκια ανάποδα*), ομώνυμες ή πολύσημες λέξεις (π.χ. *ακούω έναν σκοπό*) μπορεί να μην τραβήξουν όσο χρειάζεται την προσοχή του χρήστη και έτσι πάλι να δημιουργηθούν προβλήματα με την κατανόηση του κειμένου (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1997, 168). Επιπλέον, σε γλώσσες με περίπλοκη ορθογραφία, προβλήματα μπορεί να ανακύψουν κατά την παραγωγή κειμένων ή κατά την αναζήτηση λέξεων που ο χρήστης άκουσε στον προφορικό λόγο αλλά δε γνωρίζει την ορθογραφία τους. Τέλος, και οι πολύσημες λέξεις μπορεί να αποθαρρύνουν τους χρήστες από το να αξιοποιήσουν ένα λεξικό, ιδιαίτερα όταν δεν είναι εξοικειωμένοι με στρατηγικές αναζήτησης των λέξεων (Γαβριηλίδου, 2012, 17).

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τη χρήση των λεξικών είναι συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους. Έτσι, σύμφωνα με τον Rundell (1999, 40-41), ο ισομορφισμός μεταξύ λεξήματος και ερμηνεύματος (ιδιαίτερα στα δίγλωσσα λεξικά) μπορεί να είναι πολύ φιλικός προς τον χρήστη κατά τη διαδικασία κατανόησης αλλά μπορεί να δημιουργούν κινδύνους λανθασμένης παραγωγής λόγου, δεδομένου ότι η καθαρή συνωνυμία δεν είναι και τόσο συχνή στη γλώσσα και δεν είναι σίγουρο ότι οι χρήστες γνωρίζουν τις διαφορές μεταξύ λέξεων που είναι κάπως συνώνυμες. Θα μπορούσαμε εδώ ως ενδεικτικό παράδειγμα να αναφέρουμε τους όρους για τα βασικά χρώματα, που διαφέρουν συχνά μεταξύ τους από γλώσσα σε γλώσσα όσον αφορά το τμήμα του χρωματικού φάσματος στο οποίο αναφέρονται (Androulaki κ.ά., 2006, 4-5). Βλ. επίσης και τις δυσκολίες προσαρμογής διαφόρων τεστ μέτρησης από τη μια γλώσσα

στην άλλη οι οποίες οφείλονται ακριβώς στην έλλειψη πλήρους συνωνυμίας μεταξύ σημαντικών, για τις απαντήσεις που θα πρέπει να δώσουν οι συμμετέχοντες, όρων στη γλώσσα (και τον πολιτισμό) προέλευσης του τεστ και στη γλώσσα στόχο, δηλ. στη γλώσσα των συμμετεχόντων, στην οποία θα πρέπει να προσαρμοστεί το τεστ (βλ., ενδεικτικά, Beaton κ.ά., 2000, 3186).

Γενικότερα, όπως παρατηρεί ο Richards (1976, 79, 83) το να γνωρίζει κάποιος μια λέξη σημαίνει ότι γνωρίζει όχι απλώς κάποιες άλλες λέξεις λίγο ή πολύ ισοδύναμες με αυτήν αλλά γνωρίζει τη λειτουργία της λέξης, τις χρήσεις και τους περιορισμούς χρήσης της καθώς και τα περιβάλλοντα στα οποία μπορεί ή όχι να εμφανίζεται. Με άλλα λόγια, «γνωρίζω μια λέξη» σημαίνει ότι έχω πληροφορίες τόσο για το σημασιολογικό της περιεχόμενο, όπως, π.χ. θα μπορούσε αυτό να εμφανίζεται στον ορισμό ενός λεξικού (definitional information), όσο και για τα περιβάλλοντα ή το πλαίσιο επικοινωνίας όπου θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί (contextual information) (Stahl & Fairbanks, 1986, 74). Από την άποψη αυτή τα μονόγλωσσα λεξικά υπερέχουν συνήθως έναντι των δίγλωσσων. Τα τελευταία δημιουργούν, τουλάχιστον στους μη υποψιασμένους χρήστες ότι για κάθε λέξη μιας γλώσσας υπάρχει μια ισοδύναμή της σε κάποια άλλη, καθώς και το ότι η ικανότητα επικοινωνίας στη Γ2 αλλά και γενικότερα σε κάθε γλώσσα δε συνίσταται σε τίποτα περισσότερο από το να σχηματίζουμε απλώς ακολουθίες λέξεων. Αντίθετα, τα μονόγλωσσα λεξικά είναι καταλληλότερα για εκείνα τα προβλήματα που σχετίζονται με την πολυσημία των λέξεων (Lindstrom, 1980, 718).

3.4 Οι δεξιότητες και οι στρατηγικές του αποτελεσματικού χρήστη

Η Gavriilidou (2013, 2) επισημαίνει ότι η χρήση στρατηγικών κατά την αξιοποίηση ενός λεξικού σημαίνει ότι ο χρήστης έχει α) επίγνωση του πώς και πότε χρησιμοποιεί ένα λεξικό, και β) την ικανότητα να διακρίνει επαρκώς το ένα λήμμα από το άλλο και να κάνει αναζητήσεις σε αυτά που τον ενδιαφέρουν. Γενικότερα, ο αποτελεσματικός χρήστης λεξικού διαθέτει μια σειρά από δεξιότητες και στρατηγικές που είναι οι εξής: 1) Γνωρίζει διαφορετικούς τύπους λεξικού και τις πληροφορίες που περιλαμβάνει το καθένα και επιλέγει εκείνο το λεξικό που ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, 2) Είναι σε θέση να κάνει επιτυχημένες υποθέσεις τόσο σχετικά με τον τύπο που αποτελεί το λήμμα στο λεξικό όσο και για την ορθογραφία της λέξης που αναζητά, 3) Έχει διαμορφωμένα κριτήρια για την επιλογή του λεξικού του, 4) Έχει ικανότητες ταχείας αλφαβήτησης, 5) Κάνει επιλεκτική χρήση του λεξικού, καθορίζοντας τη δυνατότητα

ερμηνείας της λέξης από τα συμφραζόμενα ή όχι, τη συχνότητά της, το πόσες και ποιες λέξεις θα αναζητήσει με βάση τον αριθμό λέξεων που χρειάζεται για να κατανοήσει ένα κείμενο, το πότε θα χρησιμοποιήσει το λεξικό του, τη χρησιμότητα της λέξης για την κατανόηση ενός κειμένου, 6) Όταν δεν βρίσκει μία λέξη στο σημείο που την αναζητά δεν αποθαρρύνεται αλλά επιχειρεί νέα αναζήτηση με αναθεωρημένα κριτήρια, 7) Όταν η λέξη που αναζητεί είναι πολύσημη, δεν επιλέγει χάριν ευκολίας την πρώτη σημασία αλλά εκείνη που πραγματικά χρειάζεται, 8) Πριν χρησιμοποιήσει το λεξικό του εξοικειώνεται με τα βασικά του χαρακτηριστικά διαβάζοντας την εισαγωγή του λεξικού, εντοπίζοντας τις χρησιμοποιούμενες συντομογραφίες, παρατηρώντας τα χαρακτηριστικά μορφής του λεξικού (γραμματοσειρές, τοποθέτηση κεφαλαίων, κτλ), 9) Υποβοηθείται στην αναζήτηση από σημάδια του λεξικού ή τα κεφάλαια, 10) Ψάχνει στοχευμένα με την έννοια ότι έχει πάντα στο μυαλό του το λήμμα που αναζητεί, 11) Είναι σε θέση να πραγματοποιεί μη χρονοβόρες αναζητήσεις, και 12) Είναι σε θέση να αντλεί και επιπρόσθετες, ιδιαίτερα κοινωνιογλωσσολογικού τύπου πληροφορίες (Γαβριηλίδου, 2012, 17-18· Roberts, 1997· Nation, 2001, 202-203· Lew & Galas, 2008, 1284-1285).

Όσον αφορά τα βήματα που απαιτούνται για μια αποτελεσματική αναζήτηση σε ένα λεξικό είναι τα εξής: 1) εντοπισμός της άγνωστης λέξης ή φράσης σε ένα κείμενο μέσω και της ανάλυσης του συντακτικού της περιβάλλοντος, 2) εύρεση του βασικού τύπου της λέξης που θα αποτελεί το λήμμα σε ένα λεξικό (εδώ ανήκει και η ικανότητα εντοπισμού λεξικών φράσεων κλπ.), 3) εντοπισμός του κατάλληλου λήμματος και υπολήμματος στο λεξικό, 4) εντοπισμός της σημασίας που μας χρειάζεται μέσω της σταδιακής απάλειψης των άλλων διδομένων σημασιών (στην περίπτωση πολύσημων λέξεων), και 5) κατανόηση του ορισμού σε συνδυασμό και με τα συμφραζόμενα της, τη χρήση της λέξης σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα καθώς και με τους περιορισμούς χρήσης της (Scholfield, 1982, 186-187· Nation, 2001, 204-205· Lew, 2012, 219).

Τα παραπάνω βήματα ή δεξιότητες μπορεί να διαφοροποιούνται όσον αφορά τη χρήση ηλεκτρονικών λεξικών. Έτσι: 1) δεν είναι απαραίτητο ο χρήστης να εντοπίσει ακριβώς ποιον τύπο της λέξης θα αναζητήσει ως λήμμα πριν αρχίσει να ψάχνει στο λεξικό, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις των φράσεων, αφού τα σύγχρονα λεξικά δίνουν τη δυνατότητα για πολλαπλές και μη χρονοβόρες αναζητήσεις με βάση όλους τους κλιτούς και μη κλιτούς τύπους των λέξεων, που σε επίπεδο προγραμματισμού είναι ήδη αντιστοιχισμένοι αυτόματα με τα κατάλληλα λήμματα, 2) η δομή ενός

ηλεκτρονικού λεξικού είναι συνήθως περιπλοκότερη από αυτήν ενός έντυπου και συνεπώς μπορεί, τουλάχιστον αρχικά να είναι λιγότερο φιλική προς τον χρήστη, 3) η ικανότητα αλφαβητικής αναζήτησης δεν απαιτείται κατά τη χρήση ενός ηλεκτρονικού λεξικού, 4) είναι ευκολότερος ο εντοπισμός των παραγώγων, επειδή σε ένα ηλεκτρονικό λεξικό το έτυμο και τα παράγωγά του είναι πολύ συχνά συνδεδεμένα με ηλεκτρονικούς συνδέσμους (links). Από την άλλη πλευρά, βέβαια, αυτό προϋποθέτει και κάποια μεγαλύτερη εξοικείωση με τη μακροδομή και τη μικροδομή του λεξικού (απ'ό,τι στην περίπτωση ενός έντυπου λεξικού), 5) δε χρειάζεται ο χρήστης να γνωρίζει απαραίτητως την ορθή ορθογραφία των λέξεων, αφού μπορεί ακόμα και να πληκτρολογεί τη μισή από τη λέξη που αναζητά και η υπόλοιπη να συμπληρωθεί αυτόματα, 6) περισσότερη και ίσως και ποιοτικότερη αναφορά σε άλλα λεξικογραφικά έργα μέσω π.χ. υπερσυνδέσμων. Ουσιαστικά, στη διαδικτυακή λεξικογραφία ο χρήστης μπορεί να πραγματοποιεί ευκολότερα παράλληλες αναζητήσεις σε περισσότερα από ένα λεξικογραφικά προϊόντα, 7) πρόσβαση σε μεγαλύτερες ποσότητες οπτικού υλικού, αν και διαθέτουμε ερευνητικά δεδομένα σύμφωνα με τα ποία μπορεί οι πολλές εικόνες σε ένα ηλεκτρονικό λεξικό να επηρεάζουν αρνητικά τη διατήρηση στη μνήμη των λέξεων που εντοπίζουν οι χρήστες στο λεξικό, 8) παροχή βοήθειας όσον αφορά την αναζήτηση των εννοιών σε πολύσημες λέξεις. Στην περίπτωση αυτή φαίνεται ο εντοπισμός της έννοιας που αναζητείται να γίνεται πιο γρήγορα, 9) ο χρήστης δε δυσκολεύεται με τον τυχόν μεγάλο όγκο ενός έντυπου πολύτομου ή/και πολυσέλιδου λεξικού, και 10) δυνατότητα για πραγματοποίηση αναζήτησης όχι μόνο με βάση τη λέξη αλλά και με βάση τις σημασίες των λέξεων ή τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά (Lew, 2013α, 18-20· 2013β· 2011β· Lew & Doroszevska, 2009· Ptasznik & Lew, 2014· Nesi & Tan, 2011· Tiberius & Niestadt, 2015).

3.5 Ερευνητικά δεδομένα

3.5.1 Λόγοι και στρατηγικές χρήσης των λεξικών

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τις τελευταίες δεκαετίες έχουν εκδοθεί διάφορα σημαντικά λεξικά της Νέας Ελληνικής. Η σημαντική αυτή βιβλιογραφική παραγωγή δε συνοδεύτηκε από έρευνες σχετικά με τη χρήση και την παιδαγωγική τους αξία. Επιπλέον, έλειψαν και οι διδακτικές προσεγγίσεις σχετικά με την καλλιέργεια στρατηγικών χρήσης λεξικού από έλληνες χρήστες (Γαβριηλίδου, 2002, 45). Ουσιαστικά, η μόνη βοήθεια που είχαν οι χρήστες προκειμένου να

διαμορφώσουν κάποια κριτήρια χρήσης των νεοελληνικών λεξικών ή να εντοπίσουν τα θετικά και αρνητικά τους στοιχεία ήταν οι κατά καιρούς βιβλιοκρισίες ή συγκριτικές παρουσιάσεις που δημοσιεύτηκαν για αυτά τα λεξικά (βλ. ενδεικτικά Τράπαλης, 2003).

Σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Ελλάδα, πλήθος μελετών ή εμπειρικών ερευνών ακολούθησαν την έκδοση μονόγλωσσων και δίγλωσσων λεξικών στην Ευρώπη και την Αμερική και προσπάθησαν ήδη από τη δεκαετία του '70, ιδιαίτερα στον αγγλόφωνο χώρο, να: α) προτείνουν τρόπους βελτίωσης των λεξικών που υπήρχαν στη διάθεση του χρήστη, β) συγκρίνουν διαφορετικά λεξικά μεταξύ τους, αναδεικνύοντας τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους και διαμορφώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο κριτήρια επιλογής για τους χρήστες, γ) καθορίσουν τις ανάγκες των χρηστών και τις δεξιότητες που απαιτούνται για την αποτελεσματικότερη χρήση του λεξικού, δ) περιγράψουν τις σύγχρονες τάσεις στην παιδαγωγική λεξικογραφία.

Αντίθετα, στο εξωτερικό παλαιότερες και πιο πρόσφατες μελέτες εστίασαν τόσο στη διερεύνηση των αποτελεσμάτων χρήσης λεξικού κατά την κατανόηση και παραγωγή κειμένων (βλ. ενδεικτικά, Bensoussan, 1983 και Cumming, Cropp & Sussex 1994) - οπότε και διαπιστώθηκε η θετική επίδραση της χρήσης του λεξικού στην απόδοση φοιτητών σε εξετάσεις κατανόησης κειμένου ή σε τεστ παραγωγής κειμένου - όσο και στον καθορισμό των στρατηγικών αποτελεσματικότερης αναζήτησης λημμάτων στα λεξικά (βλ. ενδεικτικά Arg 1982 και Diab 1990). Στις περιπτώσεις αυτές διαπιστώθηκε ότι φοιτητές που είχαν προηγουμένως εξασκηθεί στη χρήση λεξικού παρείχαν ορθότερες απαντήσεις από απλούς ή μη εξοικειωμένους. Οι δε λάθος απαντήσεις οφείλονταν στη λανθασμένη σημασιολογική ερμηνεία της λέξης. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι έρευνες σχετικά με τις λεξιλογικές στρατηγικές έχουν δείξει ότι οι ενεργοί χρήστες στρατηγικών μαθαίνουν ευκολότερα το λεξιλόγιο από τους μαθητές που δεν χρησιμοποιούν γενικά στρατηγικές (Sanaoui 1995, 27-28· Lawson & Hogben 1996, 134-135· Chamot, 2001, 26-27· Fan, 2003, 233-234). Επίσης, μελέτες σχετικά με τη χρήση λεξικού ως λεξιλογική στρατηγική κατέληξαν στο ότι το λεξικό έχει θετική επίδραση στη μαθησιακή διαδικασία συνολικά (Hulstijn 1993, 142-143· Lupescu & Day, 1993, 276-277· Knight, 1994, 289-290· Laufer & Hadar, 1997, 193-194· Bruton 2007, 418-419).

Στην Ελλάδα μια από τις πρώτες έρευνες που έγιναν σχετικά με τις στρατηγικές χρήσης ενός λεξικού ήταν αυτή της Γαβριηλίδου (2002) σχετικά με τους λόγους χρήσης λεξικού ως προϋπόθεση για τη διδασκαλία στρατηγικής χρήσης του λεξικού

στην τάξη. Στην έρευνα συμμετείχαν 37 φοιτητές του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας του ΔΠΘ κατά το χειμερινό εξάμηνο 2001-2002. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η συντριπτική πλειοψηφία (97,3%) κατέφευγε στο λεξικό προκειμένου να αναζητήσει τη σημασία μιας λέξης, ενώ υψηλό (59,5%) ήταν και το ποσοστό εκείνων που χρησιμοποιούσαν το λεξικό για ζητήματα ορθογραφίας. Καθόλου μικρό δεν ήταν και το 48,6% των φοιτητών που δήλωσαν ότι χρησιμοποιούσαν λεξικό προκειμένου να βρουν την ετυμολογία των λέξεων. Αντίθετα, μόνο το 29,7% φάνηκε να καταφεύγει στο λεξικό προκειμένου για την εύρεση συνωνύμων. Άλλοι λόγοι που αναφέρθηκαν ήταν: η μετάφραση (18,9%), η φωνολογική ανάλυση ή εύρεση γενικών πληροφοριών (13,5%), η εύρεση αντιθέτων και η εξακρίβωση της σύνταξης μιας λέξης (10,8%), η εκπόνηση εργασιών (5,4%) και η μελέτη των Αρχαίων και Λατινικών (2,7%). Τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι οι φοιτητές χρησιμοποιούν το λεξικό περισσότερο για προσληπτικούς λόγους και λιγότερο κατά την παραγωγή γραπτού λόγου, κάτι που θα μπορούσε να συνδεθεί με το γεγονός ότι κατά την παραγωγή γραπτού λόγου απαιτούνται περισσότερες ειδικές δεξιότητες και στρατηγικές, που δεν καλλιεργούνται ιδιαίτερα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Γαβριηλίδου, 2002, 48-49). Τα παραπάνω δεδομένα συνάδουν με αυτά των Bishop (2000) και Scholfield (2002), σύμφωνα με τα οποία οι μαθητές καταφεύγουν στο λεξικό για να δουν την ορθογραφία μιας λέξης ή το γένος της ή τη σημασία της.

Σύμφωνα με τον Bejoint (1981, 208-210), μπορεί να έχει δύο λειτουργίες: 1) μας παρουσιάζει το λεξιλόγιο μιας γλώσσας, και 2) είναι εργαλείο για μια αποτελεσματική επικοινωνία. Το (1) δεν αποκλείει το (2) αλλά συνήθως ο ένας από τους δύο ρόλους κυριαρχεί στη λογική και τη σύνταξη κάθε λεξικού. Σε επίπεδο χρηστών είναι σαφές ότι οι ξένοι φοιτητές που μαθαίνουν μια Γ2 ενδιαφέρονται περισσότερο για εκείνες τις πληροφορίες που αφορούν την αποτελεσματική επικοινωνία και λιγότερο για να αποκτήσουν μια όσο το δυνατόν πληρέστερη εικόνα της Γ2. Αυτό έχει επίδραση και όσον αφορά το ποια λήμματα τους ενδιαφέρουν περισσότερο καθώς και τι είδους πληροφορίες θα ήθελαν να βρουν σε αυτά. Εδώ παίζει ρόλο και το αν οι φοιτητές κωδικοποιούν ή αποκωδικοποιούν, με άλλα λόγια, αν προσπαθούν να παράγουν λόγο ή να καταλάβουν κάτι. Στη δεύτερη περίπτωση φαίνεται να έχουν περισσότερο ανάγκη από εκείνα τα λήμματα που ορισμένοι ερευνητές τα έχουν χαρακτηρίσει ακόμα και *εγκυκλοπαιδικά* και αφορούν τους πιο σπάνιους, τεχνικούς όρους (π.χ. *Μαθηματικά, πολλαπλασιασμός*), καθώς και τα λήμματα που συνδέονται με ιδιωτισμούς καθώς και με πολιτισμικούς όρους, δηλ.

λέξεις που αποδίδουν σημασίες ιδιαίτερες για έναν συγκεκριμένο πολιτισμό (π.χ. *λεβέντης, φιλότιμο*). Στην αντίθετη περίπτωση, κατά την παραγωγή λόγου, χρησιμότερα για τους φοιτητές είναι τα λήμματα με τις λειτουργικές λέξεις καθώς και εκείνα που αφορούν τις πιο συνηθισμένες λέξεις, με την έννοια ότι μπορεί να είναι και πιο συχνά απαραίτητες, και πολλές φορές η ορθή χρήση τους δεν έχει κατακτηθεί ακόμα από τους φοιτητές. Σημαντικά σε αυτή την περίπτωση είναι και τα λήμματα με του διεθνισμούς, επειδή συχνά οι φοιτητές θα ήθελαν να γνωρίζουν αν ένας διεθνισμός που χρησιμοποιείται στη γλώσσα τους, χρησιμοποιείται και στη Γ2. Γενικά, για σκοπούς παραγωγής λόγου το καλύτερο λεξικό είναι εκείνο που περιλαμβάνει και συντακτικές και φρασεολογικές πληροφορίες ή ίσως και πληροφορίες για το τι θα πρέπει να αποφεύγει κάποιος σε επίπεδο σύνταξης.

Όσον αφορά το είδος των πληροφοριών που θα αναζητήσουν οι φοιτητές, στην περίπτωση της κατανόησης η πιο σημαντική είναι η σημασία της λέξης και σε μικρότερο βαθμό οι συνυποδηλώσεις της και το πώς χρησιμοποιείται ανάλογα με την περίσταση επικοινωνίας. Επίσης χρήσιμες θεωρούνται και οι πληροφορίες για ανώμαλους γραμματικούς τύπους και γενικότερα οι μορφολογικές πληροφορίες, καθώς μπορούν να βοηθήσουν κάποιον να εντοπίσει ένα λήμμα με βάση τους τύπους που γνωρίζει. Σε άλλες περιπτώσεις όπως αυτές των πολιτιστικών λέξεων, μπορεί ο χρήστης να χρειάζεται πολύ λεπτομερειακές πληροφορίες προκειμένου να τις κατανοήσει, με άλλα λόγια έναν εγκυκλοπαιδικό ορισμό. Μάλιστα, στην περίπτωση των συγκεκριμένων λέξεων, επειδή συχνά δεν μπορούν να αποδοθούν με μία μόνο λέξη της γλώσσας στόχου αλλά με περιφράσεις, μπορεί οι χρήστες να δυσκολεύονται να τις εντοπίσουν στο λεξικό (Rundell, 1999, 41).

Στην περίπτωση της παραγωγής λόγου οι φοιτητές χρειάζονται πληροφορίες και για την ορθογραφία και τον συλλαβισμό των λέξεων ή και για την προφορά τους στην περίπτωση της παραγωγής προφορικού λόγου. Σημαντικές είναι και οι πληροφορίες για τη μορφολογία και τη σύνταξη, τη γλωσσική ποικιλία, τη φρασεολογία και τα συνώνυμα. Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές ότι στην περίπτωση της παραγωγής λόγου οι χρήστες αναζητούν περισσότερες πληροφορίες απ'ό,τι κατά την κατανόηση (Bejoint, 1981, 210-211).

Στην έρευνα του Marin-Marin (2006) εξετάστηκε το κατά πόσο υπήρχαν σημαντικές διαφορές στη χρήση τεσσάρων διαφορετικών τύπων λεξικών από φοιτητές που μάθαιναν την Αγγλική ως Γ2: δίγλωσσα, μονόγλωσσα, ηλεκτρονικά, διαδικτυακά. Στην έρευνα συμμετείχαν 150 φοιτητές από το Μεξικό και τα αποτελέσματα έδειξαν

ότι οι φοιτητές χρησιμοποιούσαν περισσότερο τα δίγλωσσα λεξικά, ενώ προτιμούσαν τα μονόγλωσσα έναντι των διαδικτυακών. Όπως και στις προηγούμενες έρευνες φάνηκε ότι ο βασικός λόγος χρήσης τους ήταν η εύρεση της σημασίας των λέξεων. Ακολουθούσαν στις προτιμήσεις των φοιτητών ως λόγοι η ανεύρεση παραδειγμάτων και φράσεων, της ορθογραφίας, της προφοράς και του μέρους του λόγου.

Στη δε έρευνα των Atkins & Varantola (1997) σχετικά με τη χρήση μονόγλωσσων και δίγλωσσων λεξικών τα αποτελέσματα προέρχονται από 71 συμμετέχοντες σε ένα σεμινάριο του EURALEX και 32 φοιτητές μετάφρασης από τη Φινλανδία. Στην έρευνα φάνηκε ότι οι φοιτητές δυσκολεύονταν περισσότερο όχι τόσο με τις «δύσκολες» αλλά με αυτές που είχαν πολύ γενική σημασία, που εξαρτιόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από τα συμφραζόμενα. Όπως και στην έρευνα του Marin Marin (2006), οι συμμετέχοντες φάνηκε να χρησιμοποιούν περισσότερο τα δίγλωσσα λεξικά γενικά. Από την άλλη πλευρά, υπήρχαν συγκεκριμένες δραστηριότητες όπου αυτό δεν ίσχυε. Έτσι, κατά τη μετάφραση από τη Γ1 στη Γ2 φάνηκε να προτιμώνται τα μονόγλωσσα λεξικά της Γ2, όχι όμως και κατά τη μετάφραση από τη Γ2 προς τη Γ1. Σύμφωνα με τους Atkins & Varantola (1997, 32-33) αυτό δείχνει ότι τα μονόγλωσσα λεξικά της Γ2 θεωρούνται από τους χρήστες καταλληλότερα κατά την κατανόηση της Γ2 αλλά όχι και κατά την παραγωγή γραπτού λόγου σε αυτήν. Η επιλογή του λεξικού φαίνεται και από την πληροφορία που αναζητά κάποιος. Έτσι, στην έρευνα φάνηκε ότι για τις βασικές πληροφορίες οι συμμετέχοντες κατέφευγαν στα δίγλωσσα λεξικά, ενώ για τις δευτερεύουσες στα μονόγλωσσα.

Στην έρευνα του Baxter (1980) συμμετείχαν Ιάπωνες φοιτητές της Αγγλικής και φάνηκε ότι κατά τα πρώτα στάδια εκμάθησης της Αγγλικής (ως μαθητές) οι φοιτητές χρησιμοποιούσαν μόνο δίγλωσσα λεξικά, και τελικά άρχισαν να χρησιμοποιούν μονόγλωσσα όταν η Αγγλική αποτέλεσε το κύριο αντικείμενο φοίτησής τους στο πανεπιστήμιο. Οι φοιτητές που προτιμούσαν περισσότερο τα δίγλωσσα λεξικά απάντησαν ότι τα θεωρούσαν ευκολότερα στη χρήση, ενώ για τα μονόγλωσσα δήλωσαν ότι συχνά οι ορισμοί τους ήταν δυσκολονόητοι. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με αυτό της έρευνας του Bejoint (1981), όπου οι ικανοποιημένοι από τα μονόγλωσσα λεξικά φοιτητές δήλωσαν ως λόγο ικανοποίησης ότι εκεί μπορούν να βρουν την ακριβή σημασία της λέξης.

Στη συγκεκριμένη έρευνα φάνηκε ότι ο βασικός λόγος επιλογής του λεξικού (85%) ήταν ότι τους το σύστησαν οι καθηγητές τους, ενώ όσον αφορά το τι αναζητούν οι απαντήσεις κατά σειρά προτίμησης ήταν: σημασία (87%), σύνταξη (53%), συνώνυμα

(52%), ορθογραφία και προφορά (25%), γλωσσική ποικιλία (19%) και ετυμολογία (5%). Όσον αφορά το είδος των λέξεων που ψάχνουν οι απαντήσεις κατά σειρά προτίμησης ήταν: ιδιωτισμοί (68%), εγκυκλοπαιδικές λέξεις (55%), πολιτισμικές λέξεις (53%), συντομογραφίες (49%), σλαγκ (40%). Το δε 66% δεν έψαξε ποτέ σε λεξικό για τις κοινές λέξεις, το 47% για τις λειτουργικές, το 45% για τις λέξεις ταμπού και το 38% για τα κύρια ονόματα. Το 70% απάντησε ότι χρησιμοποιεί τα παραδείγματα και τα παραθέματα, το 68% τα συνώνυμα και το 24% τις εικόνες. Το δε 55% απάντησε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις ξεφυλλίζουν το λεξικό χωρίς να ψάχνουν για κάτι το συγκεκριμένο, ενώ το 89% δήλωσε ότι δε διαβάζει με ιδιαίτερη προσοχή την εισαγωγή του λεξικού, ενώ λίγοι ήταν και αυτοί που δήλωσαν ότι αντλούν πληροφορίες από τα παραρτήματα: συντομογραφίες (40%), ανώμαλα ρήματα (30%), μονάδες μέτρησης (27%) και κύρια ονόματα (12%). Εδώ μάλιστα φάνηκε να παίζει ρόλο το επίπεδο φοίτησης, καθώς οι τετραετείς φοιτητές φάνηκε ότι δε χρησιμοποιούσαν το παράρτημα με τα ανώμαλα ρήματα. Χαμηλό ήταν και το ποσοστό αυτών που δήλωσαν ότι χρησιμοποιούν τους κωδικούς με τους οποίους δίνονται (κυρίως μορφολογικές) πληροφορίες για κάθε λήμμα. Αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους σε κάποιες περιπτώσεις οι φοιτητές δε βρήκαν αυτό που ήθελαν αναφέρθηκαν κατά σειρά προτίμησης: οι μη ικανοποιητικοί ορισμοί (29%), λέξεις που έλειπαν ως λήμματα (28%), οι μη ικανοποιητικές συντακτικές πληροφορίες (25%), τα υπερβολικώς εκτεταμένα λήμματα (16%), οι υπερβολικά περίπλοκοι κωδικοί (10%) και οι ανεπαρκείς πληροφορίες για την προφορά (9%). Γενικότερα, στην έρευνα του Bejoint (1981) φάνηκε ότι οι φοιτητές δεν προτιμούν την ύπαρξη ξεχωριστών λημμάτων για τις λεξικές φράσεις, και όταν τις αναζητούν στην περίπτωση που η κεφαλή είναι ουσιαστικό, ψάχνουν πρώτα στο λήμμα του οικείου ουσιαστικού.

Στην έρευνα των Elola, Rodriguez-Garcia & Winfrey (2008) συμμετείχαν φοιτητές σε ένα πανεπιστήμιο των νοτιοδυτικών ΗΠΑ που μάθαιναν την Ισπανική και η έρευνα αφορούσε τη χρήση ενός διαδικτυακού λεξικού. Τα δεδομένα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούσαν το λεξικό για τη διόρθωση γραμματικών λαθών, τον εντοπισμό της συζυγίας στην οποία ανήκουν τα ρήματα, την εύρεση της ορθογραφίας, την αναζήτηση άγνωστων λέξεων, την επιβεβαίωση για τη σημασία μιας λέξης και την υφολογική ποικιλία. Ιδιαίτερα όσον αφορά τις λέξεις που αναζητούσαν φάνηκε ότι αυτές είχαν αφηρημένη σημασία ή ανήκαν σε κάποιο ειδικό λεξιλόγιο, ή μπορούσαν να ανήκουν σε περισσότερες από μία γραμματικές

κατηγορίες. Επιπλέον αναζητούσαν φράσεις καθώς και δείκτες ομιλίας. Αναφορικά με τις στρατηγικές χρήσης των λεξικών οι ερευνητές κάνουν διάκριση μεταξύ εκείνων που αφορούν την επιλογή του λεξιλογίου και εκείνων που σχετίζονται με τη χρήση του λεξικού. Όσον αφορά τις πρώτες φάνηκε ότι κάποιοι συμμετέχοντες εστίαζαν περισσότερο στη μορφή της λέξης και όχι στο περιεχόμενό της, π.χ. δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τα συμφραζόμενα των λέξεων έτσι ώστε να κατανοήσουν καλύτερα τη λειτουργία ή τη σημασία τους. Όσον αφορά δε τις στρατηγικές χρήσης του λεξικού φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες όταν έψαχναν για λεξικές φράσεις δεν εστίαζαν μόνο στην πρώτη λέξη της φράσης. Επίσης, φάνηκε ότι η εξοικείωση με τις συντομογραφίες και τη δομή του λεξικού βοηθούσε τους συμμετέχοντες να παίρνουν ορθότερες αποφάσεις όσον αφορά την επιλογή των λημμάτων. Σε άλλες περιπτώσεις φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες που είχαν αναπτύξει ήδη κάποιες δεξιότητες χρήσης του λεξικού έδιναν περισσότερη προσοχή στα παραδείγματα των λημμάτων.

Στην έρευνα των Harvey & Yuill (1997) εξετάστηκε η χρήση ενός μονόγλωσσου παιδαγωγικού λεξικού από φοιτητές που μάθαιναν την Αγγλική κατά την παραγωγή γραπτού λόγου. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκαν τόσο οι λόγοι χρήσης του λεξικού όσο και το πόσο χρήσιμο είναι κατά την παραγωγή γραπτού λόγου. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να γράψουν ένα δοκίμιο με τη βοήθεια του λεξικού. Στη συνέχεια κλήθηκαν να απαντήσουν σε συγκεκριμένα ερωτήματα σχετικά με το τι έψαχναν στο λεξικό, γιατί το έψαχναν, και αν θεωρούσαν επιτυχημένη την αναζήτηση που έκαναν. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι λόγοι χρήσης του λεξικού κατά σειρά προτίμησης ήταν: η εύρεση της ορθογραφίας της λέξης (24,4%), της σημασίας της (18,3%) και του αν υπάρχει η λέξη (12,8%), η αναζήτηση συνωνύμων (10,6%), μορφολογικών πληροφοριών (10,5%), υφολογικών πληροφοριών (9,3%) και συμφραζομένων (8,2%). Στο δε ερώτημα για το τι καθιστά δύσκολη μια αναζήτηση στο λεξικό το 41% δήλωσε ως λόγο την ύπαρξη πολλών υπολημμάτων, ενώ το 24% το ότι χρειάστηκε να ψάξει σε περισσότερα από ένα λήμματα. Με βάση τα παραπάνω αποτελέσματα οι Harvey & Yuill (1997) καταλήγουν ότι όταν κατά την παραγωγή γραπτού λόγου απαιτείται η χρήση λεξικού, οι σημαντικότερες πληροφορίες που χρειάζονται οι χρήστες είναι οι σχετικές με την ορθογραφία και τη σημασία των λέξεων.

Στην έρευνα της Gavriilidu (2010) με 41 3ετείς και 4ετείς φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος του ΔΠΘ φάνηκε ότι όταν δε βρίσκουν μια λέξη εκεί που

έψαξαν για πρώτη φορά, δεν ψάχνουν σε κάποιο άλλο λήμμα. Επιπλέον, σπανίως ψάχνουν για κύρια ονόματα στο κυρίως σώμα του λεξικού. Όταν δε ανοίγουν μια σελίδα όπου το αρχικό γράμμα των λημμάτων είναι το ίδιο με της λέξης την οποία ψάχνουν, σπανίως ή ποτέ δε διαβάζουν ένα ένα όλα τα λήμματα μέχρι να βρουν τη λέξη που θέλουν. Από την άλλη πλευρά, σε περιπτώσεις πολυσημίας συχνά ή πολύ συχνά διαβάζουν όλες τις σημασίες (και όχι μόνο αυτήν που αναφέρεται πρώτη) μέχρι να βρουν αυτήν που θέλουν. Τέλος, δε φάνηκε να μπορούν να υπολογίσουν το πώς κατανομονται τα λήμματα του λεξικού σε σχέση με την έκτασή του, κάτι που λογικά καθιστά τις αναζητήσεις τους πιο χρονοβόρες.

Στην έρευνα του Χατζηδήμου (2007) σχετικά με τη χρήση του λεξικού από φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΔΠΘ συμμετείχαν συνολικά 340 άτομα. Από την έρευνα προέκυψε ότι οι συμμετέχοντες έχουν στο σπίτι τους τρία είδη λεξικών (της Νέας Ελληνικής, εγκυκλοπαιδικό, ξενόγλωσσο), με το λεξικό ξένης γλώσσας να κατέχει την πρώτη θέση, το λεξικό της Νέας Ελληνικής να ακολουθεί, ενώ πολύ λιγότερες ήταν οι δηλώσεις σχετικά με το εγκυκλοπαιδικό λεξικό. Σε ό,τι αφορά τη συχνότητα χρήσης των τριών τύπων λεξικών διαπιστώθηκε ότι οι συμμετέχοντες χρησιμοποιούσαν σχεδόν στον ίδιο βαθμό το λεξικό ξένης γλώσσας (35,6%) και το ελληνικό γλωσσικό λεξικό (33,9%) και αρκετά λιγότερο (17,5%) το εγκυκλοπαιδικό. Όσον αφορά τους λόγους χρήσης του λεξικού, οι συμμετέχοντες το χρησιμοποιούν περισσότερο για να βρουν τη σημασία μίας λέξης και όχι για ορθογραφικούς λόγους. Επιπλέον, η δε χρήση του λεξικού για την αναζήτηση παραδειγμάτων χρήσης είναι αρκετά σπάνια. Τα δεδομένα αυτά συνάδουν σε κάποιο βαθμό με αυτά της Γαβριηλίδου (2000), όπου, όπως είδαμε παραπάνω, η αναζήτηση της σημασίας μιας λέξης και η χρήση του λεξικού για ορθογραφικά ζητήματα έρχονται πρώτοι ως λόγοι χρήσης του λεξικού. Από την άλλη πλευρά έχουμε και μία διαφοροποίηση, καθώς στην έρευνα του Χατζηδήμου (2007) φάνηκε ότι ως τρίτος λόγος χρήσης του λεξικού η εύρεση αντωνύμων και συνωνύμων και ακολουθεί με μικρή διαφορά η αναζήτηση της ετυμολογίας των λέξεων, ενώ στην έρευνα της Γαβριηλίδου (2000) η σειρά είναι αντίστροφη. Γενικά, οι απαντήσεις στην έρευνα του Χατζηδήμου (2007) δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες είναι γενικά ικανοποιημένοι από τις πληροφορίες που τους προσφέρει το ελληνικό γλωσσικό λεξικό, ενώ ως λόγους μη ικανοποίησης αναφέρουν την ανεπάρκεια πληροφοριών, την έλλειψη παραδειγμάτων και την απουσία λημμάτων.

3.5.2 Οι ικανότητες των χρηστών

Το πώς θα χρησιμοποιηθεί ένα λεξικό εξαρτάται και από το πόσο μπορούν ή ξέρουν να το χρησιμοποιήσουν οι χρήστες του (reference skills). Οι δεξιότητες αυτές συνδέονται είτε/και με τη μακροδομή είτε/και με τη μικροδομή ενός λεξικού. Έτσι, ο χρήστης θα πρέπει πρώτα να εντοπίσει το λήμμα ή το υπολήμμα που ψάχνει (μακροδομή) και στη συνέχεια να εντοπίσει τις λεπτομέρειες που του χρειάζονται, π.χ. ορθογραφικές ή σημασιολογικές (Rey-Debove, 1971, 20· Bejoint, 1981, 211). Σε επίπεδο εντοπισμού λήμματος σημαντικό ρόλο παίζει η γνώση των ανώμαλων ή μη τύπων, και το ζήτημα που τίθεται για τους λεξικογράφους είναι το αν οι ανώμαλοι τύποι θα υπάρχουν και ως ξεχωριστά λήμματα (στην αλφαβητική συνήθως κατάταξη των λημμάτων ενός λεξικού), αναλόγως και των γραμματικών γνώσεων των χρηστών (Zgusta, 1971, 119).

Πρόβλημα δημιουργείται και με τις λεξικές φράσεις, π.χ. *σιδηροδρομικός σταθμός*, και την τοποθέτησή τους στο ληματολόγιο. Σε τέτοιες περιπτώσεις θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα ξεχωριστό λήμμα αλλά και να συμπεριληφθεί στο λήμμα ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΣ και στο λήμμα ΣΤΑΘΜΟΣ. Αυτό όμως θα μπορούσε να είναι προβληματικό για τον όγκο του λεξικού. Από την άλλη πλευρά, η ύπαρξη ενός ξεχωριστού λήμματος για κάθε λεξική φράση κάνει ευκολότερη την εύρεση και συνεπώς καταλληλότερο το λεξικό για σκοπούς παραγωγής λόγου, καθώς με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύονται σε μεγαλύτερο βαθμό οι οικογένειες λέξεων και γενικότερα οι σημασιολογικές σχέσεις (Bejoint, 1981, 212· Lew, 2013γ, 1).

Η εύρεση δεδομένων επηρεάζεται όχι μόνο από την κατηγορία του χρήστη και δεξιότητες όπως η γλωσσομάθεια του χρήστη αλλά και από άλλες στρατηγικές χρήσης όπως αν διαβάζουν τις οδηγίες χρήσης του λεξικού (Bejoint, 1981, 212).

Ο όγκος των λεξικών μπορεί να αυξηθεί και λόγω των στρατηγικών που χρησιμοποιούν οι φοιτητές κατά την αναζήτηση συνωνύμων ή εξαιτίας της πολυσημίας. Στις περιπτώσεις αυτές οι χρήστες πρώτα ψάχνουν να βρουν το σωστό λήμμα και στη συνέχεια τη σημασία που ψάχνουν. Ο δε λεξικογράφος πρέπει να επιλέξει μεταξύ του, να έχει ξεχωριστά λήμματα για τα ομώνυμα, αυξάνοντας έτσι τον αριθμό των λημμάτων, ή να δώσει έμφαση στην πολυσημία, αυξάνοντας έτσι την έκταση των λημμάτων (Bejoint, 1981, 213-214). Στην τελευταία περίπτωση μπορεί να παρατηρηθούν προβλήματα όπως αυτά που ανέδειξε η έρευνα του Rundell (1999), όπου φάνηκε ότι τουλάχιστον για το 40% των συμμετεχόντων αποτελούσε πρόβλημα ο εντοπισμός της αναγκαίας για την παραγωγή λόγου σε επίπεδο Γ2 σημασίας των

πολύσημων λέξεων σε ένα λεξικό. Παρομοίως, και στην έρευνα της Nuccorini (1992) φάνηκε ότι δεν ήταν αποτελεσματικοί σε επίπεδο αναζήτησης στη μικροδομή, καθώς δυσκολεύονταν με τις πολύσημες λέξεις καθώς και με τα ομώνυμα, τα παράγωγα, τα σύνθετα, τους ιδιωτισμούς και τη εκφράσεις.

Σημαντικά στοιχεία για τις ικανότητες των χρηστών μπορούμε να αντλήσουμε και από έρευνες όπως αυτή των Nesi & Meara (1994) όπου εξετάστηκαν οι παρανοήσεις από 52 φοιτητές της Αγγλικής κατά την παραγωγή λόγου με τη βοήθεια λεξικού. Από τους συμμετέχοντες ζητήθηκε να συντάξουν προτάσεις αφού πρώτα θα είχαν συμβουλευτεί το λεξικό τους. Τα περισσότερα εντοπίστηκαν όσον αφορά την ικανότητα χρήσης της λέξης που βρήκαν στο λεξικό, τη σημασία της λέξης και τέλος τη μορφολογία (π.χ. το να μη γνωρίζει ο χρήστης σε ποιο μέρος του λόγου ανήκει η λέξη που ψάχνει) ή τη σύνταξή της. Σε αρκετές περιπτώσεις εμφανιζόταν λάθη που ανήκαν σε περισσότερες από μία κατηγορίες. Στην περίπτωση των σημασιολογικών λαθών είχαμε μια ποικιλία λαθών που μπορεί να ήταν όχι πάντοτε η πλήρης έλλειψη κατανόησης της σημασίας της λέξης αλλά, σε άλλες περιπτώσεις, η αδυναμία κατανόησης των συνυποδηλώσεών της. Τέλος, παρατηρήθηκε και ότι οι συμμετέχοντες δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τις πληροφορίες που παρείχε το λεξικό σχετικά με τα συμφραζόμενα των λέξεων ιδιαίτερα όσον αφορά τους περιορισμούς των πιθανών φρασεολογικών συνδυασμών της λέξης, κάτι στο οποίο μπορεί να έπαιξε ρόλο και το γεγονός ότι οι σχετικές πληροφορίες παρέχονταν με τέτοιο τρόπο ώστε οι χρήστες να μην τις θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικές ώστε να εστιάσουν κάπως σε αυτές.

Τέλος, στην έρευνα του Χατζηδήμου (2007), στην οποία αναφερθήκαμε και παραπάνω, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες φοιτητές, αν και χρησιμοποιούν το λεξικό ξένης γλώσσας πιο συχνά από τα υπόλοιπα, φαίνεται να δυσκολεύονται αρκετά συχνά κατά τη χρήση του, και μάλιστα σε μεγαλύτερο βαθμό απ'ό,τι στην περίπτωση του ελληνικού γλωσσικού λεξικού. Στην τελευταία περίπτωση φάνηκε ότι σε ποσοστό 96,8% οι συμμετέχοντες ήταν ικανοποιημένοι από την ικανότητα τους ως προς τη χρήση του ελληνικού λεξικού, κάτι, όμως που μπορεί και να οφείλεται και στην άγνοιά τους όσον αφορά το τι σημαίνει αποτελεσματική χρήση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η ΕΡΕΥΝΑ

4.1 Εισαγωγή

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν η μελέτη των στρατηγικών χρήσης λεξικού από φοιτητές που φοιτούν σε ανθρωπιστικά τμήματα.

4.2 Μεθοδολογία

Δείγμα

Το δείγμα αποτέλεσαν 200 φοιτητές οι οποίοι φοιτούσαν στα Τμήματα Ανθρωπιστικών σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου κατά το ακαδημαϊκό έτος 2015-2016.

Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το Strategy Inventory for Dictionary Use (Gavriilidou 2013) το οποίο είναι ένα σταθμισμένο εργαλείο με 36 ερωτήσεις αυτοαναφοράς, πενταβάθμιας κλίμακας Likert που κατανέμονται σε 4 κατηγορίες ανιχνεύοντας τέσσερις τύπους στρατηγικών: στρατηγικές ενημερότητας ως προς τους λόγους χρήσης λεξικών, στρατηγικές επιλογής λεξικού και εξοικείωσης με αυτό, στρατηγικές λημματοποίησης και στρατηγικές αναζήτησης. Ο δείκτης Alpha εσωτερικής συνοχής του εργαλείου ήταν .94, δείκτης που υποδηλώνει υψηλή συνοχή του εργαλείου. Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε στα υποκείμενα έρευνας τα οποία το συμπλήρωσαν ατομικά και το επέστρεψαν στην ερευνήτρια.

4.3 Αποτελέσματα

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε περιγραφική στατιστική όπως ανάλυση συχνοτήτων και χ^2 προκειμένου να υπολογιστεί το εύρος χρήσης κάθε στρατηγικής. Ως επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας θεωρήθηκε το .001.

Σε σχέση με τις στρατηγικές ενημερότητας ως προς τους λόγους χρήσης λεξικού η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι οι περισσότεροι φοιτητές χρησιμοποιούν λεξικό κυρίως για να αναζητούν τη σημασία ή την ορθογραφία μιας λέξης ενώ ποτέ δεν χρησιμοποιούν λεξικό για την μετάφραση λέξεων.

Table 1. Συχνότητα χρήσης στρατηγικών ενημερότητας για τους λόγους χρήσης λεξικού

Ερωτήσεις	%		
	Seldom or never	Sometimes	Often, very often
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω τη σημασία μιας λέξης	(4,4%)	(31,1%)	(64,4%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω την ορθογραφία μιας λέξης	(8,9%)	(17,8%)	(73,3%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω συνώνυμες λέξεις	(8,9%)	(37,8%)	(53,3%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω αντίθετες λέξεις	(53,3%)	(37,8%)	(8,9%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να ελέγξω πώς χρησιμοποιείται η λέξη	(2,2%)	(8,9%)	(88,9%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω την ετυμολογία μιας λέξης	(22,2%)	(48,9%)	(28,9%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βοηθούμαι στη μετάφραση	(64,4%)	(35,6%)	0
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω τη σύνταξη μιας λέξης	(42,2%)	(44,4%)	(13,3%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω παράγωγα μιας λέξης	(82,2%)	(17,8%)	0
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω οικογένειες λέξεων	(42,2%)	(35,6 %)	(22,2%)
Χρησιμοποιώ ένα λεξικό για να βρω τη σημασία μιας έκφρασης	(26,7%)	(44,4%)	(28,9%)

Όσον αφορά τις στρατηγικές επιλογής λεξικού και εξοικείωσης με αυτό, τα δεδομένα (βλ. πίνακα 2) έδειξε ότι οι χρήστες λεξικού έχουν συχνά επίγνωση των αναγκών τους πριν αγοράσουν ένα λεξικό ($\chi^2=17,51$, $p<.001$), και πριν χρησιμοποιήσουν το λεξικό τους κάνουν τυχαίες αναζητήσεις λέξεων ($\chi^2=25,39$, $p<.001$). Πολύ σπάνια ή ποτέ δεν αγοράζουν ένα λεξικό επειδή έχει πολλές σελίδες ($\chi^2=17,51$, $p<.001$) or ή επειδή περιέχει εικόνες ($\chi^2=14,65$, $p<.001$), και σπάνια ή ποτέ δεν διαλέγουν λεξικό επειδή είδαν διαφήμισή του στον Τύπο ($\chi^2=17,76$, $p<.001$).

Table 2. Συχνότητα χρήσης στρατηγικών επιλογής λεξικού και εξοικείωσης με αυτό

Ερωτήσεις	%		
	Seldom or never	Sometimes	Often, very often
Πριν αγοράσω ένα λεξικό, γνωρίζω για ποιους λόγους το χρειάζομαι	(8,9%)	(17,8%)	(73,3%)
Πριν αγοράσω ένα λεξικό, γνωρίζω για ποιους λόγους το χρειάζομαι	(2,2%)	(8,9%)	(88,9%)
Διαλέγω ένα λεξικό από τον αριθμό των σελίδων του	(64,4%)	(31,1%)	(4,4%)
Διαλέγω ένα λεξικό επειδή περιλαμβάνει εικόνες	(53,3%)	(37,8%)	(8,9%)
Διαλέγω ένα λεξικό επειδή γνωρίζω τον συγγραφέα του	(22,2%)	(48,9%)	(28,9%)
Διαλέγω ένα λεξικό επειδή μου το σύστησε ο δάσκαλός μου	0	(35,6%)	(64,4%)
Διαλέγω ένα λεξικό επειδή διάβασα στον Τύπο για αυτό		(44,4%)	(13,3%)
Διαλέγω ένα λεξικό επειδή έχει πολλές πληροφορίες	0	(17,8%)	(82,2%)
Πριν αγοράσω ένα λεξικό διαβάζω προσεκτικά την εισαγωγή	(42,2%)	(35,6%)	(22,2%)
Πριν χρησιμοποιήσω ένα λεξικό διαβάζω τις συντομογραφίες	(26,7%)	(44,4%)	(28,9%)
Πριν αγοράσω ένα λεξικό πραγματοποιώ τυχαίες αναζητήσεις λέξεων	(17,8%)	(40%)	(42,2%)

Όσον αφορά τις στρατηγικές λημματοποίησης (βλ. πίνακα 3) λίγοι χρήστες αναζητούν παροιμίες που δεν γνωρίζουν στο λεξικό. ($\chi^2=3,44$, $p<.001$). Σπάνια ή ποτέ δεν ψάχνουν τη σημασία μιας παροιμίας αναζητώντας στην πρώτη λέξη αυτής ($\chi^2=45,62$, $p<.001$) και σπάνια θεωρούν ότι το λεξικό τους δεν περιέχει τη λέξη που αναζητούν αν δεν τη βρίσκουν στη θέση που περίμεναν να είναι ($\chi^2=80,66$, $p<.001$).

Table 3. Συχνότητα στρατηγικών λημματοποίησης

Ερωτήσεις	%		
	Seldom or never	Sometimes	Often, very often
Όταν συναντώ μια άγνωστη λέξη σε ένα κείμενο, προσπαθώ να σκεφτώ με ποιον τύπο να την αναζητήσω στο λεξικό	(20%)	(40%)	(40%)
Όταν συναντώ μια παροιμία ή μια έκφραση που δεν καταλαβαίνω, ψάχνω για τη σημασία της στο λεξικό στο λήμμα που αντιστοιχεί στο πρώτο ουσιαστικό ή επίθετο της παροιμίας	(33,3%)	(40%)	(26,7%)
Όταν δεν βρίσκω μια παροιμία ή μια παγιωμένη έκφραση στο λήμμα που νόμιζα ότι βρισκόταν ξεκινώ μια νέα αναζήτηση	(51,1%)	(35,6%)	(13,3%)
Όταν ακούω μια λέξη που δεν καταλαβαίνω, σκέφτομαι τους πιθανούς τρόπους ορθογραφίας της και την αναζητώ σε διαφορετικά σημεία του λεξικού	(8,9%)	(15,6%)	(75,6%)
Όταν δεν βρίσκω μια λέξη στο σημείο που πιστεύω πως θα βρισκόταν, ξεκινώ νέα αναζήτηση με άλλα κριτήρια έως ότου τη βρω	(66,7%)	(28,9%)	(4,4%)

Τέλος (βλ. Πίνακα 4) σπάνια αναζητούν ένα κύριο όνομα στο κυρίως σώμα του λεξικού ($\chi^2=65,92$, $p<.001$) ή σπάνια αναζητούν μια λέξη που αρχίζει από Ε στις πρώτες 50 σελίδες του λεξικού τους ($\chi^2=42,70$, $p<.001$). Σπάνια ή ποτέ δεν διαβάζουν μία μία τις λέξεις της σελίδας του λεξικού μέχρι να βρουν αυτήν που αναζητούν ($\chi^2=26,27$, $p<.001$). Σπάνια κρατούν μόνο την πρώτη σημασία μιας πολύσημης λέξης ($\chi^2=97,15$, $p<.001$). Αντιθέτως, συχνά μελετούν μία-μία τις σημασίες μέχρι να βρουν αυτήν που τους ενδιαφέρει ($\chi^2=20,83$, $p<.001$).

Table 4. Συχνότητα στρατηγικών αναζήτησης

Ερωτήσεις	%		
	Seldom or never	Sometimes	Often, very often
Αναζητώ ένα κύριο όνομα σε ειδικό πίνακα στο τέλος ή σε κάποιο άλλο σημείο του λεξικού	(64,4%)	(24,4%)	(11,1%)
Όταν αναζητώ μια λέξη που αρχίζει από Ε, ψάχνω στο 1 ^ο τέταρτο των σελίδων του λεξικού, γιατί το Ε είναι από τα πρώτα γράμματα της αλφαβήτας	(55,6%)	(24,4%)	(20%)
Όταν αναζητώ μια λέξη ανοίγω το λεξικό σε τυχαία σελίδα	(24,4%)	(33,3%)	(42,2%)
Όταν αναζητώ μια λέξη, ανοίγω λίγο το λεξικό και ελέγχω αν είμαι κοντά στο ζητούμενο ψηφίο	(13,3%)	(40%)	(46,4%)
. Όταν αναζητώ μια λέξη, καθοδηγούμαι από τα κεφαλάρια	(15,6%)	(24,4%)	(60%)
Όταν βρεθώ στη σελίδα που περιέχει λέξεις που αρχίζουν με το ίδιο γράμμα της λέξης που αναζητώ διαβάζω μία-μία τις λέξεις	(46,7%)	(26,7%)	(26,7%)
Ανοίγω το λεξικό και διαβάζω τις λέξεις μόνο όταν είμαι σίγουρος/η πως βρίσκομαι στη σωστή σελίδα	(33,3%)	(20%)	(46,7%)
Όταν αναζητώ μια λέξη, την έχω διαρκώς στο μυαλό μου κατά τη διάρκεια της αναζήτησης	(6,7%)	(11,1%)	(82,2%)
Όταν η λέξη που αναζητώ έχει πολλές σημασίες κρατώ μόνο την 1η	(75,6%)	(22,2%)	(2,2%)
Όταν διαπιστώσω ότι η λέξη που αναζητώ έχει πολλές διαφορετικές σημασίες, ελέγχω μία προς μία όλες τις σημασίες βοηθούμενος/η από τα παραδείγματα	0	(6,7%)	(93,3%)

4.4 Συζήτηση

Από την έρευνα μας προέκυψε ότι οι περισσότεροι φοιτητές χρησιμοποιούν λεξικό κυρίως για να αναζητούν τη σημασία ή την ορθογραφία μιας λέξης ενώ ποτέ δεν χρησιμοποιούν λεξικό για την μετάφραση λέξεων. Τα δεδομένα μας αυτά συνάδουν με εκείνα της Γαβριηλίδου (2002), όπου φάνηκε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των

συμμετεχόντων κατέφευγε στο λεξικό προκειμένου να αναζητήσει τη σημασία μιας λέξης, ενώ υψηλό ήταν και το ποσοστό εκείνων που χρησιμοποιούσαν το λεξικό για ζητήματα ορθογραφίας.

Όσον αφορά τις στρατηγικές ληματοποίησης φάνηκε ότι λίγοι ήταν οι συμμετέχοντες που αναζητούσαν παροιμίες στο λεξικό. Στις περιπτώσεις αυτές φάνηκε ότι σπάνια ή ποτέ δεν ψάχνουν τη σημασία μιας παροιμίας αναζητώντας στην πρώτη λέξη της. Επιπλέον, σπάνια θεωρούν ότι το λεξικό τους δεν περιέχει τη λέξη που αναζητούν αν δεν τη βρίσκουν στη θέση που περίμεναν να είναι. Το τελευταίο, που έρχεται σε αντίθεση με τα ευρήματα της Gavriilidou (2010), όπου φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες, όταν δε βρίσκουν μια λέξη εκεί που έψαξαν για πρώτη φορά, δεν ψάχνουν σε κάποιο άλλο λήμμα, είναι στην περίπτωσή μας ιδιαίτερα ενθαρρυντικό από την άποψη ότι δεν απορρίπτουν αβασάνιστα το λεξικό τους αλλά, αντίθετα, πιθανότατα προσπαθούν να βελτιώσουν τις στρατηγικές αναζήτησής τους.

Τέλος, φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες σπάνια αναζητούν ένα κύριο όνομα στο κυρίως σώμα του λεξικού ή σπάνια αναζητούν μια λέξη που αρχίζει από Ε στις πρώτες 50 σελίδες του λεξικού τους, ενώ σπάνια ή σχεδόν ποτέ δε διαβάζουν μία μία τις λέξεις της σελίδας του λεξικού μέχρι να βρουν αυτήν που αναζητούν. Επιπλέον, σπάνια αρκούνται μόνο στην πρώτη σημασία μιας πολύσημης λέξης αλλά, αντίθετα, συχνά μελετούν μία-μία τις σημασίες μέχρι να βρουν αυτήν που τους ενδιαφέρει. Τα αποτελέσματα αυτά συνάδουν σε σημαντικό βαθμό με αυτά της Gavriilidou (2010), όπου φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες σπανίως ψάχνουν για κύρια ονόματα στο κυρίως σώμα του λεξικού, ενώ σε περιπτώσεις πολυσημίας συχνά ή πολύ συχνά διαβάζουν όλες τις σημασίες (και όχι μόνο αυτήν που αναφέρεται πρώτη) μέχρι να βρουν αυτήν που θέλουν. Τέλος, δε φάνηκε να μπορούν να υπολογίσουν το πώς κατανέμονται τα λήμματα του λεξικού σε σχέση με την έκτασή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα έρευνα είχε ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ Ελλήνων χρηστών λεξικού. Τα δεδομένα δείχνουν ότι γενικά υιοθετούν θετικές στρατηγικές όσον αφορά την επιλογή του λεξικού: συχνά γνωρίζουν καλά τις ανάγκες τους πριν αγοράσουν ένα λεξικό και πριν χρησιμοποιήσουν τα λεξικά τους, ενώ πραγματοποιούν και πολλές δοκιμαστικές αναζητήσεις. Σπάνια δε κριτήριο επιλογής ενός λεξικού είναι ο αριθμός των σελίδων του ή η ύπαρξη εικόνων.

Από την άλλη πλευρά, βρέθηκε ότι οι χρήστες αντιμετωπίζουν προβλήματα κατά την αναζήτηση στερεότυπων εκφράσεων, αν και γνωρίζουν ότι το να αναζητά κάποιος την πρώτη λέξη μιας στερεότυπης έκφρασης, δε συνιστά θετική στρατηγική. Τα ευρήματα αυτά ίσως δείχνουν ότι οι συμμετέχοντες μας στην περίπτωση των φράσεων αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα όσον αφορά τον εντοπισμό του λήμματος όπου δίνονται πληροφορίες για τη φράση που αναζητούν. Το εύρημα αυτό συνάδει με αυτά των Elola, Rodríguez-García & Winfrey (2008), σύμφωνα με τα οποία οι χρήστες που μαθαίνουν μια ξένη γλώσσα, δυσκολεύονται ιδιαίτερα όταν αναζητούν φράσεις σε ένα λεξικό.

Τέλος, οι χρήστες αναφέρθηκαν σε θετικές στρατηγικές αναζήτησης: σπάνια ή ποτέ δεν αναζητούν κύρια ονόματα στο κυρίως σώμα του λεξικού και σπάνια ή ποτέ, όταν ανοίγουν μια σελίδα όπου το αρχικό γράμμα των λημμάτων είναι το ίδιο με της λέξης την οποία ψάχνουν, διαβάζουν έναν ένα όλα τα λήμματα μέχρι να βρουν τη λέξη που αναζητούν. Επιπλέον, σπάνια ή ποτέ δεν περιορίζουν την αναζήτησή τους μόνο στην πρώτη σημασία μιας πολύσημης λέξης. Από την άλλη πλευρά, οι συμμετέχοντες φαίνεται να αγνοούν αποτελεσματικές στρατηγικές όπως η σωστή κατανομή του όγκου του λεξικού σε σχέση με τα αρχικά γράμματα των λέξεων, κάτι που έρευνες έχουν δείξει πως κάνει λιγότερο χρονοβόρα την αναζήτηση. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο ότι μέχρι πρόσφατα οι συμμετέχοντες στην έρευνά μας δεν είχαν λάβει οποιαδήποτε διδασκαλία σχετικά με το πώς χρησιμοποιούμε ένα λεξικό. Έτσι, αναζητούν λέξεις χωρίς να εφαρμόζουν ιδιαίτερα κάποιες στρατηγικές.

Στο παραπάνω πλαίσιο αναδεικνύεται η ανάγκη για όχι μόνο για παιδαγωγικές παρεμβάσεις σχετικές με τη διδασκαλία της χρήσης του λεξικού από φοιτητές και η οποία, όπως περιγράφει και η Γαβριηλίδου (2002), θα περιλαμβάνει ένα στάδιο διερεύνησης των ήδη χρησιμοποιούμενων από τους χρήστες στρατηγικών, ένα στάδιο ενσωμάτωσης στρατηγικών μέσω της διδασκαλίας και, τέλος, ένα στάδιο

αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας χρήσης συγκεκριμένων στρατηγικών, ιδιαίτερα αυτών που έγινε προσπάθεια ανάπτυξής τους μέσω της παιδαγωγικής παρέμβασης.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ-ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, Α. 1997. Η λεξικογραφία στην εκπαίδευση. Στο *Πρακτικά β' Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα: Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας*, επιμ. Χ. Τσολάκης, 149-176. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.

ΒΙΤΣΙΛΑΚΗ, Χ. 2006. Το σχολείο στην κοινωνία@ της πληροφορίας. Στο *Το σχολείο στην κοινωνία της πληροφορίας και της πολυπολιτισμικότητας*, επιμ. Δ. Χατζηδήμου & Χ. Βιτσιλάκη, 103-113. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

BROWNING, R. 2008. *Η μεσαιωνική και νέα ελληνική γλώσσα* (μτφρ. Μ. Κονομή). Αθήνα: Παπαδήμας.

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ, Ζ. 2002. Η διερεύνηση των λόγων χρήσης λεξικού ως προϋπόθεση για τη διδασκαλία στρατηγικής χρήσης του λεξικού στην τάξη. Στο *Η διδασκαλία της Νέας Ελληνικής ως μητρικής γλώσσας*, επιμ. Π. Καμπάκη, 45-60. Κομοτηνή: ΔΠΘ.

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΟΥ, Ζ. 2012. Παιδαγωγική λεξικογραφία και στρατηγικές χρήσης λεξικού. Στο *Πρακτικά Συνεδρίου «Ζητήματα διδακτικής της γλώσσας»*, επιμ. Π. Καμπάκη-Βουγιουκλή & Μ. Δημάση, 14-23. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

ΚΑΖΑΖΗΣ, Ι. 2001. Αττικισμός. Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 901-910. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας & Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

ΚΟΡΑΗΣ, Α. 1829. *Άτακτα*, τ. Β'. Παρίσι: Εβεράρτος. Ανακτήθηκε στις 18 Αυγούστου 2016 από <http://anemi.lib.uoc.gr/metadata/0/1/a/metadata-39-0000424.tkl>

Ματθαίος, Σ. 2003. Σούδα: ο χαρακτήρας και η δυναμική ενός βυζαντινού εγκυκλοπαιδικού λεξικού. Στο *Πρακτικά Ημερίδας με θέμα «Η λεξικογράφηση του ελληνικού πολιτισμού (αρχαίου, βυζαντινού και νεότερου): τα σύγχρονα εγκυκλοπαιδικά λεξικά»* (Θεσσαλονίκη, 22/11/2003). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 17 Αυγούστου 2016 από <http://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/conference-2003/012MatthaiosEl.pdf>

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 2004. Η χρήση του λεξικού στη διδασκαλία της γλώσσας μας. *Το Βήμα: Νέες Εποχές*, 04/07/2004, 54. Ανακτήθηκε στις 29 Αυγούστου 2016 από <http://www.babiniotis.gr/wmt/webpages/index.php?lid=1&pid=7&catid=A&apprec=32>

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 2012. Τα λεξικά της Νέας Ελληνικής. Στο Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, 36-62. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Ανακτήθηκε στις 16 Αυγούστου 2016 από

http://www.babiniotis.gr/wmt/userfiles/File/NEG_ta_lexika_d_ekdossh.pdf

ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, Γ. 2001. Λεξικά της νέας Ελληνικής. Στο *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, επιμ., Α.-Φ. Χριστίδης. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Ανακτήθηκε στις 15 Αυγούστου 2016 από http://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_d9/index.html

ΠΕΡΑΚΗΣ, Σ. 1994. *Λεξικολογία και λεξικογραφία: νεοελληνική λεξικογραφία (1523-1974)*. Διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ. Ανακτήθηκε στις 15 Αυγούστου 2016 από <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/3280>

ΣΤΑΪΚΟΣ, Κ. 1989. *Χάρτα της ελληνικής τυπογραφίας: η εκδοτική δραστηριότητα των Ελλήνων και η συμβολή τους στην πνευματική Αναγέννηση της Δύσης*. Αθήνα.

ΤΡΑΠΑΛΗΣ, Γ. 2008. Σύντομη ανασκόπηση της σύγχρονης ελληνικής λεξικογραφίας: τα ερμηνευτικά λεξικά (1976-2006). Στο *Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Ιωάννινα, 30/8 - 2/9/2007)*, 1149-1167. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Ανακτήθηκε στις 15 Αυγούστου 2016 από http://dialogus.edu.gr/images/%CE%91%CE%A1%CE%98%CE%A1%CE%91-8%CE%BF_%CE%A3%CE%A5%CE%9D%CE%95%CE%94%CE%A1%CE%99%CE%9F/041_trapalisICGL8_OK.pdf

ΧΑΤΖΗΔΗΜΟΥ, Κ. 2007. Η χρήση του λεξικού από την πλευρά των φοιτητών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Μεταπτυχιακή εργασία, ΔΠΘ.

Ξενόγλωσση

AHMED, M. 1988. Vocabulary learning strategies. Στο *Beyond words*, επιμ. P. Meara, 3-14. London: British Association for Applied Linguistics.

Androulaki, A. κ.ά. 2006. Basic colour terms in Modern Greek. *Journal of Greek Linguistics* 7:3-47.

ARD, J. 1982. The use of bilingual dictionaries by ESL students while writing. *Review of Applied Linguistics* 58:1-27.

ATKINS, B. & Varantola, K. (1997). Monitoring dictionary use. *International Journal of Lexicography* 10:1-45.

Barnhart, C. 1962. Problems in editing commercial monolingual dictionaries. Στο *Problems in lexicography*, επιμ. F. Householder & S. Saporta, 161-181. Bloomington: Indiana University Press.

- BAXTER, J. 1980. The dictionary and vocabulary behavior. *TESOL Quarterly*, 14:325-336.
- BEJOINT, H. 1981. The foreign student's use of monolingual English dictionaries. *Applied Linguistics* 2:207-222.
- BEJOINT, H. 1989. The teaching of dictionary use. Στο *Dictionaries, vol. 1*, επιμ. F.-J. Hausmann κ.ά., 208-215. Berlin: de Gruyter.
- BEJOINT, H. 1994. *Tradition and innovation in modern English dictionaries*. Oxford: Clarendon Press.
- BENSOUSSAN, M. 1983. Dictionaries and tests of EFL reading comprehension. *English Language Teaching Journal* 37:341-345.
- BISHOP, G. 2000. Dictionaries, examinations and stress. *Language Learning Journal* 21:57-65.
- BRUTON, A. 2007. Vocabulary learning from dictionary referencing and language feedback in EFL translational writing. *Language Teaching Research* 11:413-431.
- CHESTERFIELD, R. & K. CHESTERFIELD. 1985. Natural order in children's use of second language learning strategies. *Applied Linguistics* 6:45-59.
- CUMMING, G., S. CROPP & R. SUSSEX. 1994. On-line lexical resources for language learners. *System* 22:369-377.
- Derry, S. & Murphy, D. 1986. Designing systems that train learning ability. *Review of Educational Research* 56:1-39.
- DIAB, T. 1990. *Pedagogical lexicography*. Tübingen: Max Niemeyer.
- DOLEZAL, F. & D. McCREARY. 1999. *Pedagogical lexicography today*. Berlin: De Gruyter.
- DORCAS, B. κ.ά. 2000. Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *SPINE* 25:3186-3191.
- ELOLA, I., V. RODRIGUEZ-GARCIA & K. Winfrey. 2008. Dictionary use and vocabulary choices in L2 writing. *Estudios de Linguística Inglesa Aplicada* 8:63-89.
- FRASER, C. 1999. The role of consulting a dictionary in reading and vocabulary learning. *Canadian Journal of Applied Linguistics*, 2:73-89. Ανακτήθηκε στις 27 Αυγούστου 2016 από <http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/1331/CRLC00147.pdf?sequence=1>
- GAVRIILIDOU, Z. 2010. Profiling Greek adult dictionary users. *Studies in Greek Linguistics* 31:166-172.

- GAVRIILIDOU, Z. 2013. Development and validation of the Strategy Inventory for Dictionary Use. *International Journal of Lexicography* 23:1-19.
- GU, Y. & R. JOHNSON. 1996. Vocabulary learning strategies and language learning outcomes. *Language Learning* 46:643-679.
- HANKS, P. 2013. *Lexicography from earliest times to present*. Στο *The Oxford handbook of the history of linguistics*, επιμ. K. Allan, 503-536. Oxford: Oxford University Press. Ανακτήθηκε στις 19 Αυγούστου 2016 από http://www.patrickhanks.com/uploads/5/1/4/9/5149363/2012d-lexicography_from_earliest_times.pdf
- HARTMAN, R. 1987. Four perspectives on dictionary use. Στο *The dictionary and the language learner*, επιμ. A. Cowie, 11-28. Tübingen: Max Niemeyer.
- HARTMAN, R. & G. JAMES. 1998. *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.
- HARVEY, K. & D. YUILL. 1997. A study of the use of a monolingual pedagogical dictionary by learners of English engaged in writing. *Applied Linguistics*, 18:253-278.
- HERBST, T. & G. STEIN. 1987. Dictionary-using skills: a plea for a new orientation in language teaching. Στο *The dictionary and the language learner*, επιμ. A. Cowie, 115-127. Tübingen: Niemayer.
- HIGGS, T. & R. Clifford. 1982. The push toward communication. Στο *Curriculum, competence and the foreign language teacher*, επιμ. T. Higgs, 57-79. Lincolnwood: National Textbook Company.
- HULSTJIN, J. 1993. When do foreign language readers look up the meaning of unfamiliar words? *The Modern Language Journal* 77:139-147.
- ILSON, R. 1985. Introduction. Στο *Dictionaries, lexicography and language learning*, επιμ. R. Ilson, 1-6. Oxford: Pergamon Press.
- KELLY, P. 1990. Guessing. *System* 18:199-207.
- KNIGHT, S. 1994. Dictionary use while reading. *The Modern Language Journal* 78:285-299.
- KRAMER, J. 2013. *The ancient languages of Greek and Latin*. Στο *Dictionaries. An international encyclopedia of lexicography. Supplementary volume: recent developments with focus on electronic and computational lexicography*, επιμ. R. H. Gouws κ.ά., 619-635. Berlin: de Gruyter.
- LAUFER, B. 2011. The contribution of dictionary use to the production and retention of collocations in a second language. *International Journal of Lexicography* 24:29-49.

- LAUFER, B. & L. HADAR 1997. Assessing the effectiveness of monolingual, bilingual and 'bilingualized' dictionaries in the comprehension and production of new words. *The Modern Language Journal* 81:189-196.
- LEW, R. 2011α. Studies in dictionary use. *International Journal of Lexicography* 24:1-4.
- LEW, R. 2011β. Space restrictions in paper and electronic dictionaries and their implications for the design of production dictionaries. Στο *Issues in modern lexicography*, επιμ. P. Banski & B. Wojtowicz, 1-10. Munchen: Lincom.
- LEW, R. 2013α. Online dictionary skills. Στο *Proceedings of eLex*, επιμ. I. Kosem κ.ά., 16-31. Tallinn: Trojina. Ανακτήθηκε στις 26 Αυγούστου 2016 από http://eki.ee/elex2013/proceedings/eLex2013_02_Lew.pdf
- LEW, R. 2013β. Online English learners' dictionaries and misspellings. *International Journal of Lexicography* 26:219-233.
- LEW, R. 2013γ. Dictionaries and technology. Στο *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, επιμ. C. Chapelle, 1-7. Oxford: Wiley-Blackwell.
- LEW, R. & G.-M. DE SCHRYVER. 2014. Dictionary users in the digital revolution. *International Journal of Lexicography* 24:1-19.
- LEW, R. & I. DOROSZEWSKA. 2009. Electronic dictionary entries with animated pictures. *International Journal of Lexicography* 22:239-257.
- LINDTSTROM, N. 1980. Making the bilingual dictionary safer for students. *Hispania* 63:718-723.
- LUPPESCU, S. & R. DAY. 1993. Reading, dictionaries and vocabulary learning. *Language Learning* 43:263-287.
- MARIN-MARIN, A. 2006. The vocabulary learning strategies of University EFL students. Στο *Proceedings of the 4th International ELT Congress*, 1-17. Asociacion Nacional Universitaria de Profesores de Ingles. Ανακτήθηκε στις 28 Αυγούστου 2016 από http://www.geocities.ws/fonael/marin_alfredo.pdf
- NESI, H. 1996. Review article. *System* 24:537-546.
- NESI, H. & P. MEARA. 1994. Patterns of misinterpretation in the productive use of EFL dictionary definitions. *System* 22:1-5.
- NESI, H. & K. TAN. 2011. The effects of menus and signposting on the speed and accuracy of sense selection. *International Journal of Lexicography* 24:79-96.
- NEUBACH, A. & A. COHEN. 1988. Processing strategies and problems encountered in the use of dictionaries. *Journal of the Dictionary Society of North America* 10:1-19.

- NUCCORINI, S. 1992. Monitoring dictionary use. Στο *EURALEX '92 Proceedings*, επιμ. H. Tommola κ.ά., 89-102. Tampere: Studia Translatologica.
- PTASZNIK, B. & R. LEW. 2014. Do menus provide added value to signpost in print monolingual dictionary entries? *International Journal of Lexicography* 27:241-258.
- RANALLI, J. 2003. The treatment of key vocabulary learning strategies in current ELT coursebooks. M.A. Dissertation, University of Birmingham. Ανακτήθηκε στις 25 Αυγούστου 2016 από <http://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-artslaw/cels/essays/matefltesldissertations/RanalliDiss.pdf>
- RAUTMANN, K. 2014. Duden online und seine Nutzer. *OPAL* 4:49-62.
- RUNDELL, M. 1999. Dictionary use in production. *International Journal of Lexicography* 12:35-53.
- SCHOLFIELD, P. 1999. Dictionary use in reception. *International Journal of Lexicography* 12:13-34.
- SCHOLFIELD, P. 2002. *Why shouldn't monolingual dictionaries be as easy to use as bilingual ones?* Ανακτήθηκε στις 30 Αυγούστου 2016 από <http://www.longman.com/dictionaries/teachers/articles/p-scholfield-02.html>
- STAHL, S. & M. FAIRBANKS. 1986. The effects of vocabulary instruction. *Review of Educational Research* 56:72-110.
- SWANEPOEL, P. 2003. Dictionary typologies. Στο *A practical guide to lexicography*, επιμ. van Sterkenburg 45-69. Amsterdam: Benjamins.
- TIBERIUS, C. & J. NIESTADT. 2015. Dictionary use. *OPAL* 5:27-33.
- TWADELL, F. 1973. Vocabulary expansion in the TESOL classroom. *TESOL Quarterly* 7:61-78.
- VLAHOU, C. H. κ.ά. 2013. Development of the Greek Verbal Learning Test. *Archives of Clinical Neuropsychology* 28:52-64.
- WALZ, J. 1990. The dictionary as a secondary source in language learning. *The French Review* 64:79-94.
- WEN, Q. & R. JOHNSON. 1997. L2 learner variables and English achievement. *Applied Linguistics* 7:27-48.
- WILLIAMS, M. & R. BURDENS. 1997. *Psychology for language teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ZGUSTA, L. 1971. *Manual of lexicography*. Berlin: de Gruyter.